Microsoft®

Microsoft® Word

İçindekiler

Sunu
Prof. Dr. AHMET İNAM'IN ÖZGEÇMİŞİ
AGANA BELEA İLE DOĞUM OLAN ÖLÜM ÜSTÜNE
BİÇİMSEL VARLIK ALANLARININ YAŞANTISI ÜSTÜNE
GEZEGENİMİZDEKİ HAYAT
BİLİNÇ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
ÇİÇEK TOZLARI
ÇOCUKÇA FELSEFENİN ARDINDA
DÜRTÜLERİN DANSI
HANGİ SEVGİLİYİ SEVMEME HAKKIMIZ YOK?
HERŞEYİN BAŞI GÜVEN

İNANÇLAR, ÖZGÜRLÜK ÇİÇEKLERİ AÇABİLECEK Mİ ?
İNSAN SİMULE EDİLEBİLİR Mİ?
KHAOS DENEN SAĞLIK
HYMNES À LA VIE ET À L'AMOUR (Maniler)
MESELA SEN
MÜZİK VE FELSEFE
NEYİMİZİ KORUMALIYIZ?
ÖĞRENMEYİ ÖĞRENME
RUH SAĞALTIMI ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER
SÖYLEME
ŞİDDETİ ANLAMAK
ZAMANLA YAŞAMAK

Yayın Listemiz

Sunu _____

Değerli Okuyucu,

Prof.Dr. Ahmet İNAM'ın İnternetteki sitesinde "online yayınlar" başlığı altında yayınladığı yazıları;

Dik Bahçene Solayım!

adı ile, e-kitap formatında, size sunulmuştur.

Çok kimse dünyevi kişilik bilincinin dünyasında yaşar ve bunu terk edecek arzu ve güce sahip değildir. Onlar sadece kendileri(EGOLARI) için yaşarlar; bütün çabaları egolarını doyuma uğratmaya ve yüceltmeye yöneliktir.

Bunun yanı sıra bir de görücüler, öğretmenler ve gerçekleri açıklayanlar vardır ki, bunlar görünüşte aynı dünyada yaşarlarken, aynı zamanda bir başka dünyada da -sonsuz bilgi ile ışık (nur) saçan parlak KOZMİK BİLİNÇ DÜNYASINDA- yaşarlar.

Okuyacağınız yazıların, kaleminden damladığı Prof.Dr.Ahmet İNAM işte böyle bir tarife sığıyor mu?

"OKU"yun ve kararınızı veriniz!

Dileğimiz size yararlı olabilmek...

Evreni (algılayamadıklarımız dahil) yöneten ve farklı adlarla işaret edilen Yüce Gücün bu arzumuzu yerine getirmemiz için, önümüzü açık etmesini diliyoruz;

"Eğer bu duanın gerçekleşmesi, bizler ve tüm yaşam adına en iyisi olacaksa..."

Dik Bahçene Solayım!

www.yorumsuz.netteyim.net tarafından derlenmiş ve size e-kitapçık olarak sunulmuştur. Nisan-2004

Yorumsuz Bildiri

İnsanlığa gerçekleri anlattığına inandığımız
düşünürlerin, yazarların, aydınlanmışların ilimsel üretimlerini sizlerle paylaşmaktan başka bir arzumuz yoktur.
Biz bir başka insanı değişim-dönüşüme uğratamayız.
Bizim yapabileceğimiz tek şey değişim-dönüşümün meydana gelebileceği, hoşgörü ve sevginin girebileceği
bir alan, bir boşluk yaratmaktır.

-

HAKİKATİ BULAN, BU RESMİN SAHİBİNE TESLİM EDEBİLİR.

Prof. Dr. Ahmet İNAM'ın Özgeçmişi:

1947 Sandıklı doğumlu. 1971'de ODTÜ Elektrik Mühendisliği Bölümünü bitirdi. 1972'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne doktora öğrencisi olarak girdi. Bu yıldan itibaren, doktora tezini verinceye dek, aynı fakültede Latince ve Eski Yunanca derslerini izledi. 1980 yılında, yardımcı dalı Eski Yunan Edebiyatı, Ana dalı Sistematik Felsefe ve Mantık olmak üzere, doktora sınavlarını pekiyi derece ile verdi. Doktora tezi: "Edmund Husserl'de Mantığın Yeri".

29.9.1980'de Beşeri Bilimler Bölümüne asistan olarak girdi. Aynı bölümde sırasıyla, 5.11.1980'de öğretim görevlisi, 15.7.1981'de yardımcı doçent ve 21.10.1983'de Sistematik Felsefe ve Mantık Ana Bilim Dalında doçent oldu. Nisan 1989'da profesörlüğe atandı. 16 Mayıs 1994-5 Haziran 2000 tarihleri arasında Felsefe Bölüm Başkanlığı yapmıştır.

Haziran 2003 tarihinde başladığı ODTÜ Felsefe Bölüm Başkanlığı görevini halen sürdürmektedir.

Mantık, bilim felsefesi, bilgi teorisi başta olmak üzere, felsefe tarihi, kültür felsefesi ve ahlak felsefesi alanlarında çalışmalarını sürdürüyor. Amacı, çağımızdaki insanı, bilim, sanat, din ve kültür etkinlikleri içinde kavramaya çalışmak.

İngilizce'nin yanında, Almanca, Fransızca, Latince ve Eski Yunanca'dan okumalar yapabiliyor.

Önceki yıllarda Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfi'nın şiir ödülü Seçici Kurul ve Elektrik Mühendisliği Dergisi yayın kurulu üyeliği yapmıştır. Halen Kitle İletişim Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik dergisi, Doğu Batı Dergisi, Dini Araştırmalar Dergisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bilimname Dergisi ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi yayın danışmanlığı yapmaktadır Ayrıca Felsefe Dünyası Dergisi yazı işleri müdürü olarak görev yapmaktadır. Bunlarla birlikte Jahrbuch der Internationalen Schoupenhauer-Vereinigung, İslami Araştırmalar Dergisi yazı kurulu, TÜBITAK Bilim ve Teknik Dergisi Yayın Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı Danışma ve Yayın Kurulu, Milli Eğitim Dergisi Yayın Kurulu ve Kültür Bakanlığı Araştırma ve İnceleme Eserleri Yayın Danışma Kurulu üyesidir.

2003 ylında Yeditepe Felsefe, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Bilimname, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi için hakemlik yapmıştır.

Mart 2002 tarihinde "TUBA Bilgi Toplumuna Geçiş" konferansını ve Eylül 2003 tarhinde ise İstanbul Kültür Üniversitesinde Mantık Matematik ve Felsefe I.Ulusal Sempozyumunu düzenlemiştir.

Ocak 2003 tarihinde "Üniversitede Öğrenci-Öğretmen ilişkileri" konulu seminer vermiştir.

1987-1992 yılları arasında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesinde Lisans ve Yüksek Lisans dersleri, 1982-1991 yılları arasında Ankara Üniversitesi D.T.C.F., Felsefe bölümünde dersler ve 1992-1993 yılları arasında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler'de doktora dersleri vermiştir. 1995-1998 yılları arasında Gazi Üniversitesi'nde dersler vermiştir.

Evli ve bir çocuk babasıdır.

- Prof. Dr. Mustafa Parlar Vakfı 1995-1996 Yılı **En İyi Eğitimci Ödülü,**

- ODTÜ'de verilen 2000 yılı **Üstün Akademik Başarı Ödülü (1. Grup),**
- 1999-2001 yılı **Üstün Akademik Başarı Ödülü**,
- Türkiye Yazarlar Birliği 2003 yılı **Yılın Fikiradamı ve Sanatçıları, Edebi Tenkit ödülü** sahibidir.

Uluslararası Schopenhauer Derneği ile Michael Polanyi Derneği, Türkiye Felsefe Kurumu üyesi ve Türk Felsefe Derneği Başkan Yardımcısıdır.

AGANA BELEA İLE DOĞUM OLAN ÖLÜM ÜSTÜNE

Ölümden geliyoruz. Önce ölüm var. Önce gelecek. Ölümden doğuma doğru gidiyoruz. Önce ölüydük. Bir olanaklar varlığı olarak insan, olanaklarını gerçekleştirmemişti. Gerçekleşmeyen olanaklar gelecektedir. Gelecekteki olanaklar gerçekleştikçe geçmişe doğru gideriz. Gelecek şimdi olur, şimdi geçmiş. Bitimli ömür süremizin sonunda sandığımız ölüm, bu açıdan baştadır, ölümden geliriz dünyaya.

Yaşadıkça, doğa, toplum, kültür tarafından donatılırız, olanaklar giderek gerçekleşir. Sonunda biter. Yaşam öykümüz ölümle bütünleşir, işte bütün bir varlık olarak o zaman doğarız; bütün bir yaşamı sunarız hayata. Son nefesimizdeki sözümüz: "doğdum" olabilir. Yaşarken, "yaşlandıkça, doğuma yaklaşıyorum" diyebiliriz. Belki ince bir "ironi" var burada; ölümle doğumun yerlerini değiştirerek, ölüm açısından, kaygımızdan kurtulmaya mı çalışıyoruz? Bir ölüm "güzellemesi" mi yaptığımız?

Zamanı yaşayışımızda, yorumlayışımızda, ölümle doğumu karıştırmaya yol açabilecek özellikler var: Geçmişten geleceğe doğru gittiğimizi düşünüyoruz. Geçmiş yaşanmış, bitmiş, "belli olmuş"tur; gelecekse bilinmeyen, henüz belli olmayandır. Bu bakış, olmuş bitmişlikten, bir yorumuyla belirlenmişlikten, geleceğe doğru, belirlenmemişliğe doğru gidildiğini varsayıyor. Oysa, insan olanaklar varlığıdır. Olanaklar ise gelecektedir. Gelecekten geliyoruz sözü, olanaklarımızı gerçekleştirerek yaşıyoruz sözüne götürüyor bizi. Kendinizi oluşturarak, kurarak, kurgulayarak yazıyoruz. Kurgulama işi,alışılagelmiş anlamıyla "ölümde" bitiyor. Bir ressam gibi tamamlıyoruz yaşamayı, ortaya yaşamımız, yaşam resmimiz çıkıyor.

Yaşam, benim yaşamım; ölüm, benim ölümüm. Benim yerime kimse yaşayamaz, ölemez, deniyor. (Heidegger!) Oysa, hiçkimse bir başına değildir; bir kişi değildir. Beni yalnızca ben yaşamıyorum; beni yaşayanlar var (benimle ilişkisi olanlar, beni düşünenler, duyanlar…) Onların düşüncelerinde, düşlerinde yaşıyorum. Ben, "içimde" dünyayı taşıyorum: Sonum geldiğinde, benim deyimimle doğduğumda, alışılmış deyimle öldüğümde, içimdeki dünya son buluyor; ama, dünyaya bir dünya bırakıyorum; dile getirdiğim, kendimle, oluşturduğum ilişkilerimle, anlattığım duygu ve düşüncelerimle, dostluklarımla, düşmanlıklarımla dünyaya, dünya bırakıyorum. Dünyam tamamlanıyor, sonuçlanıyor, ama ben bitmiyorum, gelecekten, geçmişe doğru yolculuğumda geleceğimi tüketiyorum artık; artık bende gelecek kalmıyor; artık tümüyle geçmişin oluyorum. Yaşarken, geçmişe değiyordum, bir "parçam" geçmiş, bir parçam tüketilmemiş olanaklarımdan meydana gelen gelecekti, şimdi, bittim, geçmiş oldum: Bir çiçek gibi bittim, dünya toprağında, açtım.

Zaman akışını böyle yorumlayış, yaşamı, ölümden yola çıkarak doğumla bitiriş, yaşamın iki temel boyutuyla ödün vermez biçimide karşılaşmaya götürüyor beni: ahlak ve güzellik boyutuyla. Yaşarken doğmaya hazır olarak yaşamalıyım. Doğumuma hazırlanmalıyım. Bir gün doğacağım, ortaya çıkacağım, insanların dünyalarına, düşüncelerine duygularına çıkacağım. Adam (Adam: Hem erkek, hem kadın!) gibi yaşamalıyım. İnsan gibi. Doğacak gibi yaşamalıyım. Açık uçlu bir Yaşamla : Doğumumu hazırlamalıyım. Ne denli başarabiliyorsam. Geçmişin geri dönülemezliğine gitmemiş gelecek olanağımla, doğumumu hazırlamalıyım. Kendimin ebesi olmalı, kendimi doğurmalıyım. Doğuşum, insanlığa bir katkıdır, sorumluyum kendimden ve insanlardan, sorumluluğum beni güzel olmaya götürüyor, kendimi güzel ve sorumlu doğurmalıyım. Ne denli başarabilirsem, o denli sorumlu, o denli güzel. (Bu sorumluluk ve güzelliği burada tartışamıyorum!)

ÖLÜMDEN NE ANLADIĞINI SÖYLE: NASIL YAŞADIĞINI SÖYLEYEYİM

İşte ölüm hakkındaki her konuşma gibi, bu konuşma da yaşam hakkında bir konuşmaya dönüştü. Bilinç yaşayamaz ölümü. Sonunu yaşayamaz. Sonunu sezer. Nasıl? Ötekinin, diğer bir insanın öldüğünü görerek. İnsanlık tarihi ölmeyeceğini sanan insanlarla doludur. Ölüm kaygısının kültürel olduğunu, öğretildiğini düşünüyorum. Bilincin yapısından "genlerden gelen", bir kaygı değildir. Ölüm hep yaşamın içindedir, ölüm yaşama dahildir, yaşam da ölüme. Ölümü, yaşamın doğal bir sonu, giderek benim burada savunmaya kalkıştığım gibi, başlangıcı sayan bir bakış, ölüme nasıl yaklaşabileceğimize ipucu olabilir belki.

Elbette karşı çıkılacak çok nokta var burada: Hem de pek çok. Ölüm kaygısı ortadan kaldırılabilir mi? Ölüm acısı? Sevdiklerimizin ölümü? Kendimizin bir gün öleceği ya da ölüme çok yakın oluşumuzun kaldırılamaz ağırlığının omuzlarımızdaki baskısı, ölüm güzellemeleriyle giderilebilir mi? Kim ölüm kaygısı olmasın diyor ki? Acı hep var, olacak, olmalıdır da. Doğumun sancısız olduğunu kim söylüyor? Doğmaya gidiyoruz. Yaşamak doğuma yatmaktır, doğuma gitmek. Kaygıları unutmak, varlığımızın diplerinden gelen iniltileri unutmak değildir, yaşamak. Güzel ve sorumlu yaşamın olanca zenginliğiyle yaşanmasında, düş kırıklıkları, yitirmeler, felaketler, yoksulluklar, yoksunluklar olacaktır. Onlarla yüzyüze gelme cesareti, bir gün doğacak oluşumuzla karşı karşıya gelme cesareti, "tüyüp", "sıvışılacak" bir yaşam ayıbını hep yüzümüze vurmaz mı?

Uç noktada ölüm, doğumdur. Doğuma hazırlık, bir "imaj" yaratma hazırlığı değildir. İmaj, doğumda işlemez. İmaj, doğumu kurtarmaz. Doğumun ontolojik yapısına cila vurulamaz. Doğum, alaşılmış anlamıyla adildir: Herkese gelir. Dünyaya kattığımız dünyanın cilalanmış olması, yaşananın sahiciliğini örtemez. Geride kalanları aldatabilir miyiz doğuşumuzla? Belki. İmaj kazınabilir. İmajın ardında duran bir ömrün öyküsü, bu öykünün sahiciliği öğreticidir. İmaj kaçınılmaz olursa, hiç değilse gerçeğe yakışmalıdır.

AGANA BELEA : KENDİMİZE VE TANRILARA ATTIĞIMIZ TATLI OKLAR

Alışılmış anlamıyla ölümün doğum olabilmesi, doğacak cesareti ve ustalığı gerçekleştirebilmemize bağlıdır. Doğacak biçimde yaşayabilmek, doğanın, toplumun, toplumsal-ekenomik yapısının belirlenimlerine karşı, bir anlamıyla yazgımıza karşı verilen savaşımla olanaklıdır. "Tatlı Ölüm", eski Yunan destanlarında geçer, Tanrıların bir lütfudur. Acı çekmeden, zamanı gelince, tanrıların yardımıyla ölümdür. Böyle bir anlayış, bir yanıyla, yazgı karşısındaki yetersizlikten, çaresizlikten gelmektedir. Tatlı ölüm, tatlı yaşamla olanaklıdır. Tatlı yaşam,

sorumlu, güzel yaşamdır, doğulan, doğurulan, kendi ayakları üzerine doğrulan yaşamdır.

Eski Yunan destanlarından, Homeros'un Odysseia' ve İlyada'sında "tatlı oklarla" ölümden söz edilir. (Örneğin İlyada, 24.759, Odysseia, 3.280, 5,124, 15:411) Okları atan Tanrı Apollon'la Tanrıça Artemis'dir. Apollon erkeklere, Artemis kadınlara atmaktadır oku. Örneğin Odysseia'nın 15.kitabında Syros adasında geçen bir olay anlatılır. Bu adada yaşam "zengin" bir yaşamdır; Sığırlar besili, şarabı, buğdayı boldur. Kıtlık görmemiş bir adadır. Bu adada insanlar ihtiyarlık çağına gelince Apollon ve Artemis'in tatlı oklarıyla (Agena Belea) vurulurlar. Apollon ile artemis kardeştir, Apollon insanlara önceden görme yetisi verir, bir kahin, bir bilici (mantis)dir o, Adına Eski Yunan'da bilicilik merkezleri açılırdı. Phoibos Apollon, Işıklı Apollon diye de çağrılır. Artemis de Apollon gibi okçudur (hekatos); bir yoruma göre, "dokunulmamış" "bozulmamış" demektir. Toprak ve bereket tanrıçasıdır. Romada Diana'yla, daha eskilerde Toprak ve Bereket Tanrıçası Kybele'yle bağlantısı olduğu söylenir. Tatlı oklar, yalnızca yaşlılıktan ölenlere atılmaz, doğum yaparken ölen kadınlara da atar okunu Tanrıçalar, Zeus'un Karısı Hera'nın kızları, Eileithuialar (örneğin İlyada 11,269). İşte bu örnekte yazgının oku, tanrısal ok, doğum yapana da saplanabiliyor. (Ölümün ve doğumun oklarla gerçekleştirilmesi, ölümün doğum olduğu düşüncemize uygun düşüyor. Eski Yunanlı yeniden dünyaya gelmeye inandığı için doğum ve ölüm çakışabilir onun kafasında!)

Bereket ve Akıldan gelen oklarla ölüm "tatlı" oluyor. (Aganos, tatlı; Belos, ok demek, Agana Belea: Tatlı Oklar anlamına geliyor.) Tatlı yaşayan, Apollon ve Artemis'e attığı okları geri verendir. Tanrılara atılmış oklarla, onları öldürme olanağı yok; tanrılara attığımız ok, yazgımıza attığımız oktur, bize gelecekten gelen bir olanaktır. Tatlı ölüm, tatlı yaşamdan ayrılamıyor; tanrılardan oklarını atmasını beklemiyoruz artık, çünkü güzel ölümün güzel yaşamdan geçtiğini biliyoruz. Apollon ve Artemis'in oklarına yeryüzünden karşılık veriyoruz. Deyim yerindeyse oklaşıyoruz onlarla.

Ölüm kaçınılmaz, elimizde değil. Güzelleştirilmeye, sorumluluğunu taşımaya çabaladığımız yaşamımız bir ölçüde elimizde.
Apollon ve Artemis'e atacak oklarımız hep olsun yaşamımızda.

BİÇİMSEL VARLIK ALANLARININ YAŞANTISI ÜSTÜNE

Özellikle Edmund Husserl'in **Mantık Araştırmaları'ndan** sonra, mantığın ve matematiğin konusu içine giren nesnelerin oluşturduğu **biçimsel varlık alanının** yaşantısı, bilinç aktlarının işleyişi sorunu, mantığın ve matematiğin yaşam içindeki yerini anlamada önem kazanmış bulunuyor.

Bu yazının sınırları içinde, biçimsel varlık alanlarının yaşantısının, kısaca **biçimsel yaşantının** kimi özellikleri tartışılacaktır. Biçimsel yaşantı, nasıl bir yaşantıdır? Neyin yaşantısıdır?

Biçimsel yaşantı, kültürel temelleri olan bir yaşantıdır. Tahtada ya da kağıt üzerinde bir matematik ifadesini herkes "algılayabilir". Örneğin, $2x + y = z$ gibi bir ifade, tebeşir ya da mürekkep lekesi olarak "görülebilir" herkes tarafından. Bunların **ne anlama** geldiği, belli bir **bağlam** içinde, o bağlamda bulunup, matematiksel ifadelerin "anlamını" kavrayabilecek **eğitimi olanlarca** anlaşılabilir. Böylece bir bağlama girebilmek, insanın hem bireysel (psikolojik) hem kültürel olgunluğuna bağlıdır. İnsan yavrusunun "soyut" ilişkileri anlayabilip, matematiksel işlemleri yapabilmesi, geçen yüzyılda **Piaget'nin** gösterdiği gibi, belli bir gelişim sonucu sağlanabiliyor. Öyleyse biçimsel yaşantı, hem **biyolojik açıdan hazır olmayı** (bedensel gelişimin, sinir sisteminin, beynin bu yaşantı için uygun özelliklere sahip olması!) hem de bu yaşantının kültürel olarak tarihini bilmeyi gerektiren bir **eğitimle** yaşanabiliyor. **Biyolojik ve kültürel** hazır olma gerçekleşmeden, biçimsel yaşantı yeterince can bulamıyor. Biçimsel varlık alanının yaşanabilmesi, halk arasında, "matematiğe yetenekli olanların" başarabileceği bir etkinlik olarak bilinir. Tıpkı "müzik kulağı" olmak gibi, "biçimsel yaşamaya uygun bedeni olmak" koşulu vardır. Duyu organları, beyin yapısı, **psikolojik alt yapısı** (belleği, dikkati, ısrarı, sabrı... gibi!) gelişmemiş biri, biçimsel yaşantının gerektirdiği **eşiği** aşamaz! Yine, bu yaşantı, bir **birlikte yaşama** koşuluyla (kültürel koşullardan biri!) birlikte can bulur. Biraz da bundan dolayı, bu kültürel **havayı** yaşamak için, genç insanlar, ustaların yanına gider, onlarla tartışır, onlara soru sorar, kendi **biçimsel yaşantı güçlerini** geliştirirler. Matematiğin ve mantığın laboratuvarı yoktur, sürekli yeni gözlemler, deneyler yapmayı gerektirmez; ama, bu yaşantılar, etkileşimlerle, ustalarla, öğretmenlerle iletişim halinde gelişir, incelir, derinleşir. Kimse, odasına kapanıp, bir başına, **şamanist** bir tutumla, biçimsel yaşantılar alanına katkıda bulunamaz! (Belki birkaç, sıra dışı insan başarabilir bunu; onlar da yine kültürel ortamın bilgisine, kendinden öncekilerin neler yaptığına dair verilere sahip olmalıdır.)

Biçimsel yaşantıları yaşayacak, onlar yardımıyla biçimsel varlık alanlarına ulaşacakların bedensel hazırlıkları, bu yaşantıların **içselleştirilip**, bedene öğretilmesiyle sağlanır. Bir denklemi rahatlıkla çözebilmek, bir matematiksel işlemi sanki "bedeninize bırakarak" yapabilmek, tıpkı, parmaklarınıza bırakarak piyano çalmaya benzer. Parmaklarınız hangi tuşa basacağını bilir. Bedenin biçimsel yaşantıyı **kazanması**, edinmesi; uzun yoğun alıştırmalarla sağlanır. Ağır bir **işçilik** gerektirir.

Bedensel ya da biyolojik hazırlık, biraz önce de söylediğim gibi, kültürel hazırlıkla tamamlanır. Kültürel hazırlığın önemli evrelerinden kimi kesitler sunabilirim. Hazırlanan **yaşantı adayı**, bu süreçte şu adımları atar:

1. Yaşantının konusu olan alanla ilgili bilgileri edinmek, bu konuda çalışanların, çalışmış olanların birikimlerinden yararlanmak.
2. Çalışılacak alanlarla ilgili araştırmalar yapanların arasında bulunmak. Yüz yüze ilişkilerle, ustalardan, araştırma arkadaşlarından, yaşantılara hazırlananlardan öğrenmek, onlarla iletişime geçmek. Çalışma alanına yaşantılarıyla yolculuk yapanlarla **birlikte yaşayarak**, görgüsünü arttırmak.
3. Bu hazırlık evresinde, çalışma alanının neresinde, nasıl çalışacağına karar vermek, alanla ilgili **sorunlar öbeğini** seçmek.

4. Gerçekleştireceği biçimsel yaşantıların **yoğunluğunu ve şiddetini** (bu iki kavramı birazdan açacağım!) sağlayacak **ilgi** ve sevgi donanımını güçlendirmek. Biçimsel varlık alanı yolculukları, çetin geçebilir; ilgi ve sevgi donanımı, bedensel ve kültürel hazırlığın önemli bir öğesini oluşturur: Yaşantıların sürekliliğini, yaşanan sıkıntıların üstesinden gelinmesi için gerekli düşünseel, tinsel **gücü** sağlar.

Hazırlığın amacı biçimsel yaşantılarla, **biçimsel varlık alanında** yaşayabilmektir. Bir diğer deyişle, yaşantıları yetkinliğe ulaştırabilmektir. Biçimsel yaşantıların yetkinliği demek, onlarla biçimsel varlık alanına ya da alanlarına ulaşabilmek demektir. Yukarıda sözünü ettiğim hazırlık eksikliği, bu yaşantıların **körü körüne**, bizi varlık alanının kapısında bırakacak biçimde yaşanmasına yol açabilir! Körü körüne **işlem** yapıyor olmak, problemleri mekanik bir biçimde çözebilmek, biçimsel yaşantının yetkinliği demek değildir. Yetkinlik **anlamayla** başlar. Biçimsel varlıklar alanın kapısın hiç açmadan mantık ya da matematik yapıyor "görünme" olasılığı hep vardır. Biçimsel nesnelerle ilişkiye girmenin bir türü olarak bu , "ezbere" işleyen, matematik ya da mantık alanlarındaki nesneleri, **yapıları** görmekten aciz, **kör işlemcilerin**, matematik-mantık alanına yapılacak yoluculukların hedefine varmasında hiç katkısı yoktur.

Çarpık biçimsel yaşantılardan biri olan kör işlemin, körü körüne işlemin yanında, yoğunlaşma yoksunluğundan doğan, başarısız yaşantılardan da söz edebiliriz.Biçimsel yaşantıların iki ana öğesi arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan çarpıklıklar da vardır..

Biçimsel alan yolculuğunun yaşantısı işlemlerle yaşanır. Örneğin bir kanıt, işlemlerle gerçekleştirilir. İşlem, **görme** ile tamamlandığında, yaşantı olgunlaşır, yetkinliğe yaklaşır. Örneğin, bir kanıtın nasıl yapılacağını **görüp**, gerekli işlemleri yapamadığınız , yaşantının bu iki temel öğesi olan görme ile işlemi birarada gerçekleştiremediğiniz için, alan yolculuğunuzu başaramazsınız. Görme özürlü iseniz, alanda yol almakta zorlanırsınız, hedefenizi bulamazsınız; alanda gezemezsiniz, kör işlemlerin insafına kalırsınız! **Yürüyüp, görmemek ile görüp yürüyememek yaşantı özürü yaratır.**

Görerek yürümek: Başarılmış biçimsel yaşantıların temel özelliği. Görmek, anlamayı, bir anlamayla sezmeyi (intuition) de içeriyor. Örneğin Huserl, **Wesenschau**'ya, özleri görmeye inanıyordu. Elbette, çetin, "bitimsiz" yolculuğu gerçekleştirebilecekler için böyle bir görüden söz edilebilir. Gödel de, sanki, masa, sandalye gibi, biçimsel nesneleri görebildiğinden söz eder. Burada dikkat çekici olan görme ile yürüyebilmenin birlikteliğidir. Görmekle bitmiyor; yürüyebilip, gerekli "işlemleri" yaparak, gösterebilmelisiniz. "Görmek", bu açıdan, "bireysel", bir anlamıyla "mahrem" değildir; özel (private) yaşamın sınırlarında kalmaz; ortada, herkes için gösterilebilir olmalıdır ki, bu da ancak yürümekle sağlanabilir. Yürüyebilmek, bedenin hazır oluşuyla, psikolojik donanımla sağlanabilir. Sürekli çalışmak, alıştırma yapmak, "biçimsel kaslarımızı(!)" çalıştırmak gerekir. Dikkat, yürüme isteği, heyecanı, yoğunlaşma gücü; engebeli sarp yollarda ya da çıkmazlara girdiğimizde direnme sabrı, yürüyüşün devamlılığını güvence altına alabilir.

Biçimsel yürüyüş, insanın yaşayabileceği en heyecanlı yürüyüşlerinden olabilir! Matematiğin ve mantığın "soğuk" yüzü, yürüyüşün anlamını, coşkusunu kavramamışlara görünür. Bir anlamda bir

dağcı ile biçimsel yürüyüşcünün yaşantıları arasında içten bir bağ vardır. Sorun, bu alanlarda biraz olsun yürüyebilmiş, eğiticiler olarak bu heyecanı genç yürüyüşçülere aktarabilmektir. Bir yere kadar bizim kılavuzluğumuzda, bir yerden sonra kendi başlarına biçimsel varlık alanlarındaki zirvelere tırmanma aşkını yaşayabilmelerinde onlara destek vermek gerekir. Olabildiğince çok sayıda insanı böylesi bir yürüyüşe çağırmalıyız ki, içlerinden doruk tırmanıcıları çıkabilsin! Belki yürüyüş şölenleri düzenleyip, bu yürüyüşü bir şölen haline getirebiliriz. Şöyle diyebiliriz biçimsel yolculuğa hazırlananlara: "Haydi çocuklar, doruklara!" Belki çoğu yollarda kalır, kimisi kısa bir süre sonra geri döner, kimisi kaybolabilir yollarda; ama, doruk tırmanıcılarının doruklara varışının muştusu ulaşabilir, bir olasılıkla, kulaklarımıza.

"Görme" nasıl sağlanır? Yürüyüşlerin katkısı vardır elbette. Öncelikle, biçimsel yaşantılar tarihinden görme örnekleri sunarak, **"görme" yatkınlığını** arttırabiliriz. Elbette, o kişinin yeteneğine bağlıdır ama, yeteneğinin gelişmesi, gerçekleştirilmesi için yapılabilecekler eğiticinin sorumluluğundadır. Daha önceden de söylediğim gibi, bu bir "hava soluma" işidir. Soluyabilen, soluyabilecek etkileşim ortamı bulabilenler, ustalarla, birlikte yolculuklar yaparak görme konusunda deneyimlerini geliştirebilirler. (Basit bir görme örneği, geometriden; üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olduğunu kanıtlamak için, üçgenin bir köşesinden karşısındaki kenara paralel doğru çizmek!)

Peki görülecek, yürünecek "yer", deyim yerinde ise, **topos formalis**, neredедir, nasıldır? Soru, felsefenin çok eski bir sorununu deşmeyi gerektiriyor. Bu konuya girmeyeceğim. Bu alan zihnimizde midir? Yoksa, Platoncu bir "idealar" dünyasında mı? Aristoteles'in imâ ettiği gibi, varlıkların "formu" (**eidos**) olarak, onlarla birlikte (**in res**), onlarda mıdır?

Bu yazının sınırları içinde, görüşümü kabaca özetleyebilirim. Biçimsel varlıklar (sayılar, geometrinin nesneleri, önermeler, niceleyiciler, kümeler...) uzam (mekan) - zaman içinde değillerdir. Onların fiziksel dünyada **izleri** ya da resimleri ya da iğreti kopyaları vardır. (Nominalistler için böyle bir varlık alanı yoktur!) Bu alanda **yapılar** vardır. Bu yapılar, insanlar tarafından oluşturulmuş yapılardır. Yolculuğu yapabilenler, Oklid'in Riemann'ın, Hilbert'in, Cantor'un, Gödel'in... oluşturduğu yapılardan oluşan **kentleri** görebilirler. Yürüyüş açısından, bu yapılardan oluşmuş kentler, yüksek dağların doruklarındadır; bu yapılarda tamamlanacak, eksik yanlar olabilir. Bu yapıların oluşturduğu kentlerde oluşturulmayı bekleyen yapılar için boş arsalar bulunabilir. Yürüyüp görebilenler, oralarda, biçimsel **işliklerini** (atölyelerini) kurarak çalışabilirler ya da kurulmuş işliklerde çalışmak için aday olabilirler; onların çalışmalarına, elbette kabul edilirlerse, katılabilirler.

Bu yapıların oluşturduğu bütünlüğe, bu yazının sınırları içinde, **ortam** diyorum. Örneğin, Zermalo-Frankel kümeler kuramı, içinde kümelerden oluşmuş yapılar içeren bir ortamdır. Bu ortam, diğer kümeler kuramıyla, örneğin von Neuman, Bernays, Gödel, Morse ve Kelley kuramıyla ilişkilendirildiğinde ortam büyümeye, diğer kuramlarla bütünlük oluşturudğunda **çevreyi** meydana getirmeye başlar. Çevre, örneğin, farklı aksiyomatik geometrilerin (ki her biri bir ortamdır!) oluşturduğu bir bütünlüktür. Çevreyi daha da genişlettiğinizde kentlere ulaşırsınız. Kümeler kuramlarıyla, sayılar kuramları, örneğin topolojiyle bütünlendiğinde bir metropol oluşturur.

İşte, bu, yapılar içeren, kendileri de büyük yapılar olan ortam, çevre, kentleri, gücümüz varsa (ne kadar olabilir?) ülkeleri, onların arasında kurulmuş, kurulacak sayısız yolları, köyleri görebilecek, oralara yürümeyi sağlayacak enerjimizle çıkılacak yolculukların genel adına **biçimsel yaşantılar** diyorum, yeniden.

Bu yolculuklarda, işlemde kalıp, yapıya hiç ulaşamama olasılığı her zaman vardır. Tekrar tekrar söylüyorum, yapı görmeyen kör yürüyüşler **özürlü** yaşantılardır. Yapılara ulaşma çabasının sürdürülebilmesi, yaşantının **şiddeti** ile ilgilidir. Şiddeti yüksek yaşantılarla, işlemden görmeye geçebiliriz. Kimi yaşantılar yalnızca alanda dolaşmayı başarabilir. Yapıların içine sokulamaz. Tanıyabilir yalnızca. Yaşantının şiddeti bizi daha yüksek, daha karmaşık yapılara götürür. Öğrenme, tanıma, inşâ tutkumuzu arttırır. **Yoğunlaşabilme** gücümüz ise, yapıların içine girip, ayrıntılarda çalışmayı sağlar. Yaşantının şiddetinin ve yoğunluğunun, zaman zaman yaşayan insandan ya da tanımaya çalıştığı yapıdan kaynaklanan zorluklardan dolayı, azaldığı olur. Burada **sabır** gücümüzün, direncimizin önemli rol oynayıp, yılgınlığımızı azalttığını söyleyebiliriz.

Yapıları görme durumundan yapılar kurmaya geçiş, ayrı bir sanattır. Yaşantımızın, şiddet, yoğunlaşma, sabır öğeleri, yapı kurmaya olanak sağlar. Elbette az sayıda insanın işidir. Matematik tarihinde yürüme ve görme güçleri çok yüksek olduğu için "erkenden" doruklara çıkmış, yapı kurma etkinliğine girmiş dâhi matematikçiler görebilirsiniz.

Yapı kurmada tümüyle özgür olmadığımız açıktır. Bizden daha önce oluşturulmuş kentlerdeki arsalarda, ilişkilerde çalıştığımız için, "verili", "verilmiş", koşullar altında inşa işine girişebiliriz.

Yürüyüşümüzün hangi aşamasında olursak olalım, ne denli sıkıntılarla, çıkmazlarla, çaresizliklerle karşılaşırsak karşılaşalım; biçimsel yaşantıların **keyfi**, bu zaman ve mekan ötesi varlıklarla olan ilişkimizden gelen **tad**, bize insan aklının gücünü hatırlatır. Biçimsel yolculuklara çıkmanın keyfini yaşayabilenler, önemli bir sorumluluk taşıyorlar: Bu keyfi, yolculuğa çıkmaya gönüllü, çıkmış, çıkmakta olan insanlara yaşatmak.

Bu yazı, metaforik dilinden gelen sıkıntılara karşı, biraz da bu sorumlulukla yazıldı.

GEZEGENİMİZDEKİ HAYAT

NPQ
Ahmet İnam Röportajı
11 Kasım 2003, Salı

Gardels, Kass ile yaptığı söyleşide ilk olarak yaradılışa dönüşten bahsediyor. İncil'in en eski bölümü olan 'Yaradılış' a dönüşten... Ben bu 'Yaradılış'ı irdelemek istiyorum biraz, ama İncil'in bir bölümü olarak değil, daha çok kelime anlamı olarak. Bunu nasıl yorumlamamız gerekiyor? Bir dine dönüş olarak mı? Arkaik bir kulluk bilincine dönüş olarak mı? Yoksa çok daha kapsayıcı bir bilgelik ve erdeme dönüş olarak mı?

Tabii ki sonuncusu bana en doğrusu geliyor. Elbette Yaradılış'a döneceğiz. Yaradılış'a dönmek insan hayatının anlamına dönmek ile ilgili bir şey. Teknoloji öyle büyük bir hızla ilerliyor ve

öylesine üretime, pazara dönük bir halde ki, kendi anlamını unutmuş vaziyette. İnsan olarak Dünya gezegenindeki maceramızda geldiğimiz nokta bu. Bir anlam yitimi yaşıyoruz. Ve tabii ki bu anlam yitimini üzerimizden silkeleyip atabilmemiz ve yaşamlarımıza yeniden anlam katabilmemiz için pek çok çaba var. Kaçışlar var belki. İnsanlar değişik yollarla bu anlamları arıyorlar: Meditasyon teknikleri, doğu bilgeliği, değişik tarikatlar, gruplar.

İşte bütün bu çabaların gerisinde o kaybolmuş anlamı yakalamak yatıyor ki, 'bilgelik' sözü bence burada çok yerindedir. Bilgelik içi boş bir söz değildir. Aslında bilimin kaynağı olan, bilimin içinden çıktığı bir sözcüktür, bilgelik, ya da bizim kültürümüzdeki deyimiyle 'hikmet'. Dolayısıyla, o hikmetin, yani bilimin, yahut ilmin, manasını bulmamıza yardımcı olabilecek bir sorgulamaya ihtiyacımız olduğu çok açıktır. Bu sorgulama, yalnızca teknolojinin gündemini belirleyen, teknolojiyi üreten Batı toplumlarının değil, bizim gibi teknolojinin müşterisi olan, teknolojiyi üretemeyen, gündemini belirleyemeyen kültürlerin de yapması gereken bir sorgulamadır. Bizim de içinde bulunduğumuz hayatı gözden geçirip yorumlamak için, böylesine bir başa dönüşe, yaradılışa dönüşe, hayatımızın anlamının ne olduğu sorusuyla hesaplaşmaya çok derinden ve acilen ihtiyacımız var diye düşünüyorum.

Bir ihtiyacın olduğu aşikâr... Peki bu ihtiyaç ne kadar hissediliyor? Söyleşimizin ilerleyen bölümlerinde sormayı planlıyordum ama madem konu açıldı şimdi yönelteyim bu soruyu size. Türkiye toplumu bu ihtiyacı bilinçli bir biçimde hissedebiliyor mu? Son zamanlarda bu bahsettiğiniz arayış çabalarını pek çok farklı formatta Türkiye'de de görmeye başladık çünkü...

Evet, 'anlam'ı arayan ve bu arayışta acı çeken insanların büyük bir çoğunluğu, bu bahsettiğimiz ihtiyaçları karşılamış toplumlarda, Avrupa'da, örneğin Almanya'da, Avusturya'da, Kuzey Amerika'da yaşıyor. Bugün bir çok Almanla konuştuğum zaman 'Warum Leben wir?' sorusunu duyuyorum. Dine, yani İncil'e dönme meselesinde de, bu bahsettiğim modern toplumların İncil'in de anlamını yitirdiği gibi bir kuşku var içlerinde. Yani, sorun, Pazar günleri kilisedeki ayine katılmak ve orda vaaz dinlemekle çözülebilecek gibi gözükmüyor.

Bizdeki duruma gelince, Tabii ki Türkiye'de anlam yitimi sorunu o kadar yoğun değil. Ama bu durum dünyada da pek farklı değil. Çünkü yaşadığımız dünyada insanların büyük çoğunluğu karnını doyurmak ve hayatta kalmak için mücadele ediyor. Bir anlamda, Amerikan kültürünün 'survival' dediği şeyi gerçekleştirmeye çalışıyor. Ve bu hayatta kalma çabası içinde, 'anlam' sorusuna gelememiş milyonlarca insan var ülkemizde. Bizim insanımızın çoğu aynı zamanda da dindar insanlar olduğu için zaten hayatın anlamı ile ilgili pek fazla soruları yoktur. Çünkü inancımıza göre bu dünya bir imtihan yeridir ve öteki dünyada bu imtihandan geçip geçmediğimiz belli olacaktır. Dolayısıyla bizim insanımızın büyük bir çoğunluğu böyle bir sıkıntıyı yaşamaz. Ha, bu sıkıntıyı yaşayabilecek bir kesimimiz yok mudur? Yani, yaşamsal sorunlarını aşmış ve bir anlam arayışı içine girebilecek insanlar yok mudur bu ülkede? Vardır. Ama bu insanlar da, Türkiye'nin çok özel konumu gereği, çok daha farklı konularla haşır neşirdirler. Kendilerini büyük bir siyasal varoluş savaşı içinde gördükleri için 'neden yaşıyoruz' sorusunu pek sormamaktadırlar.

Ben bir felsefeciyim. Ve bir felsefeci olduğum için arada sırada gelirler ve bana sorarlar, emekli yöneticiler, müdürler veya askerler. 'Ya neden yaşıyoruz Allah aşkına?' diyerek benim felsefe derslerimi dinlerler. Ama tabii aldıkları felsefe dersleri ile kafaları daha fazla karışır. İşte bu noktada da 'neden yaşadıkları' sorusunu çözmek için kitaplara başvururlar. Bazıları spiritüalist

görüşlere yaklaşıyor, öbür dünyadaki varlıklarla haberleşmeye çalışıyor. Kimisi Yoga'ya başvuruyor. Ve teknik aramak, aslında anlam arayışında çok yanlış bir yol. Bir metot arıyor, bir algoritma, bir know-how arıyor.

Bir almaşık arıyor ve bu almaşığı bulduğunda sorununun çözüleceğini düşünüyor.

Aynen öyle, bu almaşığı bulursam tamam, sorun hallolacak diyor. Kendisini bir otomatik makineye ya da robota bağlayıp sorunundan kurtulmaya çalışıyor. Ama aslında anlam yitiminin kendisi tam da burada. Böylesi bir arayışla, her bulduğumuzu sandığımız 'anlam' yanıtı, aslında bizi daha derin bir anlamsızlığa götürüyor. Ve insan, giderek daha büyük bir hızla bizim felsefede 'nihilizm' olarak tanımladığımız duruma doğru gidiyor. Nihilizm dehşet verici bir şeydir. Pek çok insan kıyametin nasıl gerçekleşeceğini düşünmez. Ama belki de kıyamet insanın anlam yitimi ile içine düşeceği çok büyük bir boşluktur. Ve bu insanlığın sonu olabilir. Anlamını yitirmiş bir hayat, yaşanmaya değer bulunmayacaktır. İntiharlar, ve hatta toplu intiharlar olacaktır.

Ve geçtiğimiz yıllarda bunun ilk örneklerini de gördük Amerika'da...

Problemin büyüklüğünün farkında değiliz. Ülkemizin ve insanımızın içinde bulunduğu düzlem o kadar farklı ki, biz 'anlam yitimi' gibi bir sorunu yaşayamıyoruz bile. Evimden çıkar çıkmaz evimin önünde kazılmış kuyuya düşüyorum. E tabii o noktada anlam arayışını unutup işe nasıl gideceğim telaşı içine düşüyorum. Duş almak için banyoya girdiğimde suların kesik olduğunu görüyorum. İnanılmaz saçmalıklar hep böyle basit de değil. Sokakta yürürken beni yakalayıp karakola götürebilir, tutuklayabilirler. İşte bu saçmalıklarla dolu irrasyonel hayat, 'anlam yitimi'ni fark etmememize, hala hayatın bir anlamı olduğu görüşüne inanıvermemize yol açıyor. Ne kadar tuhaf. İşte bu düzlemde, Batılı insanın gördüğü bu sorunu henüz fark edememiş durumdayız.

Peki sorun sadece bu 'saçmalıklarla dolu hayat' mı? Yoksa aynı zamanda dinsel geleneğimizde 'sorgulama' kavramının çok uzun bir zamandan beri takdir edilmeyen, hatta yasaklanmış bir davranış biçimi olmasının da bir etkisi yok mu?

Olmaz olur mu? İslamî bir kültürün içindeyiz. Bu da tüm İslam toplumlarının ortak yazgısına dönüşüveriyor. Batılı bir kültürün egemen olduğu, teknolojiyi ürettiği ve yönettiği bir dünyada, kendi yaşama biçimimiz, kültürümüz ve inancımızla var olmamız gerekir. Bu var olma savaşında ne yazık ki İslam kültürü çok gerilerde kalmıştır. Ve bu gerilik de Batının sürekli olarak İslam kültürünü daha da fazla aşağılamasına yol açmaktadır. Batı bugün İslam'ı bir taraftan bir tehdit olarak görür, terörizmin kaynağı olarak tanımlar, bir taraftan da ne kadar yüksek bir kültür olduğunu algılayabilmenin çok uzağındadır.

İşte bu algının oluşmasındaki en büyük suç da bana sorarsanız, ne yazık ki Müslümanlardadır. Çünkü Müslüman insan, sizin de ifade ettiğiniz gibi, kendi dinini, kendi geleneğini, kendi kültürünü, kendi yaşama biçimini sorgulayıp yeniden yorumlama gibi bir çabanın içine girmemiştir. Ve ne yazık ki büyük ölçüde gaflet içindedir. Uyumaktadır. Ya da kızmakta, sinirlenmektedir. Terörist eylemlerle, silahla Batı'yla savaşabileceğini düşünmektedir.

Bu çok büyük bir yanılgıdır. İslam kültürünün yeniden varolabilmesi için kendi köklerindeki zenginliği yeniden yorumlaması gerekmektedir. Batılıların İncil'deki Yaradılış'a dönmeleri gibi, bizim de 'İslam'ın yaradılışı'na dönüp, Müslüman gibi yaşamanın anlamının ne olduğunu yakalayıp, bunu bütün dünyaya açıklamamız gerekmektedir. İslam'daki evrenselliği ve bütün dünyadaki hayatın devamı için İslamî bakışın gerekliliğini anlatabilecek ürünler ortaya koymak ve

kendimizi evrensel ölçekte var kılmak zorundayız. Yoksa yavaş yavaş bu yaşam, bu dünyayı yöneten teknolojinin esiri olacaktır ve bu kültür yavaş yavaş yok olacaktır.

Şunu çok iyi anlamamız gerekiyor ki, tehdit altında olan batı kültürü değil bizim kültürümüzdür. Ama biz bunun farkında değiliz. Ve bunun için de yapmamız gerekenin ne olduğunu çok iyi anlamış değiliz. Oysa Türkiye insanı, diğer Müslüman ülke halkları ile karşılaştırıldığında, içinde bulunduğumuz durumu en çabuk tanımlayabilecek ve problemi çözmek için en çabuk biçimde harekete geçebilecek donanıma ve birikime sahiptir. Ama ne yazık ki ülkemizdeki çabalar, birkaç kişinin gayretleri dışında yeterli değildir ve dünyaya sesimizi duyurabilecek ürünler sunamıyoruz.

Farklı noktaları irdeledikçe çok güzel sonuçlara varıyoruz. Ama ben yine de ilk çerçevemize dönmek istiyorum. Gardels'ın Kass ile yaptığı röportajda çok ilginç bir cümle var. İzninizle aynen iktibas ediyorum. "Önümüzdeki sorun, insan bedeniyle zihnine müdahale etme ve kendimizi dönüştürebilme gücünün kullanılmasında gereksinme duyduğumuz yol göstericiyi nerede arayacağımız sorunudur."

Çok güzel.

Yol göstericiyi tanımlamaya çalışırsak eğer, nasıl bir kimlik çizebiliriz yol göstericiye? Yahut, eğer yol gösterici bizim belirlememizin ötesinde ise, kimdir veya nedir? Ya da, daha net bir ifade ile, Yol Göstericiyi tanımlayacak olan güç kimdir?

Şimdi biliyorsunuz, Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda Atatürk 'Hayatta en hakiki mürşit bilimdir, fendir, bunun dışında bir mürşit aramak gaflettir' diyor. Evet, bu sözler çok anlamlı. Ama, bu sözleri gerçek anlamda anlayabilmek için, bilimin ve fennin içinden çıktığı kültürü, yani bilgeliği tanımak gerekir. Bugün Atatürk'ün bu sözü ettiği yıllardaki bilim anlayışı ile 21. yüzyıldaki bilime bakışımız arasında çok büyük bir fark vardır.

Bizim, bugün bulunduğumuz noktada, bilimin tek başına bir mürşit olabileceğini, yani insanın tarihsel/toplumsal yapısından bağımsız, insanın erişemeyeceği yükseklikte, insan hayatını yönetebilecek kendi başına bir güç olduğunu düşünmemiz büyük bir yanılsama olacaktır. Bilim, insanın yarattığı bir üründür, bir olgudur, bir etkinliktir. Ve dolayısıyla bugün büyük ölçüde teknoloji ile birleşmiş durumdadır. Ve zaten biz, bilimin ve teknolojinin yarattığı kaotik durum içinde bir Yol Gösterici arıyoruz.

Ben bu Yol Gösterici'nin bir tek olmadığını düşünüyorum. Bu yol Gösterici, kanımca, bir orkestrasyon ile elde edilebilir. Çünkü insanın çok değişik güçleri vardır ve bu değişik güçlerini harmonize ederek bir ahenk haline getirebilirse, bu büyük gezegendeki şaşırmışlığının ve içine düştüğü büyük sorunların üstesinden gelebilir.

Peki bir araya getireceğimiz bu farklı unsurlar nelerdir? Öncelikle, bilimin ve teknolojinin başımıza açtığı belalara karşı bilimin ve teknolojinin yardımını istemeliyiz. Yani, mesela, biyoteknoloji büyük problemler, özellikle de ahlak problemleri yaratıyorsa, bu problemleri minimize edecek çabaların bir kısmı yine bu teknolojinin içinde aranmalıdır. Dışarıdan bir takım yasaklar koyarak, zorla, bu teknolojiyi toptan ortadan kaldırarak sorunlarımızı çözemeyiz. Süreç zaten başlamıştır ve yoluna devam edecektir. Dolayısıyla, özetle, çözümün bir kısmı bilimin ve teknolojinin içinden gelecektir.

İkinci sırada, bilimin ve teknolojinin çözüm yollarının bir işe yaramadığı durumlarda, bilgeliğe başvurmalıyız. Unutmayalım ki, teknoloji bugün bulunduğu noktaya bir çırpıda gelmedi. Her ne

kadar bilim ve teknoloji sanayi devrimi ve sonrasında gelen dönemde büyük bir ivme ile hızla geliştiyse de, insanın teknoloji öncesi çok uzun bir birikimi olmuştur. İşte bu büyük birikimleri tamamen 'bilim dışı' olarak nitelendirmek büyük bir yanılgıdır. İnsanın bilim öncesi deneyimine ben 'bilgelik' veya 'hikmet' diyorum, İngilizce'de 'wisdom' Almanca'da 'weisheit' diyebiliriz. Dünyamızda düşünen, insanlığın geçmiş birikimlerinin farkında olan, bu gezegende hayatın ne anlama geldiğini bilen, yorumlayan çok değerli insanlar geçmişte de vardı, bugün de var, gelecekte de olacaktır. Bilgeliği yakalayabilmek için insanın kendi tarihine, geçmişine, kültürüne güvenmesi lazım. Çünkü bu kültürün içinde bilgelik var.

Peki bilgeliğin içinde ne var? Bilgeliğin içinde sanat var, bilgeliğin içinde dini inançlar var, bütün semavi dinler var, semavi olmayan dinler var, yine belirli felsefi anlayışlar var, her kültürün kendisinden getirdiği anlayışlar var, bizim tasavvufumuz gibi, Yahudiliğin Kabbala'sı gibi, Hıristiyan mistisizmi gibi.... Ve tabii ki bütün bu anlayışlar üzerinde fikir yürütmüş bilge insanlar var bilgeliğin içinde. İşte tüm bu sesleri bir araya getirmemiz lazım. Tek bir İncil'le, tek bir Kur'an'la, ya da Tevrat'la kurtulabilmek mümkün değildir. İnsan elindeki tüm potansiyelleri kullanabilirse başına ördüğü bu çoraptan aslında çok kolay kurtulabilir, yeter ki iyi niyet olsun. Örneğin ben yeni yeni başlamakta olan ve pek de pratikte işlemiyor gibi görünen dinler arası diyalogun hayatın anlamını arama sürecinde çok önemli bir yer teşkil edeceğine, bir çok problemin bu diyalogla çözülebileceğine inanıyorum.

İnsandan ümidi kesmemek lazım. Hayatın anlamını arama sürecinde, özellikle de bilimle uğraşan insanlara ve gençlere, karşı karşıya bulunduğumuz bu ahlaki sorunları daha ilk evrelerden, belki de aile içi eğitimlerden başlayarak çok iyi anlatmamız lazım. Bu ahlaki sorunlar üzerinde taa çocukluk döneminden başlayarak insanların derin bir biçimde düşünmesini sağlamak lazım. İnsanlara insanlığın geçmişinin bilim ve teknoloji ile başlamadığını, bilim ve teknolojiden önce de çok uzun ve değerli bir birikimin olduğunu anlatmak lazım. Bilim ve teknoloji öncesi bilgeliği yok etme ve onları bilim dışı sayma yönündeki çabaların anlamsızlığını insanlara anlatmak lazım.

Kısaca özetlemek gerekirse, modern bilim ve teknolojinin yarattığı bu sorunlar sarmalından kurtulmakta yine bilimin ve teknolojinin kendisine ve öte yandan da çok geniş ve kapsayıcı bir spektrumda algılamamız gereken bilgeliğe, zengin insanlık deneyimine ihtiyacımız vardır. Bu potansiyel insanoğlunda mevcuttur. Yeter ki kendinden ümidini kesmesin ve yeter ki kendindeki bu potansiyeli harekete geçirebileceğine inansın. Yeter ki bütün bu zenginliğini gerçek bir harmoni içinde bir araya getirebilsin. Yeter ki çatışmanın yerine diyalogu koyabilsin. Biyoteknolojinin başımıza açtığı sorunlar, bizim bu gezegendeki hayatımızda karşı karşıya kaldığımız sınavlardan sadece bir tanesidir. İnşallah bunu da alt edeceğiz. Yeter ki biz kendimize güvenmeye devam edelim. Şu an için insanoğlunun karşı karşıya olduğu en büyük tehdit bu güveni yitirmektir.

Çerçevesini çizdiğiniz bu çözüm, Babil projesinin tam tersi aslında. Babil, insanlık tarihinin en büyük monizmlerinden bir tanesiydi, her şeyi bir tekte birleştirmeyi umuyordu. Bugünün 'tüketici demokrasi'si de aslında bu Babil projesinin, 'tektipleştirilmiş' insan özleminin bir yansıması. Liberal demokrasinin tersine, farklılıklara, zenginliklere, heterojen bir topluma hoşgörülü yaklaşmayan, pazardaki taleplerin arzla buluştuğu noktada tek tip özlemler, tek tip talepler, tek tip çözümler üretmek isteyen bir demokrasi, 'tüketici demokrasisi'. Oysa siz, bunun tam tersi olan zenginleşmenin, farklı renklerden, dillerden, dinlerden, anlayışlardan, tonlardan müteşekkil bir harmoninin çözüm olacağını söylüyorsunuz.

Bugün yeryüzünde, rakamı tam olarak bilmemekle birlikte, otuz bine yakın kelebek çeşidi olduğu söyleniyor. Bunun bir hikmeti olsa gerek. Yaradılışa dönme sürecinde, böylesi bir çeşitliliğin, zenginliğin anlamını aramamız lazım. Doğa, çeşitlilikle ve farklılıkla var olan, yaşayan bir güçtür. İşte bu farklılığı koruyamadığımız, muhafaza edemediğimiz zaman, Babil çabalarının başarıya ulaşmasına izin vermiş olacağız bir anlamda. Ve bu hayatın da sonu demektir. Çünkü çeşitliliktir hayatın devamını sağlayacak şey. Eğer bir tanecik tür olsaydı, tek bir salgın hastalık o türü ortadan kaldırmaya yeterdi. Çok çeşitli türlerin, farklılıkların olduğu bir tabiatta, yok olanların yeri diğerleri ve yenileri tarafından hiç zorlanılmaksızın doldurulacaktır. Dolayısıyla, gezegenimizdeki hayatın devamı, ve dahası bu hayatın kendisini zenginleştirmesi, ancak bu çeşitlilikle mümkündür diye düşünüyorum. Bu zenginliği ve çeşitliliği muhafaza edebildiğimiz ve ahengi sağlayabildiğimiz sürece, gezegenimizin geleceğinin korkulacak bir gelecek olmadığını düşünüyorum.

Bu bakış açısı, bu çerçeve, insana ferahlık veren, insana umut veren bir proje. Ama öte yandan biraz da gerçekçi bakmak lazım bugün içinde bulduğumuz duruma. İnsanlığın karşı karşıya olduğu Yeni Babil projesi, basit bir proje değil. Çok gelişmiş silahlara, prensiplere, çok karmaşık ve etkileyici bir diyalektiğe sahip. Ve dahası, Yeni Babil, bu diyalektiği sürekli olarak yeni katılımlarla genişletiyor, garip ve insanı içine doğru çeken bir cazibesi var bu diyalektiğin. Böylesi bir konjonktürde, çizmiş olduğumuz çerçeve ne kadar gerçek? Bu yaklaşımın gücü nereye kadar? Ne kadar umutlu olma lüksümüz var?

Şunu açıkça söylemekte fayda var. Bizim yaklaşımımızın, çoğulcu ve barışçı yaklaşımın yaptırım gücünün çok fazla olmadığını düşünüyorum. Gerçekçi olmamız lazım. Çok güçlü değiliz. Çünkü teknolojiyi planlayanlar bizim gibi düşünmüyorlar. Dolayısıyla, bu mücadelede en önemli şey ümidimizi yitirmemek. Belki bu bir wishfull thinking, evet. Ama ben bu wishfull thinking'i bir tarafa bıraktığım ve ümidimi yitirdiğim anda, elimde mücadele etmek için hiçbir silah kalmayacak. Zaten zayıf olduğumu biliyorum. Ama daha işin başında 'zaten zayıfım, etim ne budum ne?' gibi bir düşünce, zaten az olan gücümün sıfırlanması anlamına gelir. Dolayısıyla bu mücadelede umutlu olmak aynı zamanda ahlaki bir gereklilik halini almaktadır. Derslerimde sürekli olarak arkadaşlarıma umutsuzluğun ahlaksızlık olduğunu söylüyorum. Evet ahlaksızlıktır. Çünkü başka türlü bu dünyadaki hayatın daha da iyiye gitmesini sağlama imkanımız yoktur. Umutsuz adamın yapabileceği hiçbir mücadele, çevresine verebileceği hiçbir değer yoktur.

Öte yandan umut sahibi olmak bir hayal içinde yüzmek değildir. Umut da gerçekçi olmalıdır. Dünyada olup biteni görebiliyoruz. Teknolojiyi kim üretiyor, hangi amaçlarla üretiyor, gücü kim elinde tutuyor, bütün bu ilişkiler yumağının ardında yatan politik kaygılar ve kavgalar nelerdir, bunları görüyoruz, biliyoruz. Ve aslında yolun başındayız da, tehdit insanın hayatını o kadar net bir biçimde çevrelemiş değil daha. Ve işte bu tehdidin yavaş yavaş gerçeğe dönüştüğü zamana kadar kendimizi çok iyi donatabilirsek, insanın manevi gücünün ne kadar gerekli ve hayati olduğunu ne kadar iyi sorgulayabilir ve anlayabilirsek, o kadar güçlü olacağız, başımıza örülen bu çoraplardan kurtulmada o kadar muktedir olacağız.

Karşımızda bizimle diyaloga girmek istemeyen, bizi küçük gören, bizi bilim ve teknoloji düşmanı olarak etiketleyen bir anlayış vardır ve her zaman olacaktır. İşte bu anlayışa şunu söylemeliyiz: Bilimin ve teknolojinin amacı, insanın mutluluğudur, insanın refahıdır. Ve insan sadece bir bedenden ve maddeden müteşekkil değildir. İnsan maneviyatıyla, bilinciyle, sorumluluğuyla var olan bir varlıktır. Ve insan aslında maddi varlığıyla olmasa bile manevi varlığıyla sonsuzdur.

Dolayısıyla, aslında kendisi de sonsuzluğu isteyen biyoteknolojiye, istediği sonsuzluğu kullandığı yöntemlerle sağlayamayacağını anlatmamız gerekmektedir. Bu zor olacaktır. Uzun vadeli bir mücadeleyi gerektirecektir. Yeter ki vazgeçmeyelim ve umudumuzu yitirmeyelim.

Sören Kierkegaard umutsuzluğu ölümcül bir hastalık olarak tanımlarken ne kadar haklı... Burada küçük ama önemli bir noktaya değinmeden geçemeyeceğim. Karşımızdaki bu tehdit insanlığın varoluşsal zeminini ortadan kaldırma noktasına gelebilir mi?

Evet, insan, bu gezegendeki hayatı bitirebilir. Ama ben hayatın bu gezegendeki hayatla sınırlı olduğunu sanmıyorum. Kim bilir kaç tane daha alem, kaç tane dünya var içinde bulunduğumuz bu büyük evrende. Dolayısıyla bizim bu gezegendeki hayatımızın bitmesi çok bir şey ifade etmiyor. Yani, buradaki hayatın sona ermesi, evrendeki hayatın sona ermesi demek değildir. İnsan bir yanlış yapabilir ve kendi varlığını sona erdirebilir, evet. Ama bu evrendeki varlığın da sona ereceği anlamına gelmez. Veya, insan türü yok olabilir, ama hayatın diğer türleri devam edebilir. Hayat insan türü ile kaim değildir ki...

Bu kötümserlik her zaman var. Bu olasılık her zaman var. Ama, pek çok kişiye çok düşsel gelse de, başka olasılıklar da var. Tehdit altındaki insanlık, yavaş yavaş bu gezegenden çıkmaya, uzaklaşmaya çalışıyor. Uzay çalışmaları yapıyoruz, aya ayak basıyoruz, belki günün birinde başka gezegenlere de gidebileceğiz. Belki bu gezegenlere yerleşme imkanımız olacak. Belki güneş sisteminin ötesine de gidebileceğiz. İşte böylesi bir durumda, insan türü bu gezegende ortadan kalksa bile, başka gezegenlere, alemlere, insan türünün temsilcileri taşınacak ve hayat devam edecektir diye düşünüyorum. Bugün pek çok insan bu çalışmaların anlamını sorgulamıyor. Ama ben insanın uzay macerasını çok anlamlı ve felsefi açıdan çok düşündürücü buluyorum.

Ormanların yapısını incelediğiniz zaman şunu görürsünüz. Bir orman, büyük bir yangın ile karşı karşıya kaldığında, bazı ağaçların tohumları patlıyor ve rüzgarın da etkisiyle çok daha uzaklara giderek yeni ormanların yeşermesinde ilk tohum vazifesini görüyor. Yani, yaşamın devamlılığı tabiatın bizzat içindedir. Yaşam, ki biz ona hayat diyoruz, hayat, Hayy'dan, yani Tanrı'dan, Allah'tan gelir. Ve dolayısıyla bu hayatın bitmesi veya ortadan kalkması gibi bir şey söz konusu kesinlikle olamaz. Ne yaparsak yapalım, ne kötülük tasarlarsak tasarlayalım, hayatı yok etmeye insan muktedir değildir. Biz insanlar yok olabiliriz, ama hayat sürecektir.

Kass, Gardels ile yaptığı güzel söyleşisini 'insan şereflidir' sözleriyle noktalıyor. Biz ise 'eşref-i mahlukat' deriz insana kendi kültürümüzde... Siz ne dersiniz?

Evet, eşref-i mahlukat çok saygı duyduğumuz bir kavramdır ve sadece bizde değil, diğer dinlerde ve inanışlarda da vardır. Ama insan 'eşref-i mahlukat' olarak kalır mı, o kısmını bilemiyorum. Daha doğrusu, bu düşüncenin bazen insanın şımarmasına yol açtığını düşünüyorum. Belki de hayatı böylesine pervasızca tehdit etmesinin altında bu şımarıklık yatıyor.

Elbette ki değerli mahluklarız, birey olarak tekiz ve bir başka nüshamız yok. Hiçbirimizin kopyası yok. Hepimiz biriciğiz, 'unique' varlıklarız. Ama hiçbir şekilde hayatın ve diğer canlıların üstünde olduğumuzu sanmıyorum. Hayat en küçük böceğinden en kompleks canlısına kadar büyük bir bütünlük arz ediyor. İnsanın tek ve en önemli farkı bütün bu olup bitenin bilincinde olmasıdır. Fakat bu bilinç ona bir alçak gönüllük vermelidir, kibir değil. İnsan kendisini bütün bir mahlukatın üstünde gördüğü zaman, bizim kültürümüzdeki güzel deyimle 'mütekebbir', kibirli bir varlık haline gelir. Bu da insanın sonunu hazırlar.

İnsan muhterem bir varlıktır. Ve muhterem olduğu için de, haddini bilen bir varlıktır. Hayatın ve kainatın içindeki sınırları bilen bir varlıktır. Haddini bilen insan, hayatın ve kainatın kendi kontrolü dışındaki ayrıntılarını kurcalamaz, başına da bugün karşı karşıya kaldığımız türden sorunları, belaları açmaz. Eğer ki bunu yapmaz, kendisini bütün mahlukatın fevkinde görerek sınırlarını aşarsa, Tanrı gerekli cevabı verecektir.

BİLİNÇ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Bilinç, çok karmaşık insan bedeninin etkinliklerini, insanın dünyaya anlam vererek, gerçekleştirdiği yaşantısını, ruhsal, toplumsal, kültürel, siyasal boyutlarda süregiden yaşamını açıklamaya yarayan bir kavram. Bu çalışma ne felsefe tarihinde bilinç kavramını açıklayıcı öğretilerin tartışılmasını, ne de çağdaş felsefede bu kavrama ilişkin görüşlerin çözümlemelerini, eleştirilerini içeriyor. Burada, belli bir insan anlayışından kaynaklanan ***bir bilinç*** modeli sunuluyor. Bu model, farklı kaygılarla, bilinç; araştırmalarına; değindiği sorunlar, verdiği ipuçlarıyla katılmayı deniyor.

Bilinç araştırmalarında, bilinci anlama, yorumlama, sorgulama çabalarında taşınan kaygılar açısından, farklı yönelimleri belli bir sözlükle aşağıdaki gibi saptayabiliriz:

1. Beden işleyişine bağlı olarak bilinç işleyişini felsefece açıklama etkinlikleri (örneğin nöro-felsefe!),

2. Anglo-Amerikan felsefenin zihin-beden ilişkilerini sorgulayan tartışmaları (zihin felsefesi!),

3. Bilincin işleyişini "fenomenolojik" (E. Husserl anlamında!) temelde anlama, betimleme uğraşları (Bilinç Aktlarının fenomenolojik açıdan betimlenmesi!),

4. Beyin ve sinir sistemiyle uğraşan hekimlerin, nörologların, psikiyatristlerin araştırmaları,

5. Yapay zeka araştırmacılarının, bilgisayar programcılarının mühendislik açısından, insan beynini "kopya" etme, "simüle" etme gayretleri,

6. Mistiklerin, din felsefecilerinin, "spiritizma" ile uğraşanların etkinlikleri,

7. Sosyal bilim ve siyaset bilim kuramcılarının ideolojileri, insanın dünyayı, toplumu kavramasını incelerken ele aldıkları bilinç kavramı üstünde geliştirdikleri tartışmalar,

8. Psikologların, sosyal psikologların, antropologların anlama, anlam verme, kavrama etkinliğinde insanı araştırırken dayandıkları bilinç anlayışları,

9. Kültür insanlarının, sanatçıların insanı yorumlarken bilinci sorgulamaları, yorumlamaları.

Bütün bu farklı yönelimlerle gerçekleştirilen çabalar arasında eldeki çalışmanın yeri nedir? Türkiye'de yaşanan hayatın dayandığı zengin birikimden, kültürümüzün canlanıp, Türkçe ile düşünmeye verilecek önemle gerçekleştirilecek dil zenginliğinden yola çıkan, insanımızın eksikli, özürlü yanlarının giderilmesi kaygısı taşıyan bir bakış açısı ve tavırla bir bilinç anlayışı oluşturulmaya çalışılacak bu yazıda. Bu oluşturulan modelin felsefede, bilimde yapılan çalışmalara ters düşüp düşmediği, açıklayıcı olup olmadığı, böyle bir bilinç anlayışıyla

geliştirilebilecek insan anlayışının, hedeflenen (yazarın ya da okurun hedeflediği) insan anlayışına uyup uymadığı okurun yargılarına bırakılmaktadır.

Bilinç Modelinin Dayandığı İnsan Anlayışının Temel Özellikleri

"Model" düşüncesine uzak olanlar için, bilincin "bir tek doğru" açıklaması vardır, bu da "bilimsel" verilerle ortaya konan açıklamadır. Elbette geliştirilebilecek bir "model", bilimdeki araştırmalara, bulgulara ters düşmemelidir. Araştırmaların ve bulguların ortaya koyduklarını farklı kaygılarla, farklı biçimlerde yorumlama olanağı vardır. "Gerçek" onu açıklamaya çalışan kuramlardan, modellerden hep "fazla"dır; dolayısıyla bir çok "modelle", kuramla açıklanma olanağı vardır.

Buradaki modelde kaygı, bir insan anlayışını tartışarak, irdeleyerek geliştirmeye çabalamaktır. Gönlümüzde, nasıl bir insanın dünya gezegeninde yaşamasını istiyoruz? Yanıtım: Gönlü olan insanın. Gönül sahibi insanın bu yazı çerçevesinde şimdilik on temel onto-ethik karakteri, özelliği içinde taşıdığını düşünüyorum.

1. ***Özgürdür,*** gönlü olan insan. Bu özgürlük ona "yalnızca dışarıdan" yasalar ve toplumsal düzenlemelerle sağlanmış özgürlük değildir. İnsanın "iç" özgürlüğünden söz ediyoruz. Kararlarında, seçmelerinde,belirleyiciler altında "özgür" olabilen; kendini belirleyen etkilerin, engellerin, zorlukların neler olduğunu anlamaya gönüllü, açık; anlayabilen insandır özgür insan.

2. Özerktir. Otonom. Özgürlüğünün sağladığı hareket olanağı, onu "kopya çeken", "özenti" biri yapmamalıdır. Özerk insan, "iç dünyası" egemenliğine, istiklaline kavuşmuş, bağımsız bir kişidir. Özgürlüğünün erki kendindendir. Özerk "başına buyruk" biri değildir, bir anlamıyla. Özerkliğinin diğer insanların özerkliğine bağlı olduğunu bilir.

3. Diğer insanlara bağlılığının, bağımlığının verdiği bir özellik de onun ***özgül*** olmasıdır. Özgüllük, bir kültüre, inanç düzenine, yaşam biçimine *özgü* oluştur. Özgürlük ve özerklik ancak özgüllük içinde gelişebilir. Özgül insan, belli bir toprağın, kültürün insanıdır. Çağımız böyle bir özgül insana pek sıcak bakmıyor. (Globalleşme, dünyanın bir "köy" oluşu savı!)

4. Ölgündür. Özgün olmaya çabalayandır. Orijinalliği, özüne uygun etkinlik içinde oluşundan gelir. Sahip olduğu gizil güçleri (potansiyelleri) gerçekleştirmeye, taşıdığı yetenekleri kuvveden fiile çıkarmayla uğraşır. Özünü oluşturmaya, kurmaya, keşfetmeye doğru yönlendirir yaşamını.

5. ***Özdendir.*** Burada "özdenliği" kendiliğindenlik, içtenlik anlamında yorumluyorum. Kendi özünden çıktığı için, özgün, "orijinal" olabilir. İki yüzlülük taşımadığından.

6. ***Özlemlidir.*** Oluşturacağı "öz", "benlik", ***bilinç düzeni,*** sürekli üzerinde çalışılması gereken, "inşası bitimsiz" bir özellik taşıdığından, içinde yaşanılanla varılması hedeflenen arasından ortaya çıkan kapatılamaz uçurum, gönlü olan kişiyi özlemli kılar: Özlem, yaşayabileceği özgür, özerk, özgül, özgün, özden... kişilerin bulunduğu dünyayadır. Özlem, bu özelleri edinebilme, taşıyabilme olgunluğuna erişebilmeyedir.

7. ***Özenlidir.*** Titiz, çalışkan: Ayrıntıları unutmayan. Akıl yürütmesinde gedikler vermemeye çalışandır.

8. Özverilidir. Değerler yaşayan bir insandır çünkü. Sahip olduğu değerler için tehlikeleri göze alır. Değerleri yaşar, yaşamaya çalışır, yaşadıklarının bedelini öder, ödemeye hazırdır.

9. ***Özgedir.*** Bu sözcüğün Türkçe'deki alışılmış anlamları "başka, diğer, yabancı"dır. Ben bu

çalışma bağlamında, Kazak, Özbek, Uygur Türkçe'lerindeki anlamını yeğliyorum. Özge, bu anlamıyla "değişik" demektir. Türkçe'de kullanılan anlamlarıyla birlikte özge oldukça zengin anlam renkleri taşıyor. (Örneğin Divan-ü Lugat-it Türk, III, 155-4' de, -Türk Dil Kurumu, Besim Atalay çevirisi, 1986) özge, "öze" anlamında, bana, kendime, özüme olarak geçiyor; o dönemin, o coğrafyanın telaffuzuyla! Özge, özgül, özden olan insanın bağnazlığını, ruh darlığını önleyen bir özellik: ***Özünüze özge*** olabilmek! "Değişik" anlamın özgeyi özge kılan da budur: Hem öze yöneliktir, hem öze yabancı, özden başkadır! Öze varabilmek, ***bilinç düzenini*** sağlam kurabilmek özge olmayı gerektirir: ***Bilinç düzeninin*** devingenliği, özgelik olmadan öze yürümenin zorluğunu gösterir sanırım. (Kendimizi "ötekiler" yardımıyla öğrenebileceğimiz olgusu!)

10. Özgeliğin öze giden yolda katkısı ancak ***özümseme*** ile olanaklıdır: ***Özümseyendir***. Özgeliği özdenlikle, özgüllükle, özgünle birlikte özümlemiştir. Özümseme, bilinci oluşturan öğelerin ahengi; duygu, düşünce ve davranışların bir bütünlük içinde yoğrulması demektir.

Bu saydığım özellikleri anlatan kavramlar beş ayrı kavram çifti oluştururlar: (Özgürlük, Özenlilik), (Özerklik, Özverililik), (Özgünlük, Özgüllük), (Özdenlik, Özlemlilik), (Özgelik, Özümseyenlik).

Her kavram çiftindeki kavramların taşıdığı özellikler, birbirlerini tümlerler; bilinç taşıyan insanın bilinç düzeninin olgunlaşmasına katkıda bulunurlar.

Yaşantı Uzayında Beden ve Öte

Bilinç nerededir? Bir "yer" midir bilinç? Öyleyse nasıl bir yerdir? Bilinci Platoncu bir "idealar alemi"ne yerleştirmiyorum. Bedenin bir açılımıdır. Dünya gezegeninde bedensiz var olamaz. (Parapsiklolojideki tartışmalara kapalı kalmamak koşuluyla: Bilinç bu gezegende bir **enerji**yle gösteriyor kendini!) Bedenin işlevlerine indirgenemez, ondan bir anlamda "fazla"dır. Bilinç bedenin olduğu yerde "gösteriyor" kendini. Bu çalışmada onu "benzetme"lerle, metaforlarla anlatmayı deneyeceğim. Metafor, sözcük anlamıyla "taşıma", dönüştürme, "transfer" demek. Bilinci, böylesi bir anlam dönüşümüyle anlatacağım.

Bilinç ***yaşantı uzayındadır.*** Duyduğumuz, duyumsadığımız, düşündüğümüz, düşlediğimiz, anımsadığımız, umduğumuz herşey yaşantıdır. (Erlebnis, Erfahrung) Yaşantılar bilinçte yaşanır. İnsan bilinciyle gerçekliği karşılar. Bilinç, bu anlamda, insanın gerçeklikle karşılaşma yeridir. Bu "uzayda", yaşantılar işlenir. **Yaşantı *işliğidir*** bilinç. Duygular, düşler, düşünceler gözden geçirilir; onlarla, başarılabiliyorsa hesaplaşılır. Yaşantılardan dokunur bilinç, bir ölçüde "inşa" edilir. Bilincin yapısına, bireysel özelliklerine göre bilinç düzenleri oluşturulur.

Beden, bilincin komşusudur. Aralarında çok sıkı bir etkileşim söz konusudur. Bedenle çalışır bilinç. Bedenden çalışır. Beden de, bilinç de ***açılabilen,*** alanını genişletebilen, dönüşebilen varlıklardır. Bilinç bedenin açılımıdır, demiştim. Bilinç de, hem bedene hem bedenin dışına doğru açılabilir. Hem bedeni hem dışını bilebilme bölgesini genişletebilir. Bilinç kendi üzerine de açılabilir, birazdan üzerinde duracağım.

Bilinç-beden bütünlüğüne ***beri,*** bu bütünlüğün dışına da ***öte*** diyorum. Yaşantıların bilince, beden aracılığıyla ulaşan bölümünde, öteden gelen duyulardan (görme, dokunma, işitme, tatma, koklaması gibi), bedenden kaynaklanan ***duyum***lardan örneğin ağrılardan, söz edebiliriz. Bilinç öteyle ilişkisinde bedeni kullanır, kendi içindeki yaşantılardan da yararlanır.

Ötede, çevre ve ***ortam*** bulunur. Bilinç, öteyi çevre ve ortamdaki ***durum***larda yaşar. ***Çevre***, bilinci

saran fiziksel özellikler taşıyan nesnelerden oluşur. Doğa, kent, insanın ürettiği eşya, bilince ***çevre*** oluştururlar. ***Ortam***sa *(**çevreye*** yüklediğimiz anlam ve değerlerden, düşüncelerden, görüş, yorum, model kuramlardan meydana gelir. Bilinç, ***çevre*** ve ***ortam*** içinde ***durum***ları yaşar; durumlar, belli koşullarda, belli etkiler altında, belli zaman süreleri içinde bilincin ***ortam*** ve ***çevre***yle etkileşimleridir. Bilinç her zaman bir ***durum*** içindedir, bir ***çevre*** ve ***ortam*** içinde.

Bilinç dışında ne vardır? Beden ve öte! Bilinç temelde üç kaynaktan gelen yaşantıları yaşar demiştim: Bedenden, öteden ve kendisinden. Bilince yaşantı yağar, yaşantı akar. Bilinç, yaşantı uzayındaki işleyişin çok azını bilebilir. Bilincin yaşantılar uzayı olması, yaşantıların ***bilincine varılıyor*** demek değildir. Bilinç dışı, bilinçteki akış, işleyiş düzenini etkiler. Beden, bilinç duyarlıdır; bilinç, beden duyarlı, ikisi birden ***beriyi*** oluştururlar. ***Beri***, öte duyarlıdır. Bilinç, bilincine varamadığımız, işleyişine, düzenine çoğu zaman egemen olamadığımız bir yapı taşır. Bilinç düzenine egemen olmak, beden düzenine egemen olmaktan daha zordur. Belli alıştırmalar, yoğun bir beden eğitimi, beslenme düzeni ile bir ölçüde bedenin işleyişi denetlenebilir. (Anatomi, fizyoloji, nöroloji ile farmakolojik bilgi bu denetimin güçlendirilmesine katkıda bulunabilir!) Bilinç, hem bedenden hem öteden gelen etkilerin anlaşılmasındaki zorluktan, kendi yapısının, bilinç uzayının ontolojik özelliğinin kavranmasındaki sıkıntılardan dolayı, denetimi çok çetin bir yapı taşıyor.

Yaşantıların akışı, dönüşümü, engellenmesi, bastırılması, kılık değiştirmesi, beden, bilinç ve öte arasındaki ***kapı*** ve ***pencerelerin*** varlığı ile açıklanabilir.

Önce pencerelerden başlayalım. Yaşantı uzayında, bilinç, beden ve öte arasında altı pencere bulunur. İlki bedenden öteye "bakan" penceredir. Beden bu pencereden öteyi görür, algılar. Bedenden bilince bakan pencereden, beden bilinci görür: Bilinç duyarlı beden, bilinci izler ve işleyişinden etkilenir. Üçüncü pencere bedenin kendine açılan penceredir. İşleyişine duyarlı beden kendini farkeden, duyabilen, yaşayabilen bedendir. Dördüncü pencereden, bilinçten bedene açılan pencereden görünen, bilincin gördüğü bedendir: Bilincin bedenle ilişkisinin yönetildiği pencere. Bilincin bedene sahip çıkmasının değerlendirilmesinin yapıldığı pencere. Bu pencerede görülenlerin her zaman bilincine vardığımız söylenemez. Bilinç pencereden görebildiğini görür, kapılarını ona göre denetlemeye çalışır, kararlar alır.

Beşinci pencere bilinçten öteye bakan penceredir. Bir çok açıdan ilginç penceredir bu: Bilinç öteyle olan ilişkisini çoğu zaman bedenin açtığı pencereden sağlar (duyu verileriyle örneğin...). Oysa öte, yalnız fiziksel bir yapı taşıyan "çevre"den oluşmuyor. "Ortam", çevrenin anlamı, yorumu, değerlendirilmesi bilincin kendi yaşantılarıyla; duygu, düşünce ve düşlerle yapılır. Bu pencere, sanata, bilime, düşünceye açılan penceredir. Elbette "uzaklardan" bedenin etkileri sürebilir, buradan görüleni anlamaya; yine de pencere, bir anlamda, bilincin öteye "doğrudan" açılan penceresidir, bu pencere.

Alımcı pencere, bilincin kendine açılan penceredir. Bir çok insanda kapalı, yarı kapalı, belki de buzlu camlardan oluşmuş penceredir. Oysa bilinç kendine açılabilen, kendi üzerine derinleşebilen kendi içini araştırabilen, kendini içleyebilen (içini zenginleştirebilen) bir varlıktır.

Pencerelerden görebilmek, yaşantı uzayının ustası, "efendisi" olabilmek, öncelikle pencereleri farketmekle, bedenimiz ve bilincimize "sahip çıkmak"la sağlanabilir. "Bilinç düzeyi yüksek" insan diyebileceğimiz insanın, yaşantı uzayındaki pencereleri, böylesi pencerelere duyarlı olduğu, ***beden-bilinç-öte*** bütünlüğünü yaşayabildiği için, bir ölçüde açıktır.

Doğu bilgeliğinin uzun çileli bir "terbiye" ile pencereleri açık kılma etkinliği, hala içinde yaşantı uzayını anlamak açısından, önemli ipuçları taşıyabilir. Ben, pencerelerin yapısının yaşantı uzayının tanınması, araştırılmasıyla giderek anlaşılacağını düşünüyorum. Unutmayalım ki, yaşantı uzayı bilgisi, yaşama deneyimi olmadan kazanılamaz. Beden üzerinden çalışmalar yapmak, araştırıcının kendisinin katılmasını gerektirmediği için (giderek böylesi bir katılım, "öznel" sayıldığından, alışılagelen bilimsel araştırma yöntemlerine ters düşer!) daha kolay; başlangıç için daha uygun görünüyor. Bilinç salt bedensel yolla anlaşılmaz. Nedeni açık görünüyor: Yaşantıların dıştan incelenmesi olanaklıdır; onları ortaya çıkaran durumları "dıştan" araştırabilir, gözlemler yapabilirsiniz ama yaşantılar "içten" yaşanırlar. Örneğin, diş ağrımı ancak ben yaşayabilirim; sevincim, ne denli üleşsem de, benim yaşadığımdır; yaşantılarım "mahremdir", özeldir (private!). Bilincimin de böyle bir özelliği var; yaşantı uzayında, yaşantıların yaşandığı bir yer olarak: Bilinç, yaşayanın bilincidir: Dışarıda duran bilinç, ötekinin bilinci, sizin bilinciniz değildir, "öte"dir sizin için. Bilinç ve beden "beri" dedir oysa. Bilincimi inceleyen, "öte"deki bilincimi inceleyebilir ancak. Oysa, bilincim, öteden inceleyerek tüketilemez, berim, hep "orada"; yaşama uzayındadır. "Beri" ise özeldir, "bir tek bana" aittir: Ancak, özneler arası iletişimlerle bir ölçüde, "öteye" çıkarılabilir, ***ötelenebilir,*** alışılagelmiş deyimlerle nesnelleştirilebilir.

Altı penceresinin yanında, altı da kapısı var yaşantı uzayının. Bedenden öteye, bedenden bilince, bedenden bedene, bilinçten öteye, bilinçten bedene, bilinçten bilince açılan kapılar. Kapılar, pencerelerden farklı olarak, yaşantıların aktığı, süzüldüğü, dönüştürüldüğü yerlerdir. Bilinçte, bilincine varılarak yaşanan bir takım yaşantılar, üç kez dönüştürülmüş, iki kapıdan geçmiş yaşantılardır: Öteden bedene gelmiş, bedenden öteye açılan kapıdan, nice dönüşümlerle geçmiş, sonra bedenden bilince (öte açısından, duyu organlarının sinirler ağından beyine...) açılan kapıdan bilince ulaşmış, bu arada bir kez daha dönüşümden geçirilmişlerdir. Bilinç, kendine ulaşan yaşantıları bir kez de kendisi dönüşüme uğratır. (Dönüşüme uğratma yerine, "kodlama", "yeniden düzenleme" diyebilirsiniz. Örneğin, psikolojide savunma mekanizmalarının bir bölümü bu tür dönüşümlerle gerçekleşiyor!)

Bilinçteki yaşantıların, yaşantı hareketlerinin neden çok azının farkındayız? Bilinçte neden bilemediğimiz, denetimimiz altında olmayan yaşantı süreçleri yaşanıyor? Neden bilinç bizim elimizde değil? Bir ölçüde elimizde, bir ölçüde bilincimize egemeniz. Neden tümüyle bilincimizde olanların bilincinde değiliz, denetimini ele geçiremiyoruz? Bilinç neden kendi kendisinin bilgisine ulaşamıyor, kendisinde neler olup bittiğinin farkına varamıyor?

Bilinç uzayında, yaşantı uzayının bir parçası olarak bir meydan ve bir haneden söz edebiliriz. **Bilinç *meydanı,*** bilince açık, dile getirilebilip, iletilebilen yaşantılarla yüklüdür. Bilinç, kendi meydanında dolaşabilir, meydanı düzenleyebilir. Bilinç, bilinç meydanına egemendir! Oysa, bilinç, yalnızca meydandan ibaret değildir. (Aydınlanma düşüncesi "aklı" böyle bir meydandan oluşmuş sanıyordu, bir bakıma.) Bilincin bir de "kapalı alanı" mahremiyeti vardır. Bilincin hane hayatı, ancak belli bir bilinç eğitimi, terbiyesi ile kısmen farkedilebilecek bir hayattır. Bilinç düzeni, yalnızca meydan düzenlemesiyle sağlanamaz. Hanenin öyküsü, psikanaliz tarafından, farklı psikoloji, psikiyatri kuramlarıyla; felsefede Hegel, Marks, Schopenhauer, Nietzsche ve varoluşçu düşünürlerce anlatılıp duruyor. Öykü biteceğe benzemiyor.

Yaşantı Uzayının Güç Alanları

Yaşantı uzayında bilinç ve bedenle, "beri"yle ilgili dört güç alanından söz edebiliriz. İnsan, bedeni

ve bilinciyle çevre ve ortamına güç yayan, buralarda "güç alam" oluşturan bir varlıktır. İnsan nereye gitse bu alanları yanında götürür. Bilincin içinde ve dışında, bedenin içinde ve dışında olmak üzere dört alan, insanın güç alanını ortaya koyar.

Bilincin iç güç alanı, bilinç içindeki yaşantı hareketlerini etkiler, bu hareketlerden etkilenir. Güç alanı, bilinç düzeninin yürütülmesinde bir enerji kaynağıdır. "Benlik", (self) bilinç içindeki yaşantı akışının trafiğini, işlenişini düzenler, düzenlemeye çalışır. Benlik, bilincin bütünlüğünü sağlayan bir düzendir. Bütünlük, bilincin iç güç alanıyla, kısaca bilinç iç alanının güçlülüğü ile sağlanabiliyor. İç alanın zayıflığı, dağılan yarılan benlik anlamına gelir: Bilinç düzeni kendini sürdürecek enerjiyi bulamaz. Duygu, düşünce, düşler ya ***şiddetlerini*** yitirir, ya da şiddetleri arasındaki ahenk bozulur.

Bilincin dış güç alanı, onun bedenle, öteyle ilişkiye geçmesini sağlar. Dış alan, bedene, bedenden öteye uzanır. İnsan, çevre ve ortamında dış alanla diğer insanlarla ilişkiye geçer. İç ve dış alanlar etkileşim halindedirler. İç alan, dış alanı etkileyebilecek özellikte ise, örneğin, bir insana baktığınızda onun iç dünyasından, iç alanından kaynaklanan olumlu yada olumsuz iletiler (mesajlar) ulaşır size. Çağımız dış alanı düzenleyerek, etkili, güçlü görünmeye önem veriyor.

Bedenin de bilinç gibi iç ve dış alanları vardır. Bedenin iç alanı, iç organlarının düzeniyle, işleyişini etkiler, onlardan etkilenir. Dış alan (tam söylersek, bedenin dış güç alanı!) iç alanla etkileşim halindedir; insanlar arası bedensel etkileşimler dış alanların gücü altında gerçekleşiyor. Beden alanları ile bilinç alanları birbirlerine karışırlar, birbirlerini etkilerler; benlik, bu açıdan yalnızca iç bilinç alanının etki alam içinde değildir; bedenin iç ve dış alanlarından, kendi dış alanından da güç dalgaları alır. Bilincin bedenle eş güdümü, alanlar arasındaki "sağlıklı" etkileşimi gerektirir. ***Beden-bilinç-öte*** üçlüsü, güç alanlarının can verdiği yaşantı uzayında var olur.

Nedir güç alanlarının kaynağı? Fiziksel güç müdür güçleri? Ontolojik yapıları nelerdir?

Güç alanlarının yaşantı uzayında olduğunu anımsayalım.

Yaşantı uzayı, çevre ve ortam içindedirler. Öyleyse güç alanlarının hem fiziksel hem de "düşünsel", "anlamsal" özellikleri var: Bilincin iç ve dış alanları, fiziksel, çevresel özelliklerini beyinde, sinir sisteminde, bedenin tümünde akan enerji dalgalan olarak "dışa" vururlar: Bu açıdan, bu dalgalar, şu anda tıbbın "psiko-somatik" dediği bir "enerji" taşırlar. Bedenin iç ve dış alanları "çizgilerini", bilince, bilincin iç ve dış alanlarıyla karışmak üzere gönderirler. Alan "çizgileri" birbirlerini keserler: Bu alanların birbirlerinin içine girerek "çalkantısı", beden-bilinç-öte arasındaki ayrılamaz bütünlüğün varlığını gösteren önemli bir gösterge.

Yaşantı Ayrışımları

Yaşantı uzayındaki yaşantıların bir kısım özelliklerini bu yazı çerçevesinde kısaca sıralayabiliriz:

1. Yaşantılar zamansal (temporal)dır. Zaman içinde bir sürekliliğe sahiptirler.

2. Her yaşantı bedene ve bilinçteki etkileriyle var olur. Nedir yaşantı olmak? Bilinçte, bilinç uzayında "izi" olmaktır. Bilinçte sürüp giden, olup biten yaşantılardır. Yaşanan yaşantılar kendilerini ***yansıtabilme*** (reflectibility) özelliğine sahiptirler. Örneğin, seyrettiğimiz bir manzaranın yaşantısı yıllar sonra bize kendini yansıtır, kendini sunar. Seyrederken seyrettiğimizin bilincine varmasak bile, seyretmiş olmamız onun kendisini yeniden bize sunmasını, yansıtmasını sağlayabilir. Yaşanan yaşantının yansıtabilme özelliği, dönüşüme uğrasa da onun kalıcılığını

gösterebilir.

3. Yaşantı uzayında hiçbir yaşantı yitmez. (Unuttuklarımız, anımsamadıklarımız onların yok olduğunu göstermez). Onların "yansıtma", kendilerini gösterme "bölge"lerine ulaşamadığımızın bir işareti olabilir. Bilincin düzeni "gereği", yitip gittiğini düşündüğümüz, ya da bedensel yapımızın içinde bulunduğu durumlar sonucu yaşayıp da anımsayamadığımız yaşantılar, yaşantı uzayında "ebedi" yerlerini almışlardır aslında.

4. Her yaşantının salt yaşayan bilincin bilebileceği bir bileşeni (özel bileşen) ile kendini diğer bilinçlere yansıtabildiği bileşeni (kamusal bilinç) vardır.

5. Belli bir bilinç açısından yaşantılar, yaşanan ya da yaşanmayan yaşantılar olarak ikiye ayrılabilir. Yaşanmayan yaşantılar, bilince ulaştığı halde bilincin farketmediği yaşantılardır. (Belli dalga boyunun altındaki ışık ışınlarını göremesek de bilinçte yerlerini alırlar, beden-bilinç bütünlüğüne etkileri olabilir!)

6. Yaşantılar bilinç düzeninde oluşturdukları etkiler açısından belli şiddetlere sahiptirler. Büyük felaketlerde, travmalarda yaşantı şiddeti bilincin yerleşik düzenini alt üst edebilir. Örneğin "huzur" yaşantısı sıfır alınırsa, şiddeti, artı ve eksi olmak üzere niceliksel olmasa da kabaca nitelik açısından değerlendirebiliriz.

7. Yaşanan yaşantıların bir bölümü, bilincine varılmış, üzerinde durulmuş, gözden geçirilmiş bir bölümüyse düpedüz yaşanıp gitmiş yaşantılardır!

Bilinçteki yaşantıları belli bir açıdan sınıflamayı deneyebiliriz. Bedenden geçerek ya da bedenden kaynaklanan ***duyu*** ve ***duyum***dan sözederek, yaşantıları ayrıştırmaya başlayabiliriz. Öteden bedene ulaşan, günlük dilde "beş duyu" gibi adlar alan görme, işitme, dokunma, tatma, koklama yaşantıları, duyuları oluştururlar. Duyum sözünü bedenin kendi içinden kaynaklanan, doğrudan öteden gelmediğini düşündüğümüz, ağrı, sancı, sızı gibi adlar verdiğimiz yaşantılar için kullanıyorum.

Duygu, bedenle bilinç arasında ilginç bir yeri olan yaşantıdır. Çoğu kez "akılla" (aklı, modelimiz açısından bilincin meydanında düzenlenen, açıklayıcı, yorumlayıcı, anlaşılmayı sağlayıcı yaşantılar dizgesi (sistemi) olarak yorumlayabiliriz, ilk bakışta!) anlaşılıp, denetlenemediği için filozofların çok fazla ilgisini çekmemiş, sanatın, edebiyatın konusu yapılmıştır.

Düşünce bilincin meydanında ise, duygular çoğu zaman bilinç hanesinde bulunurlar. Düşünce yaşantıları yansıtabilme, ifade edilebilme, düzenlenebilme özellikleri taşıyıp, içeriklerinden soyutlanarak biçimsel hale getirilebildikleri için "yüksek" bilinç yaşantıları sayılmışlardır. Batı düşüncesinin ***Lagos***'u değerli sayılmış, giderek, dinsel, kutsal anlamlar taşımıştır.

Buraya kadar dile getirdiğim yaşantı çeşitleri, yaşadığımız olağan yaşamın, kimi felsefe çevrelerinin "halk psikolojisi" (folk psychology) dediği sınıflaması sayılabilir. Beden-Bilinç-Öte bütünlüğü açısından, bu psikolojinin pek farketmediği bir yaşantı çeşidi üstünde durmak istiyorum. Türkçe'de bu yaşantıya ***yörelence,*** bu yaşantının yaşanma sürecine ***yöreleme*** diyorum. (Türkçe'de yer bulmamış bir sözcük. Batı diliyle buna sırasıyla, Eski Yunanca'dan çıkarak ***oikoima, oikoisis*** diyebiliriz; noema, noesis sözcüklerine benzeterek).

Yöreleme eylemini bilinç nasıl gerçekleştirir? Yöreleme bir ***öteleme*** eylemidir. Bilincin alanını güçlendirmesi, uzayda "kapladığı" yeri genişletmesidir. Yöreleyen bilinç, beden-bilinç-öte bütünlüğünü gözeterek işler. Düşünce bilinç içinde kalırsa, "spekülatif", edilgindir; Marks'ın

dünyayı değiştirmediğini düşündüğü düşünce olur. Oysa yöreleme böyle bir bilinç etkinliği değildir: Bilincin yöreyi dönüştürme eylemidir. Yöre, bilinci ve bedeni saran ortam ve çevredir, ötedir, ötenin bilinç-beden bütünlüğüne katılmış parçasıdır. Öte, bilincin ulaşamadığı, ulaşamayacağı bilinemez bölgeleri de taşır. Oysa bilinç-bedenle birleştiğinde yöre adını alır: Öteyi yöreleştirme, bilincin atılımlarından kaynaklanan bilinç-beden bütünlüğünün bir başarısıdır. Yöreleme, alışılmış terimlerle söylendiğinde arzu-irade-eylem bütünlüğüdür. Bilinç, iç ve dış güç alanlarının sağladığı potansiyelle yörede "varolmaya" çalışır, ***yöreler***. Yöreleme ürünleri, yörelencelerdir. (Düşünme, düşünce gibi...) Dil bir yörelencedir, yörelenceler yeniden bilince yaşantılar olarak alınır, bu sayede insan düşüncesi daha yetkin, daha düzenli, daha açık, belirgin, tanımlı yürüyebilir. Teknoloji ürünleri, düşünce, efsane, folklor, sanat... ürünleri yörelencelerdir. Yöreleme, dünyayı yaşanır kılma, insanın kılma, deyim yerindeyse insanlama çabasıdır. Yöreleme ile bilim, sanat, din, felsefe, teknoloji (çeşitli mühendislik dallarıyla, tıp, ziraat, hayvancılık...), yönetim düzenleri, hukuk, gelenek, töre, ahlak... oluştu. Kültür, insanın yöreleme etkinliği sonucu geliştirdiği yörelencelerden, kültür ürünlerinden oluşur. Bilinç, ahlak açısından yöreleme ile ötekiyle ilişkiye geçer. Yöreleme, bilincin "dışına", bütünlüğüne, beden ve öteye uzanma, kavuşma, onlarla bütünlenme uğraşıdır.

Bilinç Düzenini Anlamaya Doğru

Bilinç uzayında yaşantılar "başıboş" dolaşmıyor. Düzenleniyor. İşleniyor: bilinç, bir bakımdan ***yaşantı işliği***. Peki, bilinçte yaşantıdan farklı ne var ki "düzenleme" gerçekleşiyor? Bilinç, boş bir uzay olarak verilmiyor bize. Doğuştan, bilinç, belli bir ***ön-coğrafya*** ile geliyor. Bedensel bir alt yapı ile donanım kazanıyor bilinç. Bu alt yapının genetik tarihi, belki Jung'cu bir yorumla çok eskilere gidebiliyor. Belli çevre ve ortamda bilincin binlerce yıllık serüveni, tarihsel, kültürel, bedensel dönüşümlerin izlerini taşımasına yol açıyor. Yaşantılar, bilincin bedensel ve kültürel tarihinin oluşturduğu coğrafyası içinde akıyor, odaklanıyor, yönleniyor. Bilince ***uğrayan*** yaşantılar, oranın düzeni içine giriyor. Bilinç alanı, bilincin bedensel alt yapısı, bilincin geçmişten devraldığı işleyiş biçimi, bilinç düzenini oluşturuyor. Ön-coğrafya deyimi, bilinç uzayının belli geometrik yapıyı, "engebeli" özelliklerini taşımasını anlatan benzetmeli bir ifade. Yaşantı akışı, bir nehrin akışına benzetildiğinde, nehir yatağının önceden bir ölçüde verildiğini söylemek istiyorum bu deyimle. Yaşantı trafiği zamanla bu ilk verilen coğrafyayı değiştirir, yaşantılar geldikleri kapılardaki dönüşümleri bilince aktarır, bilinç uzayının yapısını dönüştürürler. Bilinç, bedenin değişimlerinden, içinde bulunduğu ***durumların*** farklılaşmalarından, zaman içindeki gelişimlerinden, oluşumlarından etkilenir. Bilinç işleyişi, bilincin "oturmuş", yerleşmiş coğrafyasında fazla bir değişiklik göstermese de, karşılaştığı yaşantı fırtınaları, afetlerinde, değişen bilinç coğrafyası, işleyişi değiştirecek özellikler taşıyabilir.

Yaşantılar, bilince uğrar; bilinç, yaşantılara maruz kalır. Bilinç pencere ve kapılarının durumuna göre, uğradığı yaşantılara karşı koyar, onları kabul eder, alır, "red eder", görmezden gelir. Kapı ve pencerelerden bilince ulaşan yaşantıları bilinç "gerisin geri yollayamaz", içine alır ve dönüştürür. Bilincin yaşantıları "red etmesi", kovması demek değildir; onu coğrafyası içine yerleştirirken, "meydanından" uzak tutmaya çabalamasıdır. Bunda ne denli başarılı olabilir, bu kuşkuludur. İstenmeyen yaşantılar, bilinç alanının gücü, işleyiş düzeninin uygunluğu, içinde bulunulan "durum"un yapısına bağlı olarak etkisiz hale getirilmeye çalışılabilir. Bu sürecin bilinç ne denli farkında olabilir, bu da önemli bir soru olarak duruyor karşımızda.

Bilincin kendisine ulaşan yaşantılara hazırlıklı olabilmesi, beklenilmeyen yaşantı afetleri

karşısında gerekli dönüşümler yaratabilmesi, onun yaşantılardan "öğrenebilme" özelliğini gösterir. Batı düşüncesinin ***Pathemata mathemata*** ya da ***experientia docet*** sözleriyle dile getirdiği yaşantılardan öğrenme, ***yöreleme*** etkinliğinin bileşenlerinden biridir. Örneğin Gademer'in Alman dilinde yaptığı Erlebnis-Erfahrung ayırımını Türkçe'mizde de yapma olanağı vardır. Üzerinde çalışılmamış, bilincin işleyip öğrenmediği yaşantıya ***ham yaşantı*** (Erlebnis) öğrenilen yaşantıya da ***deneyim*** (Erfahrung) diyebiliriz. Aristo, Emperia'dan, deneyimlerden genç insanların yararlanamayacağını; başka türlü söylersek, gençlerin yaşantıları deneyime çeviremediğini söylüyor. Genç insan ***yaşantılar,*** (yaşantılama, yaşantıları yaşama anlamında) ama onları deneyime dönüştüremez. Bilincin yaşantıları alabilip, işlemesiyle ilgili bir başarısıdır, deneyim.

Bilinç, devir aldığı bedensel alt yapı ve bilinçsel ön coğrafya ile, içinde yaşadığı durumlarla, yaşantıları karşılar. Öte, beden, bilinç kaynaklı yaşantılar, kendisi de düzenleyici, işleyici yaşantılar üreten bilinç tarafından işlenir.

Bilinç, ***gelen yaşantılarla, karşılayan bilinç yaşantılarının*** buluştuğu bir uzaydır, bir coğrafyadır. Bilinç cansız, ölü bir uzay değildir; canlı bir uzaydır; yaşantı duyarlı bir "organizma"dır, deyim yerindeyse. Yaşantılar, yansıtabilme özellikleriyle kendilerini ortaya koyarlar, karşılayıcı bilinç yaşantıları onlara ***yönelir.*** Karşılayıcı yaşantıların nereye, nasıl, neden dolayı yöneldiği bilincin yapısına, tarihine, içinde bulunulan duruma bağlıdır. (Edmund Husserl'in "akılar"la açıkladığı bilinç düzeninden farklı bir açıklama!) Onlarla etkileşir. Kimilerini ***tutar.*** Bilincin belli bölgelerine ***yerleştirir***. Zaman içinde, bilinç içindeki yerleşim düzeni, bir benzetmeyle uzaya kurulmuş, bilincin işleyip ***tutup, yerleştirip, düzenlediği*** kentler oluşturur. (Bilincin, ruhun, kente, şehre, benzetilmesi, ortaçağ filozoflarının, Platon'un başvurduğu bir anlatım yoludur!) Deneyimler arttıkça, kentler, kentler arasındaki yaşantı trafiği yoğunlaşır. Bilinç düzenine güç veren alanın desteğiyle gelişmiş benliğin yönetimiyle bilincin çok karmaşık işleyişi, işleyişin sorunlarının üstesinden gelinmeye çalışarak başarılır. (Bilinç yönetimi ilginç bir konu, psikagoji adıyla üzerinde çalışılabilir) Bilincin, ***yönelme, tutma, yerleştirme, düzenleme*** işlevlerinin yanında ***türetme*** işlevinden de söz edebiliriz. Bilinç yaşantılar türetebilir. Düşünme ve düş kurmada, "dıştan gelen" yaşantılardan farklı yaşantılar ortaya konabilir,.Bu yazıda bilincin "gelen" (dıştan ve içten!) yaşantıları karşılayan, karşılayıcı yaşantılardan söz etmeyeceğim.
Bilinç, kendi kendine yaşantılar yollayan, yaşantı kaynağı ve yaşantı alıcısıdır.

Peki, bilinçteki bu oluşumlardan, bilinç ne kadar "haberli"dir? Bilincin, yaşantıları yaşaması, onlardan "haberli" olması ***şimdileştirme*** dediğim bir süreçle gerçekleşir. (Edmund Husserl'in kendi sistemi içinde ***Vergegenwârtigung*** terimiyle dile getirdiği işleyişe bir açıdan benzer bir süreç!) Yaşantı yaşanması hep "şimdi" içinde olur. Anımsamak, örneğin, yerleştirilmiş yaşantılara yönelip onları şimdiye çekmektir, şimdileştirmektir. Şimdileştirebildiğimiz yaşantıları farkedip, yaşayabiliriz.

Bilince uğrayan yaşantılar, şimdileştirilebildiğinde, aralarındaki farklar görülüp, tanınabilirler. Yaşantıya maruz kalıp, aralarındaki farkları ayırt ederek tanıma, bilincin henüz edilgin süreçleridir. Etkinlik, bilincin yoğun bir yönelmeyle (odaklanma diyorum buna!), gelen yaşantılara ***anlam verme, yorumlama, değerlendirme*** işlemlerini uygulamasıyla ortaya çıkar. Bu odaklanmadan değerlendirmeye uzanan süreç, başarıldığında, yine yörelemenin bir parçası olur. Bilimde kavram oluşturma, açıklama, sanatta, felsefede yorumlama, yaşam içindeki ahlak ilişkilerindeki değerlendirme bu sürecin farklı işleyişleridir.

Modelin kaba çizgileriyle çizmeye çalıştığım kavramsal resmini burada kesiyorum. Geliştirmeye çabaladığım bilinç modeli içinde bir çok belirsizlikler ve boşluklar taşıyor. Yazımın başında sözünü ettiğim kaygılarla yürüdüğüm yolda, bu model, gelecekteki olası düzeltmelerle daha ayrıntılı işlenmeyi bekliyor.

ÇİÇEK TOZLARI

Hapşırabilirsiniz. Belki gözünüz yaşarır. Cildiniz kızarır. Çiçek tozudur, savrulmuştur, rüzgarla; toprağa, suya, buluta. Yolcudur, umuda, umutsuzluğa, acıya. Düşünceye. Sevgiye. Özleme. Ayrılığa. İhanete. Yalnızlığa. Çiçek tozudur, çiçeklerden yaşamaya. Dokununca teninize irkilirsiniz, kimbilir? Alışık değilseniz, bu hamarat cânlarına, doğanın. Bu, kendini olduğu gibi "yele verip", korkusuzca geleceğin kapısında durabilecek güçteki doğa kıvılcımlarına.

Çiçek tozlarını anlayınız. İster hapşırarak, ister haşpırmadan. Çiçek tozlarının tınılarına kulak verip, "Ne diyorlar?" diye sorunuz. Hangi çiçekten düşmüşler parmak uçlarıma? Hangi arının kanadında, hangi kuşun gagasında, **kendini bırakıvermenin** mutluluğunu yaşıyorlar? Duyun tozların sesini de, dinleyin içinizdeki sesi: "Bir çiçek tozu kadar olamadım". Böyle mi diyor, içinizdeki ses? İnsan hiç çiçek tozu kadar olamaz mı? İnsanla çiçek tozları hiç karşılaştırılabilir mi? İnsan bilinçli, duyguları, sinir sistemi olan, dünyaya egemen bir varlık. Kültürümüzün bir deyişiyle, eşref-i mahlukat, yaratılmışların en şereflisi. Çiçeğinse, keyifli olduğumuz günlerde, içimizi açan, bir "süs bitkisi" olmaktan öte ne değeri olabilir ki, insan için? Dünyada ne varsa insan için değil mi? İnsan varolanların "efendisi" değil mi? Neden ben çiçek tozunu dinleyeyim? Çiçek tozu beni dinlesin! Zaten dinliyor beni, onu dilediğimce işliyor, ondan nice sağaltıcı ilaçlar yapabiliyorum. Onu bilimimle inceliyor, sanatımla resimliyor, şiirimle şiirleyebiliyorum.

Böyle mi düşünüyorsunuz?

Gönül bahçenizde çiçek tozları yok, demek ki! Demek ki, içinizin kuytu köşelerinde, boynu bükük gelincikler, papatyalar, tepeden tırnağa çiçeğe durmuş ağaçlar yok. Hapşırtıyor. Dışımda da içimde de olsa, hapşırıyorum. Sevmiyorum, çiçek tozlarını. Ben temiz, çok temiz havaları seviyorum. Mikroplardan, tozlardan arınmış. "Sağlıklı" havaları seviyorum, zararlı bakterilerden, insanı yatağa bağlayıp, inim inim inleten virüslerden arınmış.

Böyle mi düşünüyorsunuz?

Düşündüğü kadar, düşündüğü gibi, düşündüğüne tutsak olarak yaşıyor, insan! Çoğu zaman! Kafasında geliştirdiği gerçeğin elverdiği kadar karşılaşabiliyor, gerçekle. Çiçek tozlarından yoksun bırakılmış bir dünyada, genetik mühendisliğinin, **yaşama mühendisliğinin** katkılarıyla, tozsuz çiçekler açabilir. İnsanlar hapşırmazlar.

Hapşırmadan sanat, hapşırmadan müzik, hapşırmadan edebiyat, hatta, hapşırmadan insan olmuyor! Çiçek tozları, insanın bu gezegendeki serüveninde, tuvale dokunan fırça darbeleri, kemandan gönlümüze serpilen nağmeler, şiirdeki sözcükler olarak yaşıyor. Sözcükler! Hele onlar! Olmasalar, olmazdım. Annemdirler, beni doğurmuşlardır. Uçuşup, bu kağıda konmuşlardır. Bu kağıda, okurun gözüne, oradan beynine, iç dünyasına, gönlündeki bahçelere, bahçelerdeki

çiçeklere, çiçeklerdeki tozlara konmuşlardır. Yüreğimizin bir yerlerine nazlı nazlı inip, bizi ağır bir hançer yarasıyla yaralamışlardır. Yaralanmış ve hapşırmışızdır! "Çok yaşa!" Elbette çok yaşayacağızdır, içimiz silme çiçek tozudur, onlar dünyaya saçılacak, çiçek açacaklardır. İçimde bu denli çiçek tozu varken nasıl ölürüm ben? Doğabilirim, ancak. Açabilirim. Bahçesi olan gönüllere varır, kapılarının önünde dururum. Çiçek tozu bile olsam, izinsiz giremem kimsenin gönlüne. Kapıda durur, "destur" beklerim. Sırnaşık çiçek tozu değilim çünkü. Kendini çiçek tozlarına dönüştürmüş insanım. "Destur var mı, cân?" Sorarım. "Buyur!" derlerse, kuytu köşelere süzülürüm. Toprak uygun, nem uygun, ortam uygunsa, büzülürüm, bir bahar akşamı, gelecek sabahlara açmak için, dostun gönlünde. Belki açarım, belki de bir hoyrat ayak çiğneyiverir beni. Belki de kurur giderim. Belli mi olur? Çiçek tozuyum ben: Sanatım, düşünceyim, inceyim, nâzenin. Kırılganım. İncinen. Sanatım, demek ki çok yürekliyim, bilinmeyen köşelere savrulmaktan korkmam. Hangi ferman beni ortadan kaldırabilir? Hangi yasak, hangi güç durdurabilir beni? Beni gömmeye çalışan nice iktidarı gömdüm ben.

Sahtelerim çok bu günlerde. Taklitlerim. Korsanlarım çıkıyor. Korsan çiçek tozları. Gönül bahçesini yaban otları sarmış insanlar, korsanlarıma koşuyor. Korsan sanat. Korsan edebiyat. Korsan felsefe. Çiçek tozlarına duyarlılığını yitirmiş Türkiye. Onca gürültünün kaldırdığı toz içinde, çiçek tozları örselenmiş, yara almış, kurban olmuş. Görsel malzemeye. Reklama. Kimse hapşırmıyor. Tozdan dumandan öksürük sesleri geliyor. "Çiçek tozu, çiçek tozu! Uyandır hapşırtarak, gittikçe ağırlaşan günlük yaşamın gaflet uykusundan." İzinsiz de girebilirsin, burunlarından, iç dünyalarına, içlerinde açan çiçeği görünce dışlarındaki çiçekleri dinleyebilirler; çiçek tozlarını: Yaşamın öyküsünü anlatırlar size, bu gezegendeki milyonlarca yıldır devinen yaşamın öyküsünü: Sanattırlar, insan olmanın anlamı, güzel bir insan olmanın, savaşın, sömürünün olmadığı bir dünyanın anlamı.

Hapşırın! Çiçek tozları kapınızda!

ÇOCUKÇA FELSEFENİN ARDINDA

Çocukça felsefe çocuk felsefesi değildir. Çocuklara yöneltilmiş, onları konu alan felsefece bir yaklaşımın adı değildir. Çocukça felsefe, ele aldığı sorunları, betimlemeye, yorumlamaya çabaladığı konuları, kavramları, görüşleri, anlayışları, **naiv** bir tutumla, sanki ilk kez görüyormuş, sanki bunlar felsefenin geçmişinde, bilimlerde, insanın binlerce yıllık yaşam deneyimlerinde yer almıyormuş gibi görme çabasıdır. **Husserl Fenomenolojisine** bu açıdan yakınlığı vardır; Kökten bir "paranteze alma", **epokhe** söz konusu değildir, ama çocukça bakışta; çocuğun zaten epokhe yapacak deneyim birikimi yoktur.

Çocukça felsefe, önceden belirlenebilen yöntemler, kılı kırk yaran temellendirme çabalarına dayalı ilkelerden yola çıkmaz. Ne bir bilim (Husserl'in söylediği gibi, **Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe**) ne de (Belki, örneğin, Nietzsche'de olduğu gibi, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**) sanattır. Dünyaya çocukça bakabilmenin, bakabilenlerin bir ürünüdür. Öğrenilerek çocuk olunmaz, taklit ederek de. Çocukluk kendiliğindendir. Zorla çocuk olunmaz

Çocuk felsefe yapabilir mi? Madem ki deneyimleri yetersiz, kavram çözümlemeleri için gerekli donanım, birikiminden yoksun, nasıl olacak da insan yaşamını, düşüncesini, bilgisini yorumlayacak? Çocuk nasıl felsefeyle olacak? Daha başta olan biridir o; deneyimsiz, ergenliğe bile erişmemişken, kavramlarla yaşayabilecek olgunluktan uzakken, Sokrates'in deyimiyle nasıl

düşünceler doğurtacak ya da doğuracak?

Burada çocuğun, çocuk felsefesi yapanlarca ya da eğitimcilerce göklere çıkarılan düş gücünün genişliği, hayret, merak, sorgulama duyarlılığı, masumiyet, yaşamın keyfini çıkarabilme, oyun oynayabilme başarısı gibi erdemleriyle ilgilenmeyeceğim. Sanırım çocuğu çocukça görmeyi de bilmiyoruz. Unuttuğumuz birşey oluyor çocukluğumuz. Çocukken çocukluğumuzu yorumlayamadığımız için büyüyünce gerçekleştirdiğimiz yorumlar birer anı-yorum oluyor. Çocuklukta ne var ona filozof olabilme olanağını veren?

Çocukça düşünebilmek için çocukluğu aşmak gerekmez mi? Bir olgunluk gerektirmez mi felsefece tartışmak? Çocukla felsefe nasıl bir araya gelir? Çocuk doğru dürüst düşünemez ki felsefe yapsın. Daha yolun başında, daha deneyimsizdir.

Oysa, göz önüne alınması gerekli temel nokta şu: Burada çocuk filozof olmuyor, filozof çocuk oluyor. Çocukluğa dönme anlamında değil. Filozof bir çocukluk yaratıyor. Bir çocukluk yaşıyor. Hani tasalanarak, öğrenilerek çocuk olunmuyordu? Bu yaratma, kendiliğinden gelen bir oluşumdur, filozof kendini çocukluğunda bulmuştur: Anılarında değil. Şu anda yaşadığı çocukluğunda, Çocuklaşma bir düşünme aşaması, bir düşünme evresidir: "Bu konuya çocuk gibi baksak" "Çocuğun gözüyle nasıl görülürdü?" "Bu sorunun anlaşılamamasının ardında, çocukça bakılamayışı yatıyor" "Çocuklar! Bu soruna çocuk gibi bakmaya çalışsak nasıl olur?" Sözleriyle giriş yapılabilir. (Bu aşamayı bir kaçış, gerçeklerle yüzleşmemek için bir geri çekiliş, bir "regressyon" olarak görmemeli!) Bilinçli, farkındalıklarla yürütülen bir araştırmanın bir evresidir, çocukçalık.

Gidiverdiğimiz bir hayat bu çocukçalık.
Düşüncenin aman vermez akışında, çıkınca
Gizemli derinliğinden, öyle kalakaldık,
Maskaralık, belki kaçış, bu dünyadan bakınca.

Bir çıkış, kaçış değil çocukçalık. Bir çıkış, dehlizlerde yürüyüşlere, kavramlarda sıkışmış, tarihte,çerçevelerde. Mızma. Oynarken. Felsefecilik. Mızma kurala uygundur. Bir patika açmadır: Buradan da gidilir. Geride kalanlara şöyle denir: Deneyip geleceğim mızmıyorum. Tazelenmeye gidiyorum. Yoruldum. Yeniden görüp geleceğim. Can bulmaya gidiyorum. Gitgide ağırlaşan havayı değiştirmeye; kalakalmak, **Sokrat** gibi **Şölen** yolunda. Kalakalmak, çocukçalığın başladığı yer. Yıpranmışlığın hüznü ile, yürüyorum, arayışımın yollarından birinde, daha önce gördüklerimi yeni bir ışıkla görüyor, görmediklerimi görüyorum.

Perde. İşte benim ona çıkardığım dil
Gitti öncekiler hiçbiri benim değil.
Kırlarda elimde uçurtmadır kavramlar,
Geleceğim yine, eskilere selamlar.
Hür müyüm, deli mi? Hayat aralanıyor,
Elimde kalem ciddilik karalanıyor.
Kalem ağır. Hakikat sağır. Bunca kahır,
Kuş olmuş bakın Felsefe yaralanıyor.
Yarayı sarıyor çocuk kalmıyor hatır,
Tenhada garip düşünce mayalanıyor

Düşünceye kanat germedir bu evre. Pörsümüş kanatlarını gerip açmadır. Kol kanat germedir.

Eprimiş, karanlık kadife perdeleriyle pencereleri sıkı sıkı kapatılmış, tozlu ağır koltuklarıyla bu alışılmış, alışıla alışıla eskimiş **arama evinden**, her tarafı camlarla kaplı, sırçadan, uçucu bir müziğin eşliğinde, bahçesinde çocuk gülüşlü oyunların oynandığı, içinde sayısız bahçe olan, alana sıçramadır. Orada yorgun çocuklar, olgun ve çocukturlar. Orada içi olanın içini açabildiğini, gözü olanın, gözünü, gerçeği olanın gerçeğini açabildiğini, düşünmüş de çocuk olmuşların oynaştığını, ironi ile derinleşen düşüncenin kaynaştığını duyabilirsiniz.

Sorular şunlar: Bu aşamaya nasıl gelinir? Bu aşamada ne başarılır?

Bu aşamadan nasıl çıkılır? Bu aşamaya yaşlanarak, çile çekerek gelinir. Bundan dolayı çocuk felsefe, salakça felsefe değildir. Büyümüş de küçülmüş felsefedir. Bu felsefe her hangi bir sorunun aranmasına ilişkin geliştirdiğimiz tavırla ilgilidir. Şimdiye dek bu felsefenin ne uğraştığı konular, ne bu konuların tartışılma yöntemlerine ilişkin birşey söylemedim. Söylediğim, yalnızca sorulan soruları aramaya, yanıt bulma denemelerine ilişkin sezgisel imalardı.

Bu aşamada ufuk açılması, seçenekleri görebilme, arama, araştırma sevinci gerçekleştirilir.

Karanlıktan, yoğun çabalardan, uçucu aydınlığa geçiştir.

Arayan, sürgit çocukça felsefede kalmaz. Bulunanların irdelenmesi gerekir. Ağırlık çöker.

Sonra yine uçucu aydınlık gelebilir. Sonra yine çalışma karanlığı.

Neden irdelemek, çözümlemek, ayrıntılarda yoğunlaşma karanlık olsun? Onlar da aydınlıkta ama uçucu olmayan aydınlıkta yapılmasın?

Elbette neden olmasın? Yoğun bir çilenin ardından gelen olgun çocukluk, felsefece düşünmenin zahmetleriyle neden ağırlaşıp, karanlığa bürünsün?

Şimdi, soru çocukça felsefeyi hak etmek için nasıl çalışmak, nasıl bir donanım edinmek gerektiği üzerinde yoğunlaşıyor. Onu, söylediklerimi anlayanlar zaten yanıtlamışlardır.

14 Aralık 2001

DÜRTÜLERİN DANSI

İnsan dürtülen bir varlık. Nerelerinden? Bedeninden öncelikle, **somatik** dürtü, bedenimizden gelen, türümüzün tüm bireylerine özgü harekete geçirici, kımıldatıcı güdü. **Thumotik** dürtü, duygularımızdan kaynaklanıyor. **Noetik** dürtü, düşüncelerimizden **0ikotik**.dürtü ise, çevremizden geliyor. Dürtüler sağanağı altında yaşıyoruz.

Dürtülere, kımıldatıcılar da diyebiliriz; harekete geçiriyor bizi. Batı dillerinde, Instinkt ya da Instinct (in-stinguere), Trieb, Drive, bu hareket ettirici özelliği gösteriyor. Almancada Trieb'den türetilen Getriebe, harekete, canlılığa dikkatimizi çekiyor. Yaşamın çekirdeğinde devingenlik (dinamizm) var, dürtülerle kıpırdayan bir canlılık yaşanıyor.

Dürtü, bir canlılığa, tazeliğe, yenilenmeye işaret ediyor. Yenilenmenin olduğu yerde elbette Nietzsche var. Dürtü, genellikle, somatik boyutuyla sınırlı görüldüğü için, kör dürtü olarak anlaşılır. Doğadan gelen, kendimizin katkıda bulunamadığı, bizi tutsak alan, sürükleyen güç. Akıl ise, egemen olduğumuz, bilinçli olarak yaşadığımız gücümüzdür. Akıl ışık, aydınlık, dürtüler ise kördür. Dürtülerin eline düşmüş insan sürüklenir durur. (Almanca da: Treibeis: yüzen buz, Treibmine, serseri mayın!) Akıl, dürtüleri düzene sokar, dengeler, yerli yerine yerleştirir.

Platon'dan bu yana Akıl Egemen bakışı kabaca böyle özetleyebiliriz.

Aklın aydınlatıcı yorumunu başaran insan, aklın ışığını yeterince taşıyamadı. Nietzsche'nin akla olan isyanı, aklın yorumuna olan isyanıdır. Akıl kendini yenileyememiş, daha doğrusu, insan, akıl anlayışını, yaşamın devingenliğine yakışır biçimde yorumlayamamış, akıl, karşıtı olan bir kavrama, dürtülerin karanlığına sürüklenmiştir. Hegel'de tarih olmuş, tahrip edici ideolojilerin sömürdüğü, dürtülerin maskarası durumuna düşmüştür. Kör dürtüleriyle gücü ele geçirmek, kendi dünya görüşlerini haklı kılmak isteyenler, bilimi, onunla birlikte, akla uygunluğu (Ratianalität, rationality) kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmişlerdir. (Bu konuda Feyerabend'ın çalışmalarına bakılabilir!) Post-modernist çıkış, akıl yorumlarının foyasını meydana çıkardı.

Akıl, bir Referenz olarak, yorumlanan olarak anlamını (Reference, Bedeutung) yitirmedi. Yorumları çoğaldı, zaman zaman karma karışık bir görünüm gösterdi. (Tıpkı, tarihte Venüs gezegenine, "sabah yıldızı", "akşam yıldızı" gibi iki ayrı manâ (sinn, sense) verilişi gibi!) Aklın yorumları (Senses, sinne) aklı ortadan kaldırmadı, aklın ortadan kaldırılması ancak akılla gerçekleştirilebilir. Bu yorumuyla Ding an sich olarak, kendi başına akıl, orada; olup biteni seyrediyor olsa gerek.

Nietzsche'nin feryadı, kendi yorumunu, tek doğru akıl yorumu sanan; yorum olduğunu "sanmak" bir yana, gerçeğin, olup bitenin kendisi olarak gören anlayışa karşıydı. Nihilismus, bu açıdan gerekliydi: Egemen anlayışları kökünden sarsıp, yaşayana, canlılığa, devinene, dürtülerle can bulana geri dönmek. (Almanca'da "Pflanzen treiben", bitkileri sera'da, vaktinden önce yetiştirmek demek. Treibhaus ise sera anlamına geliyor. Treibhaus Pflanze, sera bitkisi sözü, nazlı büyütülmüş kişiler için kullanılıyor!) Dürtünün, Almanca'daki "yetiştirme" çağrışımına dikkat edilsin: Büyüme, güçlenme, can bulma dürtüyle gerçekleşiyor. Dürtülere açık olmalı insan, yaşama açık olmalı: Yaşama giden yolllara kavramlarla, yıpranmış bakış açılarıyla, inanç düzenleriyle, kendini yaşamın canlılığından koparmış, şen olmayan bilim yorumlarıyla engeller konmuş, duvarlar örülmüştür. Tek bir dürtü insanı ele geçirmiş, diğer dürtüleri ortadan kaldırmıştır. (Örneğin, Friedrich Nietzsche, Saemtliche. Werke: Kritische Studienausgabe, 15 cilt, derleyen Giorgia Colli ve Mazzino Montinari, De... Gruyter, Berlin, 1980, cilt 9, s. 71-72) Bu dürtüler diktatörlüğüne karşı savaş başlatıp, dürtüler anarşisi yaratarak, diktatörlüğü yıkmalıdır.

Nietzsche'nin dürtüsünün Türkçe'deki uygun karşılığı içgüdüdür. Güdüyü "motif"in karşılığı olarak alırsak, Latince'deki movere, hareket ettirmek, kımıldatmak fiilinden "dürtü"deki hareketi yakalayabiliriz. Güdü, harekete geçiren (in Bewegung setzen) dir, eski dilde söylersek "saik"dir. Gütmek, harekete geçirmenin yanında teşvik etmek, yönlendirmek anlamlarını da içerir. Yönlendirmek içten gelir, bundan dolayı içgüdüdür, Nietzsche'nin anlatmak istediği Türkçe'de. Dışarıdan buyurulan, dayatılan değildir. Bir kendiliğindenlik (Spontaneität, Spontanität) dir. İçimizden geldiği gibi olandır. Bize özgüdür (Eigenschaft). İç-güdü, somatik, bedensel kaynaktan gelebildiği gibi, yazımın başında andığım diğer üç alandan da harekete geçebilir. "Dürtmez" yalnızca, "sevk eder", yönlendirir, içtendir. İki anlamıyla da: İçimizde olan, bizim olan, içselleştirdiğimiz, özümsediğimizdir; içimize sindirdiğimizdir. Dışarıdan üzerimize yama gibi yapıştırılmış değildir. Samimidir, kendini maskelerle ortaya koymaz.

Oysa çağın bilgisi, kavramları "içtenlikten" "içten" (İnnerlichkeit) yoksundurlar. Ezberci, papağan olmuştur insan. İçinde bilgisi yoktur; bilgi kalıplar, biçimler olarak "dışarıdan", "kutulardan", dayatılan eğitim düzenlerinin kör işleyişinden gelmektedir. Nietzsche'nin feryadı budur: Bilgiyi

Dürtüsel kılalım! (Bu yorumlarım için, örneğin, Der Wille zur Macht'ın 430, 439, 440. Bölümlerine bakılabilir; Kröner, Stultgart,1996) Bilgiyi dürtüsel kılmak, bilginin benliğimizin bir parçası olması demektir. Yalnız bilgimizi değil, eylemlerimizi de dürtüsel kılabiliriz. Deha dürtüye dayanır. Mutluluk, yetkin eylem,dürtüden gelendir: İçden gelen, içten olduğu gibi gelen; yalnız bedensel duygusal, düşünsel anlamıyla içten değil, yaşamdan gelendir. İç-güdü, (eski dilde sevk-i tabii, garize, insiyak) has (eigentlich!) olandır, otantik olandır.

Nietzsche, insan sağlığına yakışan bilgi ve eylemin ardındadır. (Örneğin, Şen Bilim ve Ecce Homo bu açıdan incelenebilir.) Ben böylesi bir tavırla yapılan bilgi ve aklın yapısını inceleme çabalarına sırasıyla Epistêmiatri, Nousiatri, Bilgi Sağlığı, Akıl Sağlığı çalışmaları diyorum. İlk Epistêmiatrist Sokrates'ti. (Belki ölürken Asklepios'a bir horoz borçlu olduğunu söylemesi, bu, bilgideki sağlığa gösterdiği titizliktendi!) Çağın kokuşan bilgisi, kokuşan değerleri, bilgi ve akıl sağlığımızı bozuyordu. Üstün insan (Übermensch) bu sağlığa erişmiş insandı: Dürtülerinin önü açıktı. Dürtülerinin zenginliği içinde, sanki bir dürtüler cumhuriyeti içinde yaşıyordu. Doya doya insan olmak, dürtüler zenginliğini, içgüdüler zenginliğine dönüştürebilmek, bu zenginliği bir ahenk, bir dinamik uyum içinde, çelişkiler, iniş çıkışlar, umutlar, umutsuzluklar, beklentiler ve düşkırıklıkları içinde yaşayabilmek demekti.

Sağlıklı bilgi, içlenmiş, içimizin olmuş, yaşamın içinde, onunla devinen, dönüşen, canlanan, eskiyen, yenilenen, çöken, doruğa çıkan: Yüreği yaşamla atan bilgidir. "Yaşam" burada gizemli bir "kavram" değil, bir gizemli kılma amacı da yok yaşamı: Düşüncenin yaşama uzak düşmesi, yabancılaşması, hastalanması önlenmek isteniyor. Dürtülerden uzak düşünce, hastadır: Kavramlar hastanesinin karanlık odalarından, kültürün tümüne hastalık yayar: Kültür, doğadan uzaklaşır, yalancı kültür olur; sahteci kültür: Yaşamı örten kültür. İnsan, Homo Mendax'a, yalan söyleyen insana dönüşür.

Dürtülerin çoğulluğu, tek bir dürtünün insanı ele geçirip yozlaştırmasını önleyecek; yaşam, zenginliğini dürtülerin zenginliği ile sağlayacaktır; dürtüler birbirleriyle savaşacak, bu savaşın uyumu, canlı, ateş gibi insanı ortaya çıkaracaktır. İnsan, içinin içinde yanan ateşte, yaşamdaki ateşte, geleceğin belirsiz alacakaranlığına dürtülerinin dansıyla yürüyecektir. (Elbette ateşi yakıp, dürtülerine dans edebilecekleri "trajik" şöleni hazırlayabilirse!)

İnsan hala bilgisini dürtüye dönüştüremedi. Teknolojiyi içselleştiremedi. Gönlü ile bilgisi arasındaki uçurumu nasıl kapatabileceğini o denli denemesine karşın, hala öğrenmiş gibi görünmüyor.

Ankara, Aralık 2001

HANGİ SEVGİLİYİ SEVMEME HAKKIMIZ YOK?

Sevmeme hakkı diye bir hak var mı? Olmalı mı? Sevmemek ayıp mı? Günah mı? Yanlış mı? İnsan, haklarıyla doğar bu gezegende. Sevmek hakkımdır. Kim alabilir elimden? Şöyle bir fermanı hangi ülkenin padişahı verebilir: "Bu fermanın ilanından sonra, bu ülkede kimse çiçek tozlarını sevmeyecektir. Kelebeklerden tiksinecek, arılara acımayacak, karıncaları ezecektir..." "Sana bu

adamdan tiksinmeni buyuruyorum." Kim kime böyle bir buyruk verebilir? Belki çok anlamsız, saygısızca da olsa padişah, "Karıncaları ezin!" diyebilir, gerekçesi her ne ise. Eylemlerimiz konusunda buyruklar verebilir, kılık değiştirmiş biçimlerde de olsa, örneğin "lütfen"le başlayan, "rica ederim"le biten. Ya duygularımız, duygu yoğun kararlarımıza bağlı tavırlarımız, tutumlarımız, bakış biçimlerimiz, yaklaşımlarımız? Buyruk konusu olabilir mi sevgimiz? "Kitabımızın ilk buyruğu: Kim olursa olsun, insanı sev! Salt insan olduğu için sev!" Hangi kitap yazıyor? Tüm kitaplı dinlerin kitapları mı? Sevme hakkım var, kabul. Peki sevme ödevim var mı? "Günde on vakit seveceksin!" sevmek buyrukla yerine getirilebilir mi? "Başüstüne, hemen seveyim!" "Emredersiniz, hemen seviyorum!" "Rahat, hazırol, hep birlikte insanlar sevilecek, sev!" Bedenimin hangi düğmesine basılınca seviyorum acaba? Hangi fişini çekince bitiveriyor sevgim?

Peki öğretilmez mi sevgi? "Çocuğum sevgi okulu üçüncü sınıfa gidiyor, bitirince sevmeyi öğrenecek, teyzesi". Peki teyze sormaz mı "nerede bu okul?", "kimdir sevgiyi öğretenler?", "hangi sevgiyi öğretiyorlar?", "sevgiyi neden hayatta, ilişkiler içinde öğrenmiyor da okula gidiyor, yoksa çocuğunuz sevgi özürlü mü?", "okulu bitirince iş bulabilecek mi?". Teyze bu, Sokrates'in **Diotima**'sı örneği, kendi adının **Aşk Teyze** olduğunu söylüyor; sevgiye soru soruyor, sevgiyle konuşuyor. Talim yapa yapa sevgi öğretilebilir mi? (Aşk Teyze, geçenlerde **On Derste Sevme Sanatı** diye kitap yazmış, kitapları yok satan ünlü bir psikoloğumuzu yakalasa bir güzel dövecekti!). çıkarın "akış çizelgesini", "yöntemlerini", "tekniğini", öğretiverin şu sevgiden anlamaz insanlara sevgiyi! Dünya da bunca beladan kurtulsun!

İki savın da özürleri var: 1. Bırak kendini, doğal ol, seversin! "Sev sev ki sevmek çok kolay!". 2. sevmeyeni, ruhu, sevgisizliği, karanlığı ile körelmiş olanı, kovacaksın bu toplumdan, cezalandıracaksın.

Sevgi, işlene işlene, dokuna dokuna, çalışıla çalışıla, sevgi oluyor. Cebir değildir: İki anlamıyla, matematiğin bir dalı ve zorlama anlamlarıyla. Bir duygudur, yoğun bir duygu: bağlanmayı ve yüksek bir değer vermeyi içeren. Bir eylemdir de, bir üretimdir. Ürünü paylaşılan anlamlı güzelliklerdir, değerlerdir.

İçten geliyor. Kendiliğinden. "Sev" denilince sevilmiyor. Ortam, çevre, dünyaya bakış biçimlerimiz, kim oluşumuz, kişiliğimiz, bilgimiz, ahlak ve estetik değerlerimiz sevgiyi, duygu olarak, ilişki olarak belirliyor.

Seviyoruz. Sevdiğimiz insan sevgili oluyor. Psikologlar "duygusal yatırım" sözünü kullanıyorlar. Sevgiliye duygu yatırımı: Sevme! Sevmek bir göze alma, bir açıdan, çeşitli tehlikeler içeriyor. Sevme hakkımı kullanıp seviyorum, sevgili hakkını kullanmıyor. Ona, "beni sevme ödevin" diyemiyorum. Sevgi, özgür. Buyrukların boyunduruğuna giremiyor. Yatırımım, yatıyor: Çöküyorum. Sevme hakkımız olduğu gibi sevmeme hakkımız da var. Sevgili bu hakkını kullanıyor, ben çökerken.

Okulu yok. En iyisi, sevgiyi, sevmeyi başaranlardan, ya da sevgiliden öğrenmek. Sevgiliden öğrenme tehlikeli. Yanabilir, çökebilir, oyulabiliriz. Yıllarca ruhumuz ağrıyabilir.

Sevgi çoktan bitmiş görünse de, sevgilinin bundan haberi olmasa da, bize şu ya da bu biçimde sevmeyi öğretmiş sevgiliyi, duygu olarak, sevmeme hakkımız yok! **Temmuz 2003, Ankara**

HERŞEYİN BAŞI GÜVEN

Çağımızın en içinden çıkılmaz sorunlarından biri, bir arada yaşamak, bir arada varolmak (co-existence) sorunu. Sorunu yaratan nedenler, çağımızın toplumsal-kültürel-ahlaksal yapısından kaynaklanıyor. İnsan, en fazla gereksinimi duyduğu birlikte varoluşu başaramıyor.

Güvenin insanın başına dert oluşunun ardında bulunan etkenlerden biri de bu birlikte varoluşu gerçekleştirememek. Belki, biraz yanıltıcı ama o oranda düşündürücü olabilecek bir savla başlayabiliriz : İnsan, güvene güvenmiyor. Güveni anlayamıyor. Önemini göremiyor, değerini değerlendiremiyor.

Güven üzerine çalışanların bir bölümü din adamları, ahlak düşünürleri, ruhbilimciler. Çağımızda yaşamı yoğun biçimde avuçları arasına almış, teknoloji teknolojiyle dallı budaklı ilişkiler ağını kurmuş, "ticaret", satış, pazarlama, işyerleri yönetimi, müşteri ilişkileri.... güveni pragmatik sorunların çözümünde önemli bir yere koyuyor. Patron, işçisine, işçi patronuna, üretici müşterisine, müşterisi işçisine güvenecektir. Yöneten yönetilene, yönetilen yönetene, topluluklar, uluslar, birarada yaşayan insanlar birbirine güvenecektir. Güvenmeyi öğrenmek, yaşamayı başarabilmek için zorunlu. Birey olarak kendini gerçekleştirip, varolabilmek için de kendine güven baş koşul.

Bu çalışma, güveni metafizik anlamıyla kısaca irdelemeyi, felsefe etkinliğindeki yerini tartışmayı amaçlıyor. Dile getirilen savlar açısından düşünce tarihi ya da bilim tarihi ile hesaplaşmayı öngörmüyor. Güvenin insan varoluşundaki canalıcı önemini betimlemeye çabalayarak, insan açısından varolmanın güven yoğun özelliğini ortaya koyacak. Elbette, bu çalışmada ortaya atılan savlar uzun uzadıya gerekçelendirmelerle desteklenmeliydi. Amaçları açısından böyle bir ayrıntılı çaba, bu çalışmada öngörülmüyor. Buradaki savlarla ilgilenen okur, ayrıntılı çalışmaları kendisi gerçekleştirebilir.

GÜVENİN ANLAM KAYNAĞI

Güven, insanın kendisiyle, bir diğer insanla kurduğu ilişkilerde ortaya çıkan bir duygu değil yalnızca. Güveni sadece bu görünüşüyle ele almak, büyük bir yorumlama eksikliği olarak karşımıza çıkıyor. İki önemli noktayı vurgulamak gerekiyor :

Güven, salt insana özgü değil !

İnsanda duygu olarak ortaya çıksa da, ruhsal bir duygulanımla sınırlanamaz.

Güven, biz, bilinç sahibi insanlara, sinir sistemi gelişmiş hayvanlara bir "duygu" olarak yansıyor. Güvenin kozmik anlamı var. Varlığın kendini ortaya koyuşunda, varlığa çıkarışında güvenin yeri var. Güvenin ontik özelliği diyebiliriz buna.

Tek tek varlıklar kendi kendilerine yetmez. Evrende hiçbir varlık kendi kendisiyle sınırlı, gücü kendi içinde, diğer varlıklardan yalıtılmış değildir. Bir bütün içindedir. Bu bütünlüğün önceden işleyiş yasaları konmuş, hedefi belirlenmiş değildir (Elbette, bilgilerimizin ışığı altında, çizmeye çalıştığımız güvenle ilgili felsefe resmi çerçevesi içinde konuşuyoruz !) Tek tek varlıkların bu

bütünlüğe çıkabilmeleri, oluşabilmeleri, oluşamamaları tehlikesiyle birlikte gider. Var olmanın altında yatan temel bir güvence yoktur. Yokluktan varlığa çıkış, bir anlamıyla doğuş, varlık için bir göze almadır. Var olabilecek midir, var olacaksa ne süre varlığını sürdürecek, ne süre diğer varlıklarla etkileşim içinde dönüşüme uğrayacaktır ? Ne zaman yok olacaktır? Varlık, yokluğa direndiği, kendini sürdürdüğü sürece bütünlük içinde, bütünlüğün düzenleri içinde olacaktır. Önceden konulmuş bir düzen (örneğin Leibnitz'de olduğu gibi) olduğu için, varlıklar belli bir düzenlilik gösteriyor değildir. Belli bir düzenlilik gösterdikleri için düzen vardır. Bu düzenliliğin ise ne kadar süreceği koşullara bağlıdır. Evrendeki düzenlilikler, ise düzenlilikleri, koşullu düzenliliklerdir. Sürüyor ise, düzen vardır. Düzenin ebedi olduğu sezgisi yanıltıcıdır. Düzen, düzensizliğe, düzeni bozucu etkenlere, güçlere karşı direnebiliyor ise, direnebildiği sürece düzendir. Bütün bu düzenleri içine alan bütünlüğün düzeni, düzenlerin düzeni var mıdır? Böyle bir düzenlerin düzeni de sürdüğünce düzen olacaktır. Yol, önümüzde değil, arkamızdadır. Yürüdüğümüzce yoldur.

Neden böyledir? İnsan, önceden çizilmiş, değişmez düzenlere inanmak, güvenmek istiyor. Güven duygusu olarak insana yansıyan, var oluşun temel bir özelliğidir : "Varlık alanındayım, ayaklarımın dayandığı güvencem yok. Varlık alanı bana bu güvenceyi ermiyor. İşte, örneğin, varoluşçu düşünürlerin keşfettikleri buydu : Angst, bu güvencesizliğin insan varlığında kendini dayanılmaz bir ontik duygu ya da existenz duygusu olarak göstermesiydi. Varolmak serüvendir. Yalnız insan için değil, tüm var olanlar da böyle olduğunu, evrendeki olasılıklar düzeni konusundaki şu anki bilgilerimizden, mikrobiyolojideki gelişmelerden, belli yorumlar altında çıkarabiliriz.

Evrendeki güvencesizliğin, insan varlığı olarak çaresizliğimin sonucu : Güvenmek. Nasıl başedebiliriz yoksa, bu güvencesizlikle. Din böyle bir güveni sunuyor insana. Dünya görüşleri, ideolojiler, bu belirsiz akışa belirli resimler çiziyorlar. Çaresizliğimiz karşısında tek çaremiz var varlık alanında tutunmak için : Güvenmek. Peki neyimize güveneceğiz ? Güvenmenin güvencesi yok! İnsanın eko-biyolojik yapısı süreklilikler, düzenlilikler arayarak, felsefede geleneksel adıyla endüktif yollarla kendine güven arıyor. Emniyetli, güvenceli, başı sonu belli, tehlikelerden uzak bir yaşamın ardına düşüyor. Oysa baştaki varoluşsal çaresizlik, doğrusu, biz insanların çoğu kez çaresizlik olarak algıladığı varoluşsal özellik, varolmanın açık uçluluğu, tümüyle belirlenememişlik, boşlukta, muallakta oluş, unutuluveriyor!

Hıristiyanların düşme inanışlarının ardında da varoluşsal çaresizliğimize karşı geliştirilmiş bir savunma mekanizması var. Cennette idik. Bu güvenilmez dünyaya düştük. Platon'da olduğu gibi "idealar" dünyasında idik. Unuttuk. Unuttuğumuz, böyle bir güvencenin hiçbir zaman olmadığıdır. Olsun istiyoruz. Güvenmek istiyoruz. İlke, şöyle özetlenebilir : Çaresizim, demek ki güveneceğim. Güvenmediğim sürece varolamıyorum. Varlık alanıyla girdiğim an temel ilişki o : Güven. Ya güven ya yok ol !

Herakleitos haklı mıydı? Varlık alanı kavgaların alanı. Sürekli akışın. Bu güvencesizlik, ontik olarak varlığı yoklukla karşı karşıya getirir : Yokluk, varolmanın oluşturucusudur. Var oluş, yokluğa karşı varoluştur. Varlığa sinmiş yokluk, kendini anlam düzeyinde, hiçlik olarak gösterir. Anlamın olmayışı, anlamsızlıktır hiçlik. Yaşamak, hiçlikle savaşmak, hiçliğe anlam yüklemektir. İnsan varlığı başarabiliyor bunu. Nasıl? Ardına güveni alarak. Güvencesiz güveni. Güvenin ardına "güvenler", "güvenceler" koyarak.

Yokluktan çıkışın tek yolu güven. Ontik olarak, bir varoluş enerjisi, gücü. İnsana güven duygusu

olarak yansıyor. Beden güvenerek yaşıyor. Güven yitimi, varlıktan vazgeçmeye götürüyor. Bugünkü bilgimizle cansız dediğimiz varlıklar da güvenle mi varoluyor? Bunu savlamak eski metafiziklerin tuzağına düşmek olur. Şu kadarı ihtiyatla söylenebilir: Varlıkları ortaya çıkaran, varlık alanını olanaklı kılan gücün, yokluğa karşı direnen gücün, insan duygusunda ortaya çıkışı olabilir güven !

Güvencesizlik, yoklukla varolmaktan, yokluğa karşı varolmaktan kaynaklanıyor. Doğu bilgeliği değişik biçimlerde bunu sezdiler. Çare, yokluğa dönüş değil, güvenme cesaretindedir! (Tillich'in "Courage to be" si bu söylediğimin bir diğer anlatımı olabilir!) Güvenme, yürek ister, tehlikelidir. Güvenmenin güvencesi yoktur, çünkü. İpine sarılarak yukarı doğru tırmanan dağcının ipin kopmayacağına güveninden öte bir çaresi yoktur. İp kopmadığı sürece, ip kopmaz ise, çıkabilir doruğa. (Elbette diğer etmenleri, dağcının bilgisi, becerikliliği, hava koşullarının, tırmanma arkadaşlarının durumu da önemli!) Yokluğa, anlamsızlığa direnme, varolmanın, kültürler yaratmanın pınarıdır. Oysa, yaşamadaki alışkanlıklarımız bu güvenilmezliği, güvenli biçimlere dönüştürüyor. Bu yalancı güvenin yol açtığı gaflet, insanı edilgenliğe, tembelliğe, korkaklığa itiyor.

Sürerse düzen var. Sürmüyor. Değişim başlıyor. Yokluğun direncini yenebilmek, güven desteği ile değişime hazırlıklı olmayı gerektiriyor. Değişim ölümü getirebilir. Ölüm de varlık alanı için bir oluşumdur. Bitiş değildir. Bitiş yoktur çünkü. Herakleitos'un akıp giden oluşumlar evreninde yokluğa karşı her var olma atılımı (Bergson'un alan vital'ini andırıyor!) güvenle yola çıkıyor. Doğuş, güvenle olanaklıdır. Elbette güvenin güvencesi yoktur, organizma içinde bulunduğu düzene güvenmekle kendini öldürebilir. Ölü doğumlar olabilir. Yokluktan geldiğimiz boşlukta, (Varoluşçular firlatılmışlık diyorlar!) ayağa kalkabilmemiz, varlık alanına geçebilmemiz yaşama güvenle olanaklı. Güven, bu anlamda, daha bedensel düzeyde, organizmanın bir anlamda duyumsadığı bir yaşantı. Atılımını bu duyumsamadan aldığı güçle yapıyor. Yokluktan, boşluğa, boşluktan güvenle varlığa. Oluşum içinde yokluğu, boşluğu ve varlığı taşır. Düzen, bunlar arasındaki etkileşimle süren işleyişle sürer. Sürebildiğince. Yokluk ya da anlam katında hiçlik, kapıdadır. Düzen biter. Yokluk ve hiçlik değişim olanaklarıdır. Parmenidas, yokluğu "varettiği" için, değişimi yadsıdı.

Böylesine güvensiz bir varlık alanı, sizi rahatsız ediyor mu? Etmemeli. Güvenin kaynağı bu güvensizlikte yatıyor. Güvenme cesaretinde. Güvenme riskinde. Tehlikesinde. Bu tehlikeye karşı tek çaremiz yine güvenme.

GÜVEN NERELERDE ?

Hiçlikten, yokluktan, boşluktan doğrulmak, çıkabilmek için insan varlığının içinde taşıdığı gizil güce güven diyoruz. Güvenin kozmik, bir anlamıyla metafizik yorumudur bu.

Güven, insanın varlık alanına erişmesiyle farklı biçimlerde kendini gösteriyor. Bir duygu, bir davranış biçimi, bir tutum olarak yaşanıyor.

Güven en yoğun en alışılmış biçimiyle insan ilişkilerinde ahlak alanında görünüyor. Ethosa, ahlak alanına güvensiz girilmiyor. Buyruklarla başlamıyor ahlak, güvenle başlıyor. Ötekiyle karşılaşabilmem, yüzyüze gelebilmem, ötekiyle üleşebilmem, birlikte var olabilmem güvenle sağlanıyor. Bir ise yaşantısı olarak güvenle çıkıyorum ötekinin önüne, ötekinin hiçliğine direnmeye çalışarak, yaklaşıyorum ona. Bu direnişim belki tekrar tekrar direnişim boşa çıkabilir. Öteki yok olup gidebilir, ona ulaşma çabama karşın. Güven, paylaşımdır, ötekiyle. Bir başıma varamam

ötekine.

Güvenirim, uzatırım kendimi. "Ben emanetim sana beni al" derim. "Buyur beni". "Ben buyum, beni kabul et, bana güven" "Kendimi sana emanet ediyorum" (Bir yorumuyla bu düşüncelerimi K.E.Lgstrop'ün The Ethical Demand adlı kitabından devşirdim : University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1997). İçimdeki güven, birlikte varolmak için yetmiyor. Öteki insanın güvenine de güven duymalıyım. Güvenim, diğer insanların bana güvenleriyle gelişiyor. Güven desteğine, güven yardımıyla, güven imecesine zorunluyum. Evet, boşluktan geldim, ama duramıyorum bir başıma, çıkıyorum ortaya, varlık alanına; özel bir varlık alanına, toplum alanına; ahlak alanına, metafizik deyimlerle söylersek. Bu alanda, ethosta, kalabilmem öteki insanların güveniyle olanaklı. Kendi kendime güven, ötekilerin güvenine bağlı bir ölçüde, ethosta tutunabilmem için.

Öteki insanı emanet almak : Güvenden üstlenmeye geçiş demek. Üstlenmek, bir sorumluluk, emanete hiyanet etmeme sorumluluğu. "Gözüm gibi" bakmalı, "üstüne titremeliyim" ötekinin. Mıncıklamadan, sıkıştırmadan, yönlendirmeden, yönetmeden, elimin altına almadan. Okşayabilirim yalnızca ! (Levinas!) Emanet çünkü. Boşluktan, dinelip geldiğim varlık alanı da emanet. Yaşamak, varlığı emanet almak demek. Ölüm, emanetin sonu, öldürme, intihar, emanete hiyanet.

Öyleyse, yaşamak yaşam denilen emanete gözümüz gibi bakmak demek. Emanete güvenmek. Bu güvenle emaneti üstlenmek. Ben bana emanetim, bedenim bana emanet! Yaşam emanet, yaşamı üleştiklerim. Emaneti üstlenme yine güvenle gerçekleşiyor. Emanet aldığım bana zarar vermeyecek, yaşamımı elimden almayacak. Emanet edilen, emanet, ellerine bırakıldığı insana güvenecek. Beni üstlendi, bana zarar vermeyecek, yaşamımı elimden almayacak.

Oysa, böyle mi yaşanıyor güven dünyamızda ? Güven yerine korku var. Sakınma. Korunma. Güven yerine, kurallar, buyruklar, yasaklar, cezalar, ödüller var!

Ethos güven kirlenmesine uğramış. Artık temizlenmesi çok zor görünüyor. Sakınarak, zırhlarla, korkularla, kuşkularla, kaygılarla, şişirilmiş yalancı güven duygularıyla, gafletle, uyur gezer biçimde ya da tam öteki uçta, uykusuz yaşıyoruz.

Güvenle, hiçlik perdesi kalkıyor, anlam dünyasına giriliyor, değerler oluşuyor. "İyi", "kötü" diyorum; kimi değerleri yüceltiyor kimilerini küçümsüyorum. Güven zayıflığı, yetersizliği, cılızlığı yaşayanların bağlanacakları, üstlenecekleri değerleri olmuyor.

Bilgi alanında, anlam alanında çıkış güvenle yapılabiliyor. Husserl'in bilinci yönelirken (intentio) güveni yaşıyor önce. Husseil, bu görüşüme karşı çıkıp "psikolojizm" yaptığımı söyleyebilirdi. Oysa, yazımın başındaki kozmik anlamıyla, metafizik anlamıyla güven, psikolojinin konusu değil. Psişik, ruhsal bir süreç değil çünkü (**). Güven bilmeden önce geliyor! Bilgiden önce, güven. Güvenle, sanki, bilinecekler "önceden" gözden geçirilip, "bilinmesin de sakınca yoktur" onayından geçiriliyor. Bilinmeye "değer" olmak, bilgiden çıkar ummak de güvenden sonra geliyor.

Bir ise yaşantısı olan güvenle varsayımlar oluşuyor, kuramlar ortaya çıkıyor. Yunanlıların o çalkantılarla dolu toplumsal yaşamı, theoria yapabilecek güveni içeriyordu. Bir uzaktan "seyir", "nazar" (teori: Nazariye!) olan teorik tutum güven yoğun bir düşünme ortamı içinde gerçekleşiyordu. Doğu bilgeliğinin "meditasyon"ları, yoğun düşünme etkinliği ile "huzur", "sükun", dinginlik arayışlarının ardında da güvenden yola çıkarak, "kesintisiz", "ebedi bir güven"e özlem vardı. Nirvana'ya ulaşmakla, bu güvenilmez dünyanın acılarından arınmayı deniyordu Doğulu. Güvenmenin güvensizlikten başladığını yer anımsasa da, boşluğa geri dönerek

huzur aramak, varolma yolculuğundan vazgeçme anlamına geliyor. Emanete hiyanettir. Yola çıkılmıştır ve dönüş yoktur. Hiçliğe teslimiyet değildir kurtuluş. Kurtuluş hiçliğe direnmek, hiçlikten anlamlar devşirebilmektir.

Bilim güvenin önemli başarısıdır, güvenle yaşayan insanın. Ele aldığı sorunları, belli düzenler, düşünme, sorgulama biçimleri içinde ısrarla çözmeye çalışıp, adıma adım ilerleme sabrını gösterme, insanın kendine, emanet aldığı varlığa, elde etmeye çalıştığı bilgisine güvenmesiyle gerçekleşiyor. Oysa, bilimin "kuşkuyla" yola çıktığından söz edilir. Elbette. Alışagelen, gözümüzü kör eden aşırı güveni yıkarak, yeni güven arayışlarına güvenerek yola çıkılıyor. Felsefi, bilimsel kuşku, güvensizlik demek değildir. Tersine, güven olmadan kuşku duyamazsınız!

İnsan nedense güvene güvenmekte zorlanıyor, güvenin altına destekler koymaya çalışıyor. Koysun. Bu çaba, insanca bir serüvendir. Garantili güven arayışı, yaşam ufkunu genişletiyor, birarada nitelikli yaşam olanaklarını gerçekleştirmesini sağlıyorsa, hiçliğe karşı anlamlı bir savaştır, saygındır. Güveni bir varoluş atılımı olarak görme uğraşı ise, "emanet", "üstlenme" eylemleriyle ortaya çıkan, diri, taze bir güven ahlakını gündeme getiriyor. Emanet almayı bilmediği yaşamını, türlü beceriksizlik ve sığlıklarla yaşayıp, güvenmeyi başaramadığı için günlük kaygıların cenderesinde mutsuz olan insan çıkıyor karşımıza.

Güven, özetlersek, ahlak alanında değerlerin oluşmasına, emanet ahlakının gelişmesine, bilgi alanında anlamın, gözlemin,araştırmanın kuramların ortaya çıkmasına yol açıyor. Kozmik anlamıyla, yokluktan, boşluğa, varlığına çıkışı sağlıyor.

İnsanın estetik yaşantısında da baş köşesinde duruyor. Sanatın adımları, ifade olanağı onunla geliyor. Varlıkla girişilen estetik ilişkinin ardında durarak, algılamanın, anlamanın, dile getirmenin, üretmenin, tavır almanın, eylemenin, kısaca yaşamanın tadını çıkarmasına destek veriyor insanın.

Herşeyin başı güven. Çok mu abartılı? Peki ne olmuş, güven herşeyin başı olmuş da? Ne söylüyor bize? Zaten öyle değil mi? Herşeyin başı "kaygı"i herşeyin başı "öfke", herşeyin başı "inanç" deseydik ne olurdu? Kimi felsefe çevrelerinin kullandığı deyimle, "totoloji" mi bu söylediğim, herşeyin başı gibi bir söz mü? Güveni abartarak ele almama güveniyor musunuz?

GÜVEN YAŞANTISININ FARKLI BOYUTLARI

Güven, ruhsal yaşayışımız içinde kendini deyim yerindeyse bir kök duygu olarak gösteriyor. Duygusal yaşam onun değişik katmanları, tonları, renkleriyle yaşanıyor.

Güven, bir varoluş atılımı en derinde, çekirdek güven, temel güven zeminini oluşturuyor. Bu zeminin kırılması, çatlaması, parçalanması yaşamı olanaksız kılıyor. Güven zeminini yitirmiş bir organizma düzeninden vazgeçiyor. Varlığın hiçliğe dönmesi söz konusu değil, boşluğa düşüyor, önceki varoluş düzenini bırakıyor, dağılıyor, temel güven zeminini yitirince. Örneğin varoluş düzenini bırakıyor, dağılıyor, temel güven zeminini yitirince. Örneğin, insan bedeni ölüyor. Temel güven zeminine dayandığı sürece insan bedeni en azından "bitkisel yaşamı"nı sürdürebiliyor.

Güvenin zemin üzerinde yükselebilmesi, güven destekçileriyle gerçekleşebiliyor. Bir güven tektoniğinden söz edebiliriz. Güven katmanlarının dizilişinden. Değişik güçler tarafından değişime uğratılmalarından. Temel güven zemini üstüne, insanlarla ilişkilerimiz, eğitimimiz, deneyimlerimiz, bilgi ve görgülerimiz sonucunda güven katmanları oluşturuyoruz. Eski katmanlar ortadan kalkabiliyor, yenileri oluşabiliyor. Katmanlarda güven alanları var, tehdit altında

olduğumuzda oralara kaçabiliyoruz. Güven alanları, dostlarla, arkadaşlarla, kurumlara, topluluklara bağlılıklarımızla, sahip olduğumuz toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik güçle pekiştirilebiliyor.

Güven yapımızı desteklemek ya da yıkmak için aklımızı, gözlem gücümüzü, ölçüm, hesap yapma yetilerimizi kullanabiliyoruz. "Neden güveniyorsun ona?" sorusunu destekleyici gerekçeler bulmak, güvenimizi ussal (akli) dayanaklara dayandırmak istiyoruz. Unutmayalım ki güven gerekçelendirmeleri, güven doğrulamaları, güven pekiştirmeleri ya da çürütmeleri, temel güven zemini ve onun üstünde bu gerekçelere güveni destekleyen katmanlar olmadan gerçekleşemez. Güvenmek, hiçliğe karşı yola çıkmaktır, güvencesizdir. Akıl elbette kullanılmalıdır, insanın anlam ve bilgi gücüdür çünkü. Aklın tam güven sağlayacağını sunmak, güven zeminini destekleyen en büyük güç olduğunu düşünmek, bence akılsızlıktır. Bununla, alışılmış anlamıyla, irrasyonalizmi, akıldışı olmayı savunduğum sanılmasın. Akıl, akılsa haddini bilir. Sınırım. Kant, göstermedi mi bize aklın sınırlarını? Akla güvenirken de ihtiyatı elden bırakmamak gerek. Biz insanın gücüne inanıyoruz. Güçsüzlüğünü, sınırlarını bilme gücüne. Çaresizliğini görüp, çare arama gücüne. Ne demiştik? Çaresizsin, o halde güveneceksin. Neye? Güvene. İnsana. Varlığa. Kendine. Ya güvenim boşa çıkarsa? Çıkabilir. Çıkmadığı sürece güveneceğiz. Yeni durumlar, yeni güven düzenlerini oluşturacak. Hiçliğe, boşluğa karşı.

Güven kök duygudur demiştik. Hemen hemen duygusal yaşantımızın her diliminde yerini alır. Bileşenlerin biri güvenin artı, eksi derecelerinden oluşmamış duygu hali, duygulanım yoktur. Güven, katmanlarının ve katmanlarındaki güven alanlarının gücü oranında bir şiddete sahiptir. (Burada şiddet, büyüklük, yoğunluk, derece anlamında!) Gerekli katmanlarının eksikliği, onda "eksi güven" diyebileceğimiz bir şiddeti oluşturur. Güvenenin şiddeti (magnitude) ne kadar? Güven dalgalanmaları, eksiden artıya değişen güven sekmelerinden, sıçramalarından, pekiştirmelerinden ya da kırılmalarından söz edebiliriz.

Kök duygu olarak, kaygıda, kaygının her türlüsünde eksi güven olarak kendini gösterir. Kuşkuda, farklı dalgalanmalarıyla vardır; öfkede de öyle, belki bir güven kırılması yol açmış olabilir öfkeye. Ağır depresyonlarda, "melankolik" diyebileceğimiz ruh durumlarında, sıkışıp kaldığımız umutsuzluk çıkmazlarında güven, eksi değerleriyle duyurur varlığını. Hınçta, nedenli nedensiz korkularda, güven etkili bileşeniyle yer alır.

Duygularımızın kökünde bulunan güvenin ayarlanması, duruma göre uygun dereceleriyle yaşanması gerekiyor. Güzel bir yaşam, güven ölçüsünün diğer duygularla birlikte uyum içine girebildiği bir yaşamdır. Çatışmaları, inişleri, çıkışlarıyla.

Hiçlikle karşılaşmayı bilmeden, güvenin temel zeminindeki boşluğa görmeden güven sağlığının gerçekleştirilebileceğini düşünüyorum. İşte çağımız insanının iki temel sorunu burada : Güven Ahlakı ve Güven Sağlığı.

Güven, hiçlikle karşılaşmayı, temelsizlikle yüzleşmeyi bilmeyen insanın başına büyük bir bela olarak çıkıyor. Bu temelsizlik özelliğinin Tanrı tanımazlıkla hiçbir ilgisi yoktur. Bizi bir nihilizme, hiçliğe de götürmez. Tanrı aranacaksa bu boşlukta aranmalıdır. Bu arayış sürekli diri kalmayı, uyanıklığı, büyük bir emeği, çalışmayı, düşünmeyi gerektirir.

Burada, belki biraz şakayla, kimi insanlık durumlarının güvenle ilişkisini birkaç sözcükle dile getirebiliriz:

Değişim : Güvenin hiçliğe açılması

Umut : Güvenin hiçliğe meydan okuması

Düşünme : Güvendeki hiçliği, hiçlikteki güveni arama.

Ölüm : Son güven

İman : Hiçliği kuşatma, avucumuza alıp güvene bağlama

Güven ahlakı, hiçlikten kaçmamayı, güvene güvenmeyi, varlığı emanet almayı, emaneti üstlenmeyi, emanetin sorumluluğunu almayı söylüyor. Elbette hiçlikle karşılaşan insanın, varlığı üstlenmesi sonucunda ulaştığı temel ilke şu oluyor : Güveni kokuşturma.

Güven sağlığı, diri, taze, sürekli yenilenen, yenilerle gittikçe hiçliğe açılan güven yaşantılarının yaşanabilme yollarını yürümeyi başarabilmekle olanaklı.

Bu birkaç sözcükle dile getirmeye çalıştıklarımın, yaşamdan örneklerle zenginleştirilmesi gerekli. Düşünce, sanat, siyaset, dinler, bilim tarihiyle.

Kokuşmamış, sağlıklı güvenlere nasıl ulaşılabilir? "Nasıl yaşamalıyız?" sorusunun bir diğer anlatımı bu soru. İnsan, güven tüketici, güveni kokuşturucusu; güveni sorumsuzluğa, kolaycılığıyla, tembelliğe, hareketsizliğe dönüştürücü bir varlık. Güven, kolayca, insanın hiçlikle karşılaşmasını engelleyici perdeler yaratabiliyor. Kör edebiliyor insanı. Sigorta güvence, teminat, emniyet arayan insan, bu arayışında, güveni tanımadığı için kolayca tuzağa düşebiliyor.

Öbür uçta, sağlıksız güvenmezlik insanı yiyip bitiriyor. Kozmik anlamından iyice kopmuş, ruhsal bir hastalık haline gelmiş güvensiz yaşantılar, alışkanlıklarla yozlaşmış kendini tazelemeyen, kokuşmuş düzenlerin içinde yaşamaktan ileri geliyor.

Güveni bilmiyoruz. Güveni. Güven, hazır buluverdiğimiz bir yaşantı değil. Güveni inşa etmek, kurmak, yapılandırmak gerekiyor.

İnsanların birbirini aldattığı, aldatmanın kurallara, "hukuk" a bağlandığı bir yaşam düzeninde, insanlar yalnızca kurallarla uğraşıyor, onlarla yaşıyor. Güvenin temel zemini, emanet ahlakı unutuluyor. Güven kokuşup yok oluyor. Yozlaşmış bir varlık ortamında, insanlar güç kullanarak, sindirerek, bunun adına da çoğu kez "uzlaşma" diyerek güven yoksulu bir yaşamın boyunduruğu altında, yaşamlarındaki boşluktan kurtulmaya çalışıyor.

Birbirini kollayarak, ihtiyatı elden bırakmayarak, anlaşmaların, sözleşmelerin yazılı yazısız yaşama kurallarının ardına saklanarak, unuttukları güveni bulmaya çabalıyorlar.

Güveni içlerinde, hiçlikle, boşlukla kesiştiği yerlerde duyabilseler, güven sağlığına, güven ahlakına kendilerini açabilseler dünyadaki yaşam daha güvenli, canlı heyecanlı, güzel, anlamlı, lezzetli olabilirdi. Daha dolu, boşluğu tatmış bir dolulukla daha dolu.

FELSEFE VE GÜVEN

Güven felsefe açısından, insanın varlıkla yüzleşmesini hiçlikle karşılaşabilmesini olanaklı kılan temel bir haldir (Stimmung!). Kendini güvenceye alma gereksinimiyle güveni unutması, bu hali yaşayamamasına yol açıyor. Bir ölçüde Heidegger felsefesi ufkunda söylediğim bu sözler, güven haline güvenemeyen insanın, karşı karşıya olduğu hiçliği ve varlığı anlayamayacağı sonucuna götürüyor beni. Heidegger'in has (eigentlich, authentic) insanı, Angst yaşantısıyla sarsılan biriydi. Angst bana, güveni tersine çevirme olarak görünüyor, bir açıdan. Angst, can sıkıntısı, kaygı, bunaltı gibi kavramlar, güven zemininin "eksikliği", sağlıksızlığı ile ilgili. İnsan belki de güveni Angst'sız anlamayacaktı. Güvenin "görüntülerinden" biridir, Angst. İnsan, unuttuğu güveni Angst'la yakalamaya çalıştı. Angst'ın bile yaşanması için temel güven zeminine gerek vardır. İnsanın kendisini uzak, yabancı yurtsuz (unheimlich!) duyması, çağındaki güvene güvenmemesidir ki, bu onu yeni güven arayışlarının ufkuna itebilir. Yurt özlemi, güven özlemidir ki, "insanca, çok insanca"dır. Güvenin güvencesi olmadığı için, bulunduğu sanılan yurtların hepsi geçicidir, şimdiliktir, "muvakkat"tır (insanın zamansallık-zeitlichkeit-özelliği!). Novalis'in felsefeyi yurt özlemi, sıla özlemi (heimweh) olarak görmesi, güven özleminden öte bir şey değildir. Güven sürdüğü sürece güven, yol yürüdüğü, yürünebildiği sürece yoldur. Özlem, kavuşması olmayan özlem, özlem olarak kalacak özlemdir.

Varlıkla hale girip, onunla dönüşerek, olarak, oluşarak, varlığın anlaşılmasında kaçınılmaz önemi olan güvenin temel bir hal olarak keşfine çalışılması, yeni güven ufuklarının aranması, gelecekteki düşüncenin temel sorunları arasında yer alıyor.

Felsefe taze güven arayışıdır. Bu anlamıyla güven sağlığı etkinliklerinden birisidir. Sorgulama duyarlılığı, kokuşmuş güveni duydukça gelişir. Sokrates, yaşadığı toplumun değerlerine elbette saygılıydı. O değerle yaratılan güven düzeninden rahatsızdı. En azından iki durumdan : Aşırı güvenin sağladığı, tembellikten doğan bilgi sanılarından ve belli bir düzene oturtulamamış karmaşık ve kargaşık düşünme ve yaşama biçimlerinden. Çağının güven yaşantısından rahatsızdı.

Felsefede kuşku, güvensizlikten, çekingenlikten, kararsızlıktan, korkaklıktan kaynaklanmıyor. Descartes, Husseil örneğinde gördüğümüz günlük yaşamın güvenine güvenmemekten, güveni diğer alanlarda, doğrusu, farklı güven alanlarında arama çabasından ortaya çıkıyor. "Çağımın güvenine güven duymuyorum. Yeni güven alanları arıyorum. Bu arayışımda gördüklerim bunlardır" diyor, felsefeci.

Elbette çağımın felsefesi, akademik sıkıştırılmışlığın, daraltılmışlığın sonucunda büyük ölçüde güven arayışını unutmuş; güveni bir takım ""ussal" (akli) kurallarla sağlayabileceğini düşünerek, güven sağlığını bozan bir yola girmiştir. Felsefenin akademik yapılanmada bir meslek haline gelmesi sonucu, felsefe-ci, öğrendiği alışkanlıklarla sorgulama, düşünme taklidi yapar olmuştur. Dayandığı güven zemini, güven katmanları onu ilgilendirmemektedir. Güvenle bir alışveriş kalmamıştır.

Bilimi izleyerek, güveni oradan alarak, dilsel, mantıksal çözümlemeler ışığında otorite olarak gördüğü düşünürlere muhakkak göndermeler yaparak ya da kendini felsefenin geçmişine gömerek soluk almaya çalışmaktadır.

Elbette felsefeyi, çağımda büyük ölçüde yaşanan biçimiyle, bir kalemde silip atmak değil amacım. Abartılarımın ayırdındayım.

Varoluşçu düşüncenin, Doğu Bilgeliği ile ilişkiye girmeye çalışan atılımların güven araştırmaları dikkat çekici, umut verici. Felsefenin bir uygulama alanına sokulup, danışmanlık göreviyle görevlendirilmesi güven ahlakını ve sağlığını göz önüne almadığımız sürece yozlaşmayı önleyemeyecektir.

Taze güven arayışlarının eksilmeyeceği umuduyla, felsefeye kokuşmamış bir güvenle bakabilmenin yollarını bulabileceğimize güveniyorum.

(**) Psikologların çocuğun gelişebilmesi, olgunlaşıp varlığını sürdürebilmesi için temel bir gereksinim olarak gördükleri güven, kozmik güven değildir. Alışkanlıklar dünyasının güvenidir. Güven katmanlarının, güven alanlarının oluşması için önemli bir ruhsal gereksinimdir!

İNANÇLAR, ÖZGÜRLÜK ÇİÇEKLERİ AÇABİLECEK Mİ ?

İnsan, inanan bir varlık. Din, insanın ontolojik, ruhsal, toplumsal, kültürel, siyasal boyutlarda, bu temel özelliğinin bir sonucu olarak yaşıyor dünyamızda. İnanmamanın olanağı yok, insan için. İnsan, inandığı için insan.

Varoluşsal açıdan, sanki şöyle bir çığlık yükseliyor insandan: **Credo, ergo, sum**. İnanıyorum, o halde varım. Peki, ama neye? Nasıl ? Neden?

Credo, insanın içine düştüğü boşluktan çıkışı için gerek. Varoluşsal açıdan, örneğin Heidegger'in **Geworfenheit** dediği **fırlatılmışlık, credo** öncesi, **güven**, inanç öncesi, insanın kendini buluverdiği bir hiçliktir. İnsan, kendi varlığının anlamını yakalayabilmek, bu hiçlikten, bu uzlet halinden kurtulabilmek için, kendi ayakları üstünde durmak (**ex- sistere**) zorundadır.

İnanma, hiçlikle karşılaşabilen insan için özgürlük olabilir. Kendi ayakları üzerinde dikilebilmek, dünya gezegeninde bilinçli, seçimini yapabilen bir varlık olarak ortaya çıkabilmek, kendini insan olarak gerçekleştirebilmek, inancına **nasıl sahip çıkabildiğine** bağlıdır. İnanç öncesi hiçlikle yüzleşilemediğinde, dayatılmış, ya da alışkanlıklarla edinilen, seçim sonucu gerçekleşmeyen bir tavırla, hiçliğin üstü, **inanç bilinci, inanç duyarlılığı** yoksulluğu ile örtülmüş olur. Hiçlikle karşılaşmayan inancın, kör, kıstırılmış bir yapı taşıması olasılığı yüksektir.

İnanma, ten ve can taşıyan insanın bilincinden önce gelir. Bilinç yaşantısı, kendini, ten ve can birlikteliğinde, bu birlikteliği olanaklı kılan **canlılıkta** bulur. Eski Yunan'ın **zôê** dediği (örneğin, "zooloji" sözcüğünün kökeni !) canlılık, **dirim**, kendi varlığını sürdürebilmek için, bir anlamda **güven**e, **credo**'ya bağlanmak zorundadır. Yokluk karşısında, onu yok etmeye çalışan güçlere karşı **direnebilmek**, diri kalabilip, bir dirim olabilmek için, kendi bütünlüğünü korumaya değer bulabilmek için "güven"e gereksinimi vardır. Tek hücreli bir canlı bile besleneceği kaynaklara, kendi iç işleyişine, diğer hücrelerle ilişkisine bir anlamıyla güvenmek durumundadır. Bir dirim, bir **zôê** olarak, ten-can birlikteliği, yolda yürüyebilmek için, adımını attığında, devrilmeyeceğine, yerin yarılmayacağına inanmak durumundadır. İnanç, yalnızca bilinçli insan için değil, **bilinç öncesi insan** için de, diğer canlılar için de varoluşları açısından çok önemlidir. Bedenimdeki milyonlarca hücre, benim bilincimin dışında işleyişlerini sürdürüyor, kendilerini korumayı biliyor; yaşayabildiğim sürece, ölüme direnç gösteriyor, bağışıklık düzenimi oluşturuyor. Dirimimde daha, bilinç öncesi, ten-can birlikteliğimde inanç var. Ölüme, yok olmaya direnç buradan geliyor.

İnsanın hiçliğe direnmesi, onun yalnızca dirim taşımasından kaynaklanmıyor: İnsan aynı zamanda bilinç taşıyan bir varlık. Hiçliği, ten-can birlikteliği ile, kısaca dirimiyle, yaşama, hayata "hayy

olana" inanarak, **credo** su ile yenmeye çabalarken, bilinci ona, **curo**, **ergo**, **sum**, özen gösteriyorum, o halde varım diyor (Bu deyimi bana anımsattığı için Erdem Kutlu arkadaşıma teşekkürler ediyorum). Curo, kol kanat germek, yaşama özen göstermek, yaşama doğru hamle yapmak gibi anlamlar içeriyor. İnsan, hiçlikten inancı ve saygısıyla varlığı çıkıyor: "Varolanlar arasında bir var olan olarak yaşamaya değer" sözünü özetliyor **curo**. Varlığa olan bağımı gösteriyor. Yoksa nasıl çıkardım hiçlikten? Ne adına, nasıl doğrulur yaşamın kendisini yaşamaya değer bulurdum? Yok olma yerine var olmayı **seçiyor**, varlığıma, ten-can birlikteliğime, **dirimim**e inanıyorum, diğer varlıklara, diğer **dirimler**e saygı duyup, kol kanat germeye hazır hale geliyorum.

İşte, varoluş düşüncesi açısından, insan inancının kaynağı, pınarı buradan geliyor. Tüm anlamlardan önce gelen anlam yaşamdır, hayattır. Üzerinde titrememiz gereken, bu kainattaki sürüp duran kıpırtıdır:Candır, canlılıktır. **Can ahlakı**, ten-can birlikteliğine saygı üzerine kurulur. Evrendeki canlardan, canlılıktan sorumluluğu şart koşar. Hiçlikle yüzleşebilmiş ahlak, canlılığın, canın, insanın ne olduğunu sezer, anlamaya, bilmeye, yorumlamaya çabalar. Bu ahlak, her canın, **aziz** olduğunu, saygın olduğunu, önünde saygıyla eğilmemiz gereken varlık olarak görülmesi gerektiğini buyurur.

Hiçlikle yüzleşebilen ahlak, hiç değil de, anlam taşıyan bir varlık olarak varolabildiği, soluk alıp, düşünebildiği için insanın teşekkür etmek gerekliliğini söyler. Yüzlerce yıldır, Doğu Hikmeti **boşluğun**, hiçliğin yaşam için anlamını söyler durur bize. Bu boşluğu görmek istemeyen inanç düzenleri, dinler ya da ideolojiler inançlarını bir güvence olarak anlarlar. Din, ideoloji, bir sigorta şirketi görevi yapmaya başlar. İnançlarını kuşku duyulmaz, üstelik kendilerine verilmiş ayrıcalıklı hakikatler olarak anlarlar. "İnanıyorum, o halde üstünüm. İnanıyorum, o halde "en doğru" olanı ben biliyorum. İnanıyorum o halde benim gibi inanmayan yanlış yoldadır, o yanlış yoldaki gâfilleri doğru yola sokmak boynumuzun borcudur" derler. İnanma öldürmeye dönüşür. Oysa "hayy" olana, can olana saygıdan kaynaklanıyordu inanç! İnanan, yaşama saygı temelinde inanan,nasıl öldürebilir? Nasıl düşman olabilir? Diğer canları yok etmek, sömürmek, köleleştirmek amacını nasıl taşıyabilir? İnanan, nasıl olur da, her türlü yaşam düşmanlığını, insan düşmanlığını, kaynağı hayat olan inancının perdesi arkasına saklayabilir?

Yanıt, uzun. Kısaca bir saptamayla başlanabilir: **İnsan hâlâ bu gezegende inanmayı bilmiyor**. Tanrıya, Allaha inandığını söylüyor. İnancın nesnesini ortaya atmak, inancı yaşayabilmekte yetmiyor ki! Nasıl inanacaktır? İnanç insanı, çirkinleştiriyor; onu dünya çıkarlarına gömülmüş, iki yüzlü, yalancı, düzmece sözlerle kendini ve diğer insanları kandıran bir varlık haline getiriyorsa, bu nasıl bir inançtır? Bu inancın, insanlıkla, bu inancın özgürlükle ne ilgisi olabilir?

Yaşama saygıdan, hiçlikle yüzleşmeden kaynaklanan inanç, inanan diğer insanları incitmemeyi, kendilerinden farklı da olsa onların inandıkları değerler önünde hürmetle, huşu içinde eğilmeyi gerektirir. Bu evrendeki yaşama saygıdan başlıyor herşey. Bu yaşam hiç bir canlının tekelinde değildir. Kimse, bir diğerini kendi inancından ya da karşısındakinin inancından yola çıkarak yok etme, sömürme, özgürlüğünü kısıtlama hakkına sahip degildir. Can, can bulmak durumundadır. Can, kendi ayakları üzerinde, kendi seçimleri ve o seçimleri sonuncunda taşımak zorunda olduğu sorumluluğu ile yaşadığında, özgür olabilir. Özgürlük bir yaşama bilinciyle oluşur. Kendi inancını iç özgürlüğü ile yaşayamayan insan, diğer inançlara saldırır. Her türlü inanca saldırır. İnanmanın bilim karşısında eskiyip, yozlaştığını ileri sürer. Düşünmenin, araştırmanın, soruşturmanın inaçla başladığını anlayamaz.

Dirim kaynağı olan "inanç" inancın en geniş anlamı. Aşkın bir varlığa inanma anlamında din, bu en geniş anlamındaki inanca dayanıyor. Oysa, yeryüzünde semavi dinler, bu **ana inançla** yüzleşmelerini, hesaplaşmalarını yeterince yapamıyorlar. Dinler, dünyadaki gidişe dur diyemiyorlar. Can ahlakı, canın sürekli yenilenme, tazelenme ile varolabileceğini söylüyor. Oysa, inanç sahibi olduğunu ileri süren birçok kişi, yeniliklerden uzaklaşıp, geleneğini yorumlamaksızın geçmişe saplanıp kalıyor. İnancını, gerçekle yüzleşerek elinde tutamıyor. İnanç düzenlerinin özgürlükleri koruması, bu düzeni yaşayan, ona hayat veren insanların **özgür olmalarıyla** olanıklıdır. Özgür olmak, özgür düşünebilmeyle can bulur. Özgür düşünebilme **inanç bilincine ve inanç duyarlılığına** sahip olmayı gerektirir. İnanç bilinci, **credo** ve **curo** yüzleşmesiyle gerçekleşir. İnanmanın "korku ve titreme"yle yaşandığının bilincidir bu. İnsanın akıl sınırlarını, bilgi birikimlerini aşan, onu çaresizlikle karşı karşıya getiren bir bilinç durumudur. Bu çaresizliğin yaşanması, insanı, inancıyla yüzleşmeye, inancının ardındaki temelleri anlamaya götürür. Bu bilinçle, inanç duyarılığına sahip olur. Yoklukla, hiçlikle karşılaşmaktan korkmadığı için varlığın değerini anlar, ona saygı duyar. İnanmak, inandığının sınırlarında dolaşabilme özgürlüğüne, bu inancın dışındakilere ve kendi inanç arkadaşlarına karşı sorumluluğa sahip olmakla yaşanır.

İnanmak, inancının gereğini yerine getirmek, inananlarla birlikte bir toplum içinde, o inancın tarihinden gelen törelerle yaşamaktır. Bugün, yeryüzünde dindarlar, inanç bilinci ve duyarlılığı taşımayan bir inanç ortamını yaşıyorlar. Dinlerini hazır buluyorlar. Kendilerine verilen, sunulan, kimi zaman dayatılan inanma biçimlerini sorgusuz kabul ediyorlar. Din, onlar için pazar günleri gidilen kilise, toplumsal dayanışma, ruhsal sorunların çözümü anlamına geliyor. Ruhsal-toplumsal varolma çabalarında çok duyarlı bir noktayı oluşturduğu için, bu kanaldan gelebilecek telkinlerin etkisinde kolayca kalıyorlar. Yaşam değerlerini, bu inanç düzenlerini yöneten insanların çizdiği sınırlar içinde oluşturuyorlar.

Özgürce inancını yaşayamayan, inanç bilinci ve duyarlılığından yoksun biri için, din, tam bir **güvence kaynağı** oluşturuyor. Bu güvence kaynağının elinden gitmesinden korkan insan, güvenceyi yitirmemek için, güvence kaynağına olan bağını zorlayacak, ortadan kaldıracak düşüncelere, inançlara, yaşam biçimlerine düşman kesiliyor. Dini bir korumacılık, muhafazakarlık tutmuyla yaşıyor. İnanç bilinci ve duyarlılığından yoksun olduğu için, neyi ne adına, hangi değerlere sahip olmak için koruduğunun farkında olamıyor. **İnancının altında ezilen, inancıyla özgürleşemeyen, köle olan** bir inanç sahibinin mensub olduğu din, özgürlükleri koruyabilir mi? Korumak tazelenmeyi gerektirir. Korumak, koruduğunun bilincinde olan, koruduğu ile **yaşama** kol kanat geren insanın başarabileceği bir çabadır. İnancıyla özgürleşemeyen, inandığı için özgür olabilmeyi, özgürce araştırıp, soruştura bilmeyi başaramayan bir insanın, diğer insanların özgürlüklerine saygı duyabileceğini düşünemeyiz. Koruyan, sıkı sıkı yapışan, yapışıp kaldığı çerçevenin dışına çıkmaktan korkan,güvence tutkunu, inanmayı köle olmak sanan biri, özgürlügü nasıl anlayabilir de diğer insanların özgürlüklerine değer verir ?

Sorun, inanan insan sorunudur. Sorun, inancıyla, hayatı geliştiren, gezegenimizdeki yaşamı yükseltecek değerleri yaşayabilmek sorunudur. İnanmak, geçmişten körü körüne devraldığımız düşünce ve yaşam biçiminin içinde sıkışıp kalmak; gerçekleri, üstlendiğimiz hayatı, dışımızda olup bitenleri, hiçbir noktasına dokunmadan, tartışmadan, sorgulamadan, kavrama kalıpları içinde, işimize geldiği gibi çarpıtarak yorumlamak demek değildir. İnancımız bizi, bizden farklı olanla yüzleşmeye çağırıyor. **İnancımız bizi, kendimizle yüzleşmeye çağırıyor**. İnsan özgürlüğünü anlamaya. Ona saygı duymaya.

İnanan, inancıyla özgür, inancıyla güzel, inancıyla özerk, inancıyla kendisi olabiliyorsa, böyle bir dünyada inanç düzenleri tehdit olmaktan çıkar. İnancıyla gelişip, serpilebilen; ruhunu inancıyla besleyebilen, inancını yenileyip, gerçeklerlerle, inancın ardındaki hiçlikle, yoklukla hesaplaşabilen insan, bu gezegendeki güzellikler özgürlükler için bir tehdit oluşturmaz. Böyle bir insanla özgürlükler çiçek açar.

İNSAN SİMULE EDİLEBİLİR Mİ?

ODTÜ Bilgisayar Topluluğu'nun yapay zeka başlığı altında düzenlediği seminerler dizisinin ikincisindeki konuşmacı, ODTÜ Felsefe Bölümü'nden Prof. Ahmet İnam'dı. İnam konuşmasında insanın simule edilmesi, yani benzerinin yapılması olanağıyla ilgili sorunlar üzerinde durdu.

İnsanın makineden kopyasını yapabilmek için, öncelikle insanı iyi bilmek gerekir. Dolayısıyla "insan gibi" bir makine yapmaktaki problemin merkezi insanı tanımaktan geçer. İnsanı tüm özellikleriyle tanıyamadığınız sürece, onun benzerini yapma olanağınız yoktur. Soruyu böyle oluşturarak baktığımızda, insanın hareket etme, hesap yapabilme gibi bazı özelliklerinin makine kopyasını yapmanın çok kolay olduğunu görüyoruz. İnsanın sahip olduğu bu tür becerileri, bir makine insandan daha hızlı ve hatasız bile yapabilir. Ancak tüm özellikleriyle insana benzeyen bir kopyanın hala yapılamamış olmasının nedeni barındırdığı ilkece bir yapılamazlık özelliği olabileceği gibi, insanla ilgili şu anki bilgimizin eksikliğinden kaynaklanıyor da olabilir.

Felsefe tarihine baktığımızda Kant ve ardından gelen düşünürlere göre, insanın doğadaki varlıklardan ontolojik olarak farklı olduğunu görürüz. İnsan evrim sonucunda maymundan gelmişse bile, arada çok büyük bir sıçrama olmuş ve insan denen varlık bir yanıyla doğadan kopmuştur. Bu yanı nedeniyle de, artık doğadan yararlanarak insanın benzerini yapmak olanaklı değildir. İnsanı yalnızca genlerine, hücrelerine ya da beyindeki merkezlerinin çalışmasına indirerek açıklamak, bu düşünürlerin gözünde insanı aşağılamaktır. Dolayısıyla hiçbir şekilde maddi bir takım parçaları biraraya getirerek insanı kurgulama olanağımız yoktur. İnsanın hangi parçalardan oluştuğunu belirleyip bu parçaları oluşturabiliyor olsanız bile, onları biraraya getirdiğinizde oluşacak şey insan olmayacaktır. Çünkü insan, parçalarının toplamından fazla birşeydir. Bu düşüncenin matematiksel ya da mantıksal olarak ispatı olanaksızdır. Ancak bu durum zaten bir mantık sorunu olmaktan öte, ontolojik bir ayrılıktır. İnsan, malzemesini fiziksel evrenden almakla birlikte, tarihsel varlık alanı olarak adlandırılan, fiziksel evrenden farklı bir evrende yaşar. Dolayısıyla maddi olan varlığı bir biçimde düzenleyerek oluşturacağınız şey, asla bu tarihsel varlık alanına çıkamayacaktır. Bu düşünürler insanın fizyolojik ve düşünsel olarak yaşadığı iki farklı dünyanın yanısıra, "aşkın dünya" adı verilen bir üçüncü dünyada da yaşadığını düşünür. İnsanın maddi ve düşünsel tarafı bilgiye dayandığı için, benzetimi kurulabilir. Ancak bilgi konusu yapılamayan üçüncü tarafın benzetimi kurulamayacağından, yarattığınız şey insan değil, ancak "insana benzer" birşey olacaktır.

İnsanın simule edilmesi konusunda karşımıza çıkan en önemli sorunlardan biri de, bilgi meselesidir. İnsan bilgisinin tümü açık bir bilgiyse (explicit knowledge), yani bildiğimiz herşey açık seçik formule edilebilir ve akış şeması çıkarılabilirse, bunun kopyası da yapılabilir. Ama öyle olmadığını ve insanın daima bildiğini sandığından ve farkında olduğundan fazlasını bildiğini söyleyenler de var. Bu bilgiye örtük bilgi (tacit knowledge) denir. Örtük bilgi kodlanamaz bilgi olduğundan, herhangi bir makine diline dökülmesi oldukça güçtür. Çünkü örtük bilgiyi ne denli

belirtik kılarsak kılalım, tıpkı iki gerçek sayı arasında sonsuz gerçek sayının olması gibi, insan beyninde asla belirtik kılınmamış bazı bilgiler kalacaktır. Bir makine içinde ne varsa onu verebileceğinden, örtük bilginin tümü belirtik bilgiye çevrilmeden yapay zekanın gerçekleştirilebilmesi, ilkece olanaksız gibi görünüyor. Eğer bilgi dediğimiz şeyin daha iyi anlaşılmasıyla birlikte örtük bilginin beyin fizyolojisi, kimyası ve yapısıyla ilgili özellikleri açıklanabilirse, insanın benzerinin yapılabileceğine dair bir umut doğabilir.

İnsanın bugün ulaştığı noktanın, yaklaşık elli bin yıllık evrimi sonucunda gerçekleşmiş olması da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan baktığınızda, simule edeceğiniz yapay bir zeka, insanın elli bin yıl boyunca başından geçen yaşantıların benzetimini barındıramayacaktır. Bu durumda benzettiğimiz şey, yalnızca taklit ettiğimiz şeyle sınırlı kalacak ve asla insanın tam bir kopyası olamayacaktır. Aksi takdirde, elli bin yıl boyunca kazanılmış deneyimlerin maddi olarak taklit edilebilecek nitelikte olduğunu söylemek gerekir.

Bu noktada tüm konuştuklarımızın bilgi ve davranışsal düzeyde olduğu uyarısını da eklemek istiyorum. İnsanın belli bir davranışta bulunurken yaşadığı duyguların çok içsel birşey olduğu, sadece yaşanabileceği, başkaları tarafından hiçbir zaman bilinemeyeceği ve dolayısıyla simule edilemeyeceği gibi bir anlayış da var. Yani kıskanmak ve kıskançlık davranışı göstermek, aynı şey olmayabilir. Eğer aynı şeydir diyorsanız, yani davranışçı bir insan anlayışınız varsa, o zaman insan gibi davranan makinelerin gün gelip inşa edilebileceğine inanabilirsiniz. Bunun için ilkece bir engel görmüyorum. Karşılaşılacak teknolojik engeller olabilir, ama bunlar günün birinde mutlaka aşılacaktır. Eğer davranışçı bir anlayış da değilseniz, yani insanın davranışlarından farklı bir varlık olduğunu düşünüyorsanız, o zaman insanın simule edilmesinin asla mümkün olmayacağını söyleyebilirsiniz.

İnsanı tanımakla ilgili zorlukların yanısıra, insanın kopyası olacak makinenin teknolojik olarak üretimi ile ilgili zorluklar da var. İnsana ait tüm özellikler ve insanın verebileceği tüm mümkün yanıtları bilmek oldukça güç. Ancak birgün bu başarılabilirse bile, bu kez de karşımıza bu olanaklılığı teknolojik olarak makineye aktarıp aktaramayacağımız sorusu çıkacaktır. Mikroelektroniğin bugünkü kadar gelişmediği dönemlerde, insanın simulasyonunun yapılmasının mümkün olduğu, ancak bunun için inşa edilmesi teknolojik açıdan imkansız büyüklükte bir makine gerektiği söyleniyordu. Bugün ulaştığımız noktadaysa, bu anlamdaki teknolojik zorluk aşılmış durumda. Bu nedenle, insan bilgisinin ne kadar olduğu açıklanabildiği sürece, o kadar bilgiyi taşıyabilen, kullanabilen, geliştirebilen ve yanıtlayabilen makinelerin yapılmasına ilişkin ilkece hiçbir itirazın olmaması gerekir.

Tüm bunların dışında, bence insan simule edilebilir mi sorusunun tersini de sormak gerekli. Çünkü biz makinelerden insan yapma sorunuyla uğraşırken, diğer yandan çağımızdaki çoğu insan zaten makine haline gelmiş durumda. Bireyselliğiyle birlikte kendine özgü davranış ve farklılıklarını yitirmiş birçok insan, önceden kestirilebilir davranışlarda bulunuyor. Bu durumda, bu insanların benzerini yapmak da gitgide kolaylaşıyor. Dolayısıyla günün birinde insanı simule etmeye gerek kalmayacak, çünkü insanlar robotlaşacak ve böylece insanla makine arasında fark kalmayacak diye de düşünülebilir. Bu da problemin ahlaki boyutunu gösteren, çok önemli bir nokta.

KHAOS DENEN SAĞLIK

"Khaos" kavramı bizde son zamanlarda matematiksel, fiziksel, mühendislikle ilgili boyutları olan khaos teorisiyle anılır oldu. Khaos'un kosmolojik, kosmogenik bağlamlarının dışında, metafizik (ontolojik) varoluşsal, ethik alanlarda da çekirdek bir kavram olduğu unutuluyor. ("Çekirdek kavram" sözünden o alanın diğer kavramlarının oluşumunda, kavramlar arası ilişkide belirleyici rolü olan kavramı anlıyorum. Örneğin Newton Fiziğinde "kuvvet", "ivme"; Aristo Ahlakında "erdem" çekirdek kavramlardır.) Doğrusu, "khaos" u böyle yorumluyorum. ("Kaos" değil de "khaos", "etik" değil de "ethik" olarak yazışımın gerekçesi, bu sözcüklerin özgün anlamlarına geri dönme, o anlamlarından çıkarak yorum yapma çabamdır!)

Khaos'un sağlıkla ne ilgisi olabilir? Khaos, Eski Yunan mitolojisinin bir yorumuyla, yer ve göğün birbirinden ayrılması olarak anlaşılabilir. (**Presocratic Philosophers**, G. S. Kirk, J. E. Raven, Cambridge University Press, London, 1957 (1977), s. 26-35) Khaosun oluşmasıyla, yerle gök birbirinden ayrıldı. Khaos öncesi, yeryüzü ve gökyüzü bitişikti. Bu yoruma göre evrenin yaratılışında önce khronos vardır, khaos, diğer mitolojik varlıklarla birlikte ortaya çıkar, khronos'un ardından. Khaos, sözcüğünün etimolojik çözümlenmesinden (örneğin, açılmak, yarılmak, esnemek gibi anlamlara gelen **khainein** ile bağlantısı gözönüne alındığında!) bir ayrılma, açılma, yarılmayı dile getirdiğini görebiliriz. Khaotik yarılma, yer ile göğün ayrılmasıyla ortaya çıkan yarılmadır. Yer ile gök arasındaki açıklıktır. Nasıl yorumlamalı bu açıklığı? Bu açıklığın sağlıkla ne ilgisi var?

Khaotik ayrılığın bilincine varamayanlar için iki durum söz konusudur. Ya evren, dünyanın kendisidir, yani dünya, yeryüzü tüm gökyüzünü doldurmuştur, bir anlamda herşey "dünyevi"dir, dünyayla ilgilidir ya da yeryüzü tümüyle gökyüzüyle kaplanmış herşey gökyüzü olmuştur. İlk durum, dar bir yaşama iter bizi, gerçekçilik adına çoğu kere düşülen hallerden biridir, **hayatımızdaki gökyüzünün yokluğu**. İkincisi dünyaya boşveren, dünyayı anlayamayan bir **gökyüzü sarhoşluğu**'dur. Oysa insan, khaostan sonra insandır, bu yarılmanın ardından hem yeryüzüne hem gökyüzüne ait olduğu için insandır. Hem ölümlü, yeryüzüne ait, hem de gökyüzüne ulaşabildiği için ölümsüzdür. Birey olarak ölümlüdür insan ama içindeki sonsuzluğu, içindeki gökyüzünü diğer bireylere aktarabilir. Gençlere, doğacak olanlara. Yeryüzünden gökyüzüne uzanır, onu tanımaya, keşfetmeye, ele geçirmeye çabalar. İnsana bu açıdan, ilk bakışta çelişkili gelecek bir deyimle, **ölümlü ölümsüz** diyebiliriz. Sağlık, yalnız bedenimizin sağlığı değildir. Sağlığın bir bütün olduğunu tartışan çağımız tıp düşünürleri vardır. Sağlığımız, bedenimizin, duygularımızın, düşüncelerimizin, çevremizle ilişkilerimizin sağlığı demektir. Bu bütünlük, khaotik ayrılmanın ya da yarılmanın anlaşılmasını gerektiriyor. Khaos öncesi, **pro-khaotik** sağlık, sağlığımızı ya yeryüzüne (örneğin salt cerrahi ya da farmokolojik sağaltıma) ya gökyüzüne (manevi gücümüzü güçlendirerek yapılmaya çalışılan sağaltım!) indirger. Khaos, bize yeryüzü ve gökyüzü ayrılığını hatırlatır. Bu ayrılığın aşılması gerektiğini. İnsan gökle yer arasında, hem yerden hem gökten pay alan ama ne tümüyle göğe ne de tümüyle yere ait olamayan bir varlıktır. Sağlığımız da, bu metaforlarla düşünüldüğünde, bizdeki khaotik yarılmayı, doğrusu **khaotik bütünlüğü** görerek yaşayacağımız sağlıktır.

İnsansa gökyüzünü yeryüzüne indirgemeye çalışıp, sağlık sorunlarını insanın bütünlüğünü düşünmeden çözmeye çalışıyor: Bendeki gökyüzünü göremeyen hekimlerin önünde, yeryüzünden

herhangi biriyim, belli ilaçları alıp, belli sağaltım yöntemleri uygulandığında "hiç birşeyin kalmaz" denen herhangi bir varlık.

Tıp, gökyüzünü unutmaya çalışan bir dünyada, ekonominin teknolojinin çarklarından kurtulmayı denemeli, khaosla gelebilecek sağlığı, khaos denen insan bütünlüğünü ve insandaki ayrılığı görebilen sağlığı sağlayabilmek için.

.....

-

-

-

-

-

-

-

HYMNES À LA VIE ET À L'AMOUR (Mâniler)

Ahmet İnam

Ben erkek sen kadınsın Can kılıcıma kınsın Şu koskoca evrende Bir sen bana yakınsın	A benim can kadınım Erkeğim ben adınım İncittim kızma bana Ben acılı tadınım	Herkes kendi içinde Cevap olmaz niçinde Akar da gider hayat Anlaşılmaz hiçinde
Öper sevdâ zamanı Hayatın her ânını Yüreğim yangınında Yazıyor dumanını	Şiirledim seni ben Varıp cinselliğinden Gönlüm koca bir mangal Yanarsın içinde sen	Sana uçar cankuşum Dünyana vurulmuşum Aşkındır çıkmaktayım Benim en sarp yokuşum
Çık içinden gör beni Seni sende göreni Durdum önünde mahzun Canım okşar tenini	Aşk ile yanan közüm Gülünü taşır özüm Sevginle açıverir Değince gönül gözüm	Canın teninden önce İçin içimde gonca Varlığın erer bana Ben sana dokununca
Alır o,kadın sunar Bilmez vermeyi,kanar İşte erkek dediğin Kendi derdine yanar	İnsanız görüşelim Sevdâyı bölüşelim Erkeklerle kadınlar Birlikte gelişelim	Görür görmez kadını Takınır kanadını Göklere çıkar erkek Bırakıp inadını
Teninin şavkı vurur Gitmez düşünde durur İnsan karşı cinsine Neden azar kudurur	Okşarsın hırpalarsın Öpersin tırmalarsın Sevgin bu mu ey kadın Erkeği parçalarsın	Felsefeci burnunu Sokma aşka olur mu Kavramların çalışmaz Öte çevir yolunu
Sevdalarda yüzersin Sen maniler düzersin Aşka hayata bakıp Hep kendini üzersin	Erkeği felsefele Sonra bir seyret hele Düşünme oyun oyna Hakikat gelir dile	Sen erkek denen kimse Kadınları benimse Hiç gülmez yüzün bâri Mânilerde gülümse
Üfle de tutuşayım İçinle buluşayım Hamım daha pişmedim Külümden oluşayım	Mânim yolculuk sana Sende güzel insana Açılan yolda yürür Cânevimdeki mânâ	Dik bahçene solayım Ben sende yok olayım Ölüm kapıma gelme Hep yarimle kalayım
Yalnızım göçmekteyim Önünden geçmekteyim Gülüşün yeter bana Gerçeği içmekteyim	Sarsarsın yıkılırım İçime tıkılırım Elimden gelmez bir şey Sevdâmla yakılırım	Gerçekten kaçar mıyım Söz olur açar mıyım Gökte dünya kurup da İçine uçar mıyım
Uydurdum uydurmadım Dünyaya kondurmadım	Uçurum önü sözdür Hakikat gören gözdür	Mânilerden gelirsin İçimden seslenirsin

Benim boş boş konuşan Kimseyi kandırmadım	Düşüp de batmayayım Allahım beni yüzdür	Ey hakikat şeytanı Neyimle beslenirsin
Can kızım derin sızım Senle yazılmış yazım Şiir olup gülümse Çalsın kalbimde sazım	Yüreciğim katlandı Acılarım kanatlandı Uçup kondu göğsüne Isıttın da tatlandı	Hakikatin sesini Sırların nefesini Duymaya geldim sana Aç gönül kafesini
Merhabamda felsefe Kısalır o mesafe Gerçekle aramdaki Aldım dünyayı tefe	Gerçeğin gülleri açtı Etrafına sırlar saçtı Düşünce kelebeğiydim Üstümden felsefe geçti	Felsefenin yokuşu Pek yamandır çıkışı Tırmanıp tepesine Uçurdum ben bu kuşu
Felsefele felsefele Geçmiyor hiçbir şey ele Bu felsefeciler var ya Onların hepsi hergele	Unutsam da başlasam Eskiyeni taşlasam İçi geçmiş olanı Kaynar suda haşlasam	Manide bir insan var O insanı asan var Söyle yüreğim söyle Dünya kadar tasan var
Ten vurur can tutuşur Can ile canan buluşur Sarıldık da bir olduk Gökler bizi konuşur	Sonsuzu gördüm sende Aşk aranmaz bedende Seni sende gördüm ben Gülde gülen dikende	Açıl bana aç bana Güllerini saç bana Durdum mahzun kapında Kucakla da geç bana
	Gelir son biter mani Mana baki o fani İçimde gezen insan Sözlerin nerde hani	

MESELA SEN

Mesela sen nerdesin? Sevgilisin ya nerdesin? Köşe bucak kaçışınla cehennemin diblerine. Uzak telefonlarında soluk soluğa. Sesini duyar duymaz hapşırıyorum. Çiçek tozusun. Beni yapayalnız koyan çiçek tozu.

Mesela sen kimya kitabında olamazsın. O bilimmiş. Nesnelmiş. Sen dilimin ucunda sıcak soluğuma kulağını dayayan bir öznel hatmi çiçeğisin. Mesela sen felsefede falan da olamazsın. Orada akıl var, kavram var, tartışma var, hesabını verme var. Sen hesabımı görensin. Silme sevgilisin. Pırıl pırıl, çağıl çağıl, alnımda, damarlarımda fır dolanan.

Mesela sen çölün feryadın oralarda okşadığım yerlerdesin. Bu dünyada mesela Mardin'de ("Mar" deniz, "din"se kuvvet demek mesela gavurcada, sen zehir zemberek denizdesin.)

Sesin sınıfına hakim olmayan taşralı öğretmen sesi. Canımı yakan hançer sesi. Kendini bana küstür. Boz diyeyim parmaklarım üst üste uzanıp sana. Küsmezsin. Süzersin öyle beni. Ben soluk anlamı.

Mesela sen küsülüm değilsin. Sıcaklığın yapışıyor tenime. Senden kaçacağım. Seni yaza yaza. Birgün unutacağım. Yazmak unutmaktır. Ama yine uyku aramsın. Uyanınca gecenin koyu karanlığının kahvesini göğsündeki fincandan içiyorum.

Şimdi ben, dehşetli metinler yazan bir senim. İstediğimi yazarım. Seni ister seni yazarım. (yoksa beni mi?) Aşk benden sorulur. Her şeyi bilirim. Haddimi hele. Sen benden sorulur.

Kulağım Mardin. Sen Mardin sokaklarında dolanan aykırı bir türkünün kulağımı fethisin. Üç beş kavramım vardı, onları da aldın elimden. Mesela sen düşünce cerrahısın yüreğimi keserek boşluğa diken.

Hasret neşterinde kelime kanı.

Mesela sen Allahaısmarladık Hanımsın. Mesela ben Güle güle Bey. Mardin2in nesi meşhur ? Elbette seni meşhur. Senden bana bir mısra yolla. **Kasım'97- Antalya**

MÜZİK VE FELSEFE

Müzikte "felsefeyi"duyanlar felsefedeki "müziği"de duyabilirler. Elbette, burada, "müzik" ve "felsefe" kavramları belli bir anlamda kullanılıyor.

Müzikte felsefe, müzik diliyle düşünebilme ile ortaya konabilir ya da duyulabilir. Müzik ile düşünülebilir. Bu düşünme "müziksel" diyebileceğimiz düşünmedir. Alışılagelen akademik felsefe bakışıyla müzik dili, felsefe dili değildir. Çözümlemelerin, kavram betimlemelerinin, sorgulamaların, tartışmaların, konuştuğumuz, yazdığımız dille yapıldığı bir alan felsefe. Kendine özgü kavramları, sözcük dağarcığı var. Müzikte felsefe, müzikteki felsefe, bizi felsefeye hazırlayan felsefece düşünme sırasında, yanımızda olan "müzik"tir, bir yorumla felsefede yanımızda olandır, yolculuk arkadaşımızdır. Bestecinin kompozitörün müzik diliyle anlattığı yaşamdır, doğadır, insandır, kültürdür. Bu müziği **duyabilen** kulaklara düşünceler aktarılabilir.

"Felsefedeki müzik" deyimi de bir metafordur. Müzikte seslerin şiddeti, gürlüğü, tınısı, akış hızı (bir anlamıyla **tempo**) kısalığı, uzunluğu yenilenmesi, ölçüsü, uyumu, felsefece düşünmede "karşılığını" bulabilir. Düşünceler arası uyum, âhenk, ortaya konan yaşama resminin canlılığı, ritmi, akıcılığı, bir müzik etkisi yaratabilir.

Müziği **duymak** ve **yaratmak** yaşamdaki akışın kavranmasında müzik var. Yaşamak, yaşamdaki müziği duymakla anlamlı. Bu müzikle yoğun. Varlığa, onun müziğini duyacak biçimde yaklaşabilme, **müziklenmiş** bir insan yaşamının önemli bir başarısı. Sevgilime, onun müziğini duyabilecek biçimde, onun kendindeki müziği, özgürce yaratmasına izin verecek biçimde **durabilmek**. Doğaya, insana, yıldızlara, düşüncelere, değerlere, insan ilişkilerine, duygularımıza, bedenimize, kültürümüze, sanata, bilime.... onlardaki müziği ortaya çıkarabilecek **yakınlıkta** ve **tarzda** yaklaşabilmek. Kim kimin müziğini duyacak biçimde yaklaşıyor ki birbirine? Hayat denilen bu koşuşturma içinde kim hayatın müziğine kulak veriyor ki? Kimde böyle bir yürek, böyle bir kulak var?

Felsefe işte bu noktada, büyük ölçüde, etik alanında ya da etikle birleşmiş estetik alnında, insanın müzik duyarak, müzik yaratarak yaşamasına katkıda bulunabilir.
Belki, birey olarak her insan bir müzik aletidir. Her insanın **ruhu bir müziği çalar.** Kimi ruhlar **kakafonik** kimi ruhlar (ki sayılarının çok az olduğunu sanıyorum!) senfoniktir. Ruhumuz sürekli bir müzik yayını yapar çevresine Duyuların kiminin hoşuna gidebilir, belki büyük bir çoğunluğu duymaz bile, kimilerininse kulağını tırmalayabilir. Müzik yalnızca, ruhumuzdan gelmez, insan ilişkilerinde de gelir. Dostlukların örneğin, bir müziği vardır. Toplulukların, toplumların, tarihteki olayların bir müziği vardır. "Sen tek başına güzel bir müziksin, ben tek başıma; birlikte olduğumuz zaman büyük bir gürültü çıkıyor !" ilişkilerin güzel bir müzik vermesi vermiyor, bu müziklerin uyumudur, ilişkilerin müziği.

Kavganın, savaşın kötülüklerin, zulmün, acının da müziği var. Düşünmenin müziği, bilimde ve sanatta ancak ustalaşmış kulakların duyabildiği, çalabildiği bir müziktir. Örneğin, matematikte öyle buluşlar, kanıtlar yapabiliriz ki, bu buluşun müziği, onu anlayanların, anlayınca duyanların, keyif alanların kulaklarına ulaşabilir.

Yaşamımızın bir müziği varsa, onu keşfetmek gerek, yer yer icat etmek. Yaratmak. Bir çok ensturuman olabilir hayatımızda, yaylılar, bakır üflemeliler, vurmalılar, ağaç üflemeliler..... Gönlümüzse orkestra şefidir. Ne kadar çaldırabilir bu sazlara **hayatımızın müziğini**? Önceden

notalar yazılıp verilmiyor ki, sazlar sürekli değişiyor, şefin beklentileri, umutları da Aklımız, duygularımız, gönlümüze yardım ederse, bu provası hemen hemen olanaksız olan yapıtlarımızın (belki büyük çoğunluğu doğaçlamadır!) anlamlı müziği çıkabilir ortaya Kimimiz gönlündeki müziği geçirebilir hayatına, kimimiz zorla, istemeye istemeye birşeyler çalar, kimilerininse müzik kulakları hiç yoktur.

Felsefe bir anlamıyla insanın kendindeki, doğadaki, evrendeki, tarihteki... **müziği** aramasıdır.

NEYİMİZİ KORUMALIYIZ?

Neyimizi korumalıyız? Elbette kendimizi. Hangi kendimizi? Nasıl? Sürekli yenilenen, canlı, köklerinden kopmamış kendimizi. Hangi kendimizi? Sürekli yorumlanan, geleceğe açık kendimizi.

Kendimizi geçmişten geleceğe korumak. Nedir korumak? Korumak, tazelenmemizi, canlılığı, yaratmayı gerektirir. Tutarak geliştirmeyi, geçmişten geleceğe açılmayı. Geçmişle geleceğe, geçmişi yorumlayarak geleceğe.

Ne var korunacak kültürümüzde? *Edep*. Önce edep. *Edep*, bizi geçmişe çağıran. Bizi köklere bağlayan. Bizi insana saygıya çağıran. *Edep*. Canlı mahluklara. Sonra: *Emânet*. Cümle mahlukat bize *emânet*. Karıncalar. Bulutlar. Dereler. Toprak. Su. Okyanus. Hayatı korumalıyız. Cânı. Canlılığı. Çünkü, cân bize *emânettir*. Hayat bize *emânet*, cânan emânettir. Sahibi değiliz hiçbir şeyin. Hiçbir şey mülkümüz değildir; mutlak değildir, gelip geçicidir. Bu geçiciliğe, bu fâniliğe, zamansallığa açık olmalıyız. Hayat kimsenin mülkünde değil. Her kesin hayata sahip olma, cânını yaşama hakkı var. Herkesin kendini gerçekleştirmeye, donmuşluğa, dondurulmuşluğa isyan etme hakkı var. Emânet kavramı, mutlaklığa, dogmacılığa, zaman ötesi her türlü anlayışa karşı çıkan temel bir görüşü yansıtıyor.

Edebimizle, *emâneti* devraldık. Dünya emanettir ve biz *gurbetteyiz*, gurbette bir garip. Gurbetteyiz çünkü, gurbet, dünyaya kazık çakıp, mülklenmemizi, "burası benim" diyerek dayatmamızı engeller. Uzağım. Gurbetteyim. Hiçbir yer benim değil. Öyleyse, *edebimizi, emanetimizi, gurbetimizi* korumalıyız. Gurbet bizi bencillikten, dünyaya sahiplenme duygusundan arındıracak. Kendimizi aramamıza, yuvamızı, evimizi bulmamıza katkıda bulunacak. Elbette edebimiz, emanetimiz, gurbetimiz korunmalı. Peki, bu korunan edeple, emanetimizin üzerine titrerken gurbetten sılamızı arayarak, sılamızın yoluna düşmüşken gücümüzü nereden alacağız? Gücümüzün kaynağı gönlümüz. Gönlümüzü ortaya koyup, gönlümüzü diri tutarak *gönlümüzü* yaşayacağız.

Nelerimizi korumalıyız? Nasıl korumalıyız? Değerlerimizi, bizi biz kılanı. Kendimizi korumalıyız. Dondurarak, mutlaklaştırarak değil. Dönüştürerek. Değiştirerek. Can katarak. Geleceğe taşıyarak. Bizde olanı icad ederek. Derinlikler kuyumuzdan, geçmişimizi geleceğe çekerek.
Neden korumalıyız? İnsanız da ondan. Korumak, hayatı korumaktır, ölümü değil. Ölüm hayatın öbür yüzüdür gerçi; çatışma, kavga da bir diğer yüzü. Çatışmayı, kavgayı sabrımızı, direncimizi korumalıyız. Yılgınlıktan vazgeçmek için. Kendimizi, insanı, canlılığın bir öğesi olarak

korumalıyız.

Dostluklar, sevgi. Elbette korunmalı. Ama yeni anlamlarıyla. Devşirdiğimiz, geçmişten kattığımız anlamlarıyla. Tutmak, çıkmak için olmalı. Kendimizden çıkmak için. Kendimizden, kendimizle çıkmak için.

Alışkanlıklarımızı sürdürmek geçmişimize rahatça, kolayca sırtımızı dayamak için değil. Geçmişe kapanmak, geçmişe tapınmak için değil. Geçmiş de önümüzde bir gelecek olarak durur. Onu keşfetmek için yola düşeriz. Geçmiş bizde bitmiş geçmiş değildir.

Korumak, yangından mal kaçırmak değildir. Çağ, yangını olan bir çağ olsa da. Koruyan, sabırla itfaiyecidir. Yangına körükle gitmez, yangına yürekle gider.

Bilimi korumalıyız. Sanatı. Düşünme çabasını. Nasıl korunur bunlar? Yaratıcı olunarak. İnsan gibi yaratıcı.

Korumayı korumalıyız. Korunacak hiçbir değerimiz yok düşüncesinden kurtulma çabalarını korumalıyız.

"Bırakalım korunacak ne varsa, kendi kendine korunur" görüşünü koruyabilir miyiz? Korumanın bir doğurma, bir meydana getirme, bir başlama olduğunu unutmamak gerekir. Yaşamak korumaktır. Hücre kendi bütünlüğünü koruyabildiği için yaşıyor. Beden, organlarının, dokularının arasındaki uyumu koruyabildiği için.

Ancak, dolu dolu olanlar, ancak kendi gönlüyle yaşayabilenler, ancak geleceğe ufku, geleceğe yolu olanlar koruyabilirler.
Ancak değişebilenler koruyabilir.**Stuttgard, Aralık 2003**

ÖĞRENMEYİ ÖĞRENME

Görevli: *– Sayın Hocamıza çok teşekkür ediyoruz.*
Etkinliğimiz başka bir sunumla devam ediyor.
Konuğumuz Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sayın Ahmet İnam. Sayın hocamız "Felsefece Eğitişim" başlıklı bu konuşmasında, bize, aslında felsefenin de çekirdeğini oluşturan, öğrenmeyi öğrenme konusunda bilgi verip, irdeleyeceklerdir.

Kendisi de öğrenmeyi öğrenme etkinliği olarak felsefe; öğrenmeyi öğrenme üzerinde dururken, bir anlamda kendi etkinliği üzerinde duruyor. Bu konuşmada felsefenin 2500 yıldan beri çekirdeğinde bulunan öğrenmeyi öğrenme etkinliği yeniden gözden geçirilmiş olacaktır.

Buyurun Sayın Hocam. (Alkışlar)

PROF. DR. AHMET İNAM (ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Başkanı) – Sayın konuklar, günaydın efendim. Soru çok temel bir soru olarak görülüyor ve bu soruyla başlamak ve sonra felsefeyle öğrenme arasındaki ilişki üzerinde konuşmak doğru olur diye düşünüyorum. Soru şudur: Ne diye öğreneyim ki ? Sürekli olarak bana öğren diyen bir kültür içine doğmuşum ve öğrenmenin erdemlerinden söz ediyorlar. Üstelik öğrenmenin değil, öğrenmeyi öğrenmenin erdeminden söz ediyorlar, bu sırayı çok artırabilirim de, öğrenmeyi öğrenmeyi öğrenme diye böyle devam edebilir. Eğer, bu bir çeşit pragmatik bir kurnazlık ise, çağımıza çok uygun olduğunu düşündüğüm; o zaman, öğrenmeyi öğrenme ile herhangi bir öğrenme tarzı arasında hiçbir fark söz konusu olmayacak demektir; çünkü, öğrenmeyi öğrenme, bir maymuncuk gibi her kapıyı açan bir öğrenme biçimi olılacaktır. "Bana öğrenmeyi öğret de, ben bu öğrenme zahmetinden kurtulayım" anlamında bir öğrenme istiyorsak, bir kalıp veya belli teknik ile öğrenmeyi anlıyorsak, bu anlamda öğrenme, öğrenmeyi öğrenme olmuyor herhalde. Çünkü, neden öğreneyim ki, sorusu bana çok temel bir soru gibi gözüküyor. Öğrenen insanın kesinlikle talebi ile oluşan bir şey, öğrenmeyi öğrenme. Dolayısıyla, belki çok genç yaşlardaki insanların, öğrencilerin veya bir şeyler öğrenmesi için okula gönderilen insanların, öğrenmeyi öğrenmesi veya okul öncesi eğitimde öğrenmeyi öğrenmeyi sağlayabilmek, herhalde, onlarda öğrenmeyi talep etmeyi oluşturabilmekle olanaklıdır. Öğrenme talebinin, öğrenme merakının, öğrenme coşkusunun, öğrenme arzusunun ve tutkusunun, öğrenme ateşinin onların içinde yanmış olması gerekir ki, öğrenmeyi öğrenme eylemini, etkinliğini gerçekleştirebilsinler. Yoksa, öğrenmeyi de öğreneceksin, şimdi bak bunları bunları öğrendin; sıra öğrenmeyi öğrenmeye geldi gibi bir tavırla öğrenmeyi öğretmeye kalkma, öğrenmeyi öğrenme ruhuna pek de uygun olmayacaktır. **Öğrenme karşısında, yaşam deneyimleri karşısında tavrı olmayan, yaşam deneyimlerini gözden geçirmeyen, yaşam deneyimlerini sürekli olarak tazelemeyen, tazeleme eğiliminde olmayan insanlara, öğrenmeyi öğretmenin hiçbir anlamı olacağını düşünmüyorum;** öğrenebileceğini de sanmıyorum. Öğrenmeyi öğrenmenin hayat karşısında bir tavır ile gerçekleşebileceğini, daha doğrusu şimdiye dek, alışılagelen yaşama tavrının dışında bir tavırla, bir duruşla kazanılabileceğini düşünüyorum.

Bunun çok önemli bir nokta olduğunu tekrar vurgulamak istiyorum; çünkü, öğrenmek, zaten bir anlamda, çok geniş anlamıyla düşündüğümüzde, olağan yaşam içinde sürekli yaşadığımız bir süreç; ne yapsak bir şeyler öğreniyoruz. Hiçbir çaba, emek sarf etmeksizin, yaşarken duyu organlarımıza ulaşan, malumatların bir anlamda yoğrulmasında, örneğin, kulağımıza bir haberin ulaşması, gözümüzün bir gazete kupürüne ilişmesiyle öğrendiğimiz şeyler zaten söz konusudur. Ama, bu tip öğrenmeler, olağan yaşayışın içerisinde kaçınılmaz olarak edindiğimiz şeylerdir. Oysa, benim öğrenmeyi öğrenme ilkesinden anladığım şey; yaşadığımız yaşantıların bir çeşit düzenlenmesi ve yeniden anlamdırılmasıyla ilgili bir durumdur. Zaten öğrendiğimiz bilgilerin, zaten olağan yaşam içerisinde yaşanması anlamında değil de, öğrendiklerimize yeni bir bakışla bakmak, şimdiye kadar öğrendiklerimizi yeni bir süzgeçten geçirip, bundan sonra öğreneceklerimize karşı bir tavır içerisine girebilmek demektir; **öğrenmeyi öğrenmek, bir yaşama tarzıdır, bir yaşam biçimidir, bir hayat tarzıdır.** Dışımızdaki ve içimizdeki gerçekliğe karşı bir duruştur diye düşünüyorum. Onun için bu duruşu, bu tavrı, bu tutumu gerçekleştiremeden, çok mekanik bir biçimde, işte öğrenmeyi öğretmenin yahut öğrenmeyi öğrenmeye kalkmanın çok

anlamlı olmayacağını düşünüyorum. Nedir bu duruş, bu tutum değişikliği?..

Buna yakından baktığımızda, Batı düşüncesindeki felsefe serüveniyle çok yakından ilişkili olduğunu görürüz. Sokrat'ı biliyorsunuz, Sokrat'ın bir misyonu vardı, bazılarımızın tuhafına gidebilecek bir şeydi bu, o misyon da "biliyorum" savını taşıyan insanların, bilgilerini ve bildiklerini onlarla tartışmak ve aslında, biliyorum diye ortaya attıkları bilgilerin çok da sağlam olmadıklarını onlara göstermekti. Tabiî, bu, insanlık tarihinde de bence çok önemli bir dönüm noktası idi; çünkü, bilmek, öğrenme ile başlayan, öğrenmenin belki bir aşaması olan, belki de bir sonucu olan; ama, bitimi olmayan bir çabadır; bu bir süreç olarak düşünüldüğünde, temellerinin gösterilmesi gereken, hesabının verilmesi gereken bir insan etkinliğidir. Bilmek, sadece bazı sınavlardan geçmek ve yapabilmek, sonuç elde edebilmek anlamında bir bilmek değil, Sokrat'ın anlatmak istediği. Bilmek, bildiğimizi ileri sürdüğümüz şeylerin temellerini, dayanaklarını gösterebilmek demek; yani, bilmek, kökleriyle, temel kavramlarıyla bilmek anlamına geliyor. Böyle bir bilgi edinilmesi, bu anlamda insanın bilgiye kavuşması, bilgisiyle yaşaması, **bilgisiyle olması** anlamına geliyor. Demek ki, felsefenin başlangıcında, Sokrat'tan öğrendiğimiz şey, bilmenin, temellerini, köklerini bilmekle başladığı, sadece birtakım malumat kırıntılarıyla yapılabilecek bir iş, yüzeysel, sığ malumatla yürütülecek bir etkinlik olmadığı ve o kökleriyle bildiğimiz şeyle, insanın ruhsal bütünlüğünün birleşmesi gerektiği, yani bilmekle, olmak arasındaki uçurumun ortadan kalktığı, bilen insanın olan insan olduğu, yani bilen insanın, bilgisini tamamen hücrelerine, dokularına, yaşam biçimine, huyuna, suyuna işlediği, onu içselleştirdiği, onu içine sindirdiği gerçeğidir. Bilgisiyle, şimdi, birçok çağdaş insanın yaptığı gibi, yaşamı arasında boşluklar, uçurumlar olan bir insan olmadığını, **bilen insanın bildiğiyle olan** bir insan olduğu, bilgisiyle yaşadığı, bilgisiyle arasındaki boşlukları kapatan bir insan özelliği taşıdığını görmekteyiz. Bu da, en azından iki şeyi gerektiriyor; birincisi, özgür insan olmayı gerektiriyor; çünkü, eğer, öğrenmek aşamasında olan, öğrenme durumunda olan bir insan, öğrenmeye zorlanmışsa, gerçekten bu zorlanma içerisinde birtakım malumatı kavrayabilir ve sorduğunuz zaman da karşılığını verebilir. Ama, kendi içinden, kendi iç özgürlüğünden kaynaklanan bir çıkışla, edinilmiş bir öğrenme olmadığı için, o öğrenme, o kişinin belleğinde veya bir anlamıyla ruhunda bir yama gibi duracaktır ve büyük bir olasılıkla da, birçok öğretmen arkadaşın da bildiği gibi, çok kısa bir zamanda, o bilgi yahut o malumat kırıntıları belleğimizden uzaklaştırılacak ve bellek rahatlatılacaktır, sınıf geçilmiş, sınavlar verilmiş ve o bilgi yükünden kurtulmuş olacaktır.

O yüzden, belki öğrenmeyi öğrenmenin çok temel koşullarından biri, biraz önce konuşmamın başında söylediğim gibi, öğrenmeye olan talebin yaratılması; yani, neden öğreneyim ki, sorusunu soran bir insana, gence, bunu tartışabilmek, neden öğrenmesi gerektiğini söyleyebilmek, öğrenmek istemiyorsa, belki öğrenmek istememesine saygı göstermek veya böyle bir düşüncesinin öğrenmeye olan kapalılığının ardında ne yattığını anlamak çok önemli bir şey. Eğer, bu iç özgürlüğüne sahip bir kişi ise, o zaman öğrenmeye olan talebinin gerçekten bu özgürlüğüyle olan ilintisinin olup olmadığına bakmak gerekir. Bir talep oluşturmak birinci amaç, öğrenmeyi öğrenmede, bu talebi oluşturacak insanın özgürlüğünün yaşamasına dikkat etmek; daha aile içi eğitimde, özgür olabilen, kendisi olabilen, kendi varlığına, kendi ruhuna, kendi duygularına, kendi düşüncelerine sahip çıkabilen bir insanın yetişmesini sağlamak lazım; çünkü, bu özgürlükle birlikte özerklik anlamına geliyor; kendine sahip çıkmak isteyen, kendi yaşamına sahip çıkmak isteyen, kendi ayakları üzerinde durmak isteyen, kendisi olmak isteyen insanların

başarabileceğinin bir şey olduğunu düşünüyorum öğrenmeyi öğrenmenin; çünkü, orada, kendi varlığına, **kendi özgürlük ve özerklik alanı** doğrultusunda öğrenmek isteyen, edindiği yaşantı birikimlerini, kendi bakışı, kendi anlayışı, kendi yorum çabaları içerisinde yoğurmak isteyen bir insan görüyoruz. Öyle bir insan ki, bu insan, kendi yaşamını kurabilecek, kendi gözleriyle görebilecek, özerk, özgür bir insan. Elbette, bireysel olarak bunu düşündüğümüzde, bu bireysel özerkliğin ve özgürlüğün kurulabilmesi, ancak bir arada, özerk ve özgür insanlarla etkileşim halinde sağlanabilecek bir şeydir. Öğrenmede bireyin özerkliğinden ve özgürlüğünden söz ettik; ama, yalnızlığından ve tamamen içinde bulunduğu toplum yaşayışından, soyutlanmasından söz etmedik. Bir arada, diğer insanlarla birlikte, onlarla etkileşim, iletişim, haberleşme durumunda, diğer insanlarla birlikte, diğer insanlarla kendileri olan özgür ve özerk insanlarla birlikte yaşayarak, onlarla etkileşerek, onlarla haberleşerek, öğrenmeyi bir arada kotaracakları bir dünyanın oluşumunda, öğrenmeyi öğrenmenin anlamlı olduğunu düşünüyorum.

Demek ki, en azından birkaç olmazsa olmaz koşulu var gibi gözüküyor, öğrenmeyi öğrenmenin. Bir tanesi, çok sağlam bireylerin oluşumuna gereksinim var. Tersinden de düşünebiliriz: Bu öğrenmeyi öğrenen insanların da, özgür ve özerkliğe kavuşabileceğini söyleyebilirsiniz. Özgür ve özerk, yani kendisi olan, kendi potansiyelini keşfedebilen, kendi gücünün farkına varabilen ve kendisini gerçekleştirmek isteyen insanların olduğu bir toplumda, ama böyle insanların birbiriyle haberleşme ve birbiriyle etkileşme gereksinimi duydukları bir toplumda öğrenmeyi öğrenmenin anlamlı olduğunu düşünüyorum. Öğrenmeyi öğrenmeyi sağladığımız zaman, anlamalıyız ki, bu sürekli gerçekleştirilen, bir çabadır;"ben artık öğrenmeyi öğrendim, işim bitti diyebileceğimiz bir anlık, bir dönemlik, bir sürelik bir iş değildir; çünkü, öğrenmeyi öğrenmenin insan yaşamında açık uçlu bir etkinlik, beşikten mezara kadar süre gelen çaba olduğunu da görmüş olacak, öğrenmeye çalışan kişi. Belki de öğrenme bu anlamda kendi öğrendiği bilgilerin yükü altında ezilmeyen, öğrendiklerinin egemenliği altında savrulmayan, öğrendiklerini yorumlayabilen, denetleyebilen, onlarla başa çıkabilen, onları yorumlayıp, yeni bilgiler talep eden, öğrenmiş olduklarının eksik ve gediklerini görebilen, o eksik ve gediklerini nasıl kapatabileceğini bilebilen, neyi öğrenebileceğini seçebilen insanın bir başarısı.

Öğrenmek güzel bir şey, neden öğreneyim ki, sorusuyla birlikte gelen, neyi öğreneyim ki, sorusu da var. Malumatın ve bilgilerin bu denli hızlı biçimde üretildiği bir dünyada, seçebilen insanların, ancak kendisi olabilen, kendi gönlüyle, kendi beyniyle, kendi ayaklarıyla yaşabilen insan olduğunu da unutmamak gerekiyor. Onun için öğrenelim; ama, neyi, neden, nasıl sorularının yanıtlarından biri, belki de bu programın temel ilkesidir. Öğrenmeyi öğrenerek, öğrendiklerimizi kendi hayatımıza yedirerek, öğrenmeye başladıklarımızın, öğreniyor olduklarımızın arasında seçmeler, yorumlar, elemeler, eleştiriler yaparak öğrenmeli. Öğrenmeyi öğrenmek, öğrenilen karşısında edilgen olmak değildir, öğrendiklerimizin karşısında etkin olmaktır. Kendi hayatına sahip çıkan insanların, kendi hayatı ve kendisi hakkında talebi olan insanların çabası olduğuna göre öğrenmeyi öğrenmek, elbette öğrenen insanın, öğrendiğine karşı sorumluluk, öğrendiğine karşı tepki, öğrendiğine karşı yanıt vermeye çalışan insan olması gerekecek..

Onun için, öğrenmeyi öğrenmek, aslında, insanın insan olma çabasında büyük bir mücadelesidir. **Öğrendikleriyle bir anlamda kavgasıdır.** Öğrendiklerinin önünde elbette saygı duymasıdır, ama öğrendiklerinin önünde köle olması, onları gözü kapalı kabul etmesi demek değildir.

O halde, öğrenmeyi öğrenme, ama nasıl, neden, neyi sorularıyla birlikte anlamlı olacaktır ve bütün bu soruların yanıtı nasıl yaşayacağım, nasıl insan gibi insan olacağım sorularıyla çok yakından ilgilidir. Bana öyle geliyor ki, bu eğitimin gerçekleştirilebilmesinde siz eğitimci arkadaşlarımızın elbette deneyimleri çok değerlidir ve öğretebilecekleri çok şey vardır; ama, öğrenmeyi öğrenmenin veya öğrenmeyi öğretmenin galiba en değerli ve en önemli yollarından biri de, öğrenmeyi öğrenen insanlar olarak öğretmenler ve eğiticiler olarak, öğrencilerle etkileşim haline girmektir. Yani, öğrenmeyi öğrenme üzerinde bizler burada nutuk atarken, bunun nasıl gerçekleştirildiğini de kendimizde örnek olarak anlatmamız lazım. Yıllar önce geliştirmeye çalıştığım bir kavramı hatırlatayım:Eğitişim. **Ben öğretmen olarak öğrenciyi eğitirken o da beni öğrenci olarak eğitecek; böylece aramızda bir eğitişim süreci başlayacak.** Öğrenmeyi başarmış bir öğretmen olarak öğrencimden öğrenmeye hazır olduğumu tavır olarak ona belli edeceğim. Öğrenmeyi öğrenen bir öğretmenin öğrencisini ve öğrencisinden öğrenmeye hazır olduğunu öğrenci benimle ilişkinde yaşayacak Ben, öğrenmeyi öğrenen bir insan olarak, nasıl bir insanım, öğrenmeyi öğrenip, öğrenmiş olduğumu iddia eden biri olarak, öğrenmeyi öğrendim de, nasıl bir insan oldum, ben de ne gibi erdemle gelişti, yaşam biçimimde, hayata bakışımda, toplumdaki ilişkilerimde ne gibi olumlu yanlar oluştu, işte bunu öğrencim görebilirse, o zaman, öğrenmeyi öğrenmeyi yaşayan insanlardan, yaşayan örneklerden çok canlı biçimde, öğrenebilecekler, bu etkileşim içerisinde. Yoksa, öğrenmeyi öğrenme başlığı altında hiçbir anlayış ve tutum değişikliğine gitmeden sağdan soldan öğrendiğimiz bilgileri öğrencinin taleplerini gözetmeden gözü kapalı öğretmeye kalkarsak,değişen sadece slogan olur.Yeni sloganlar arkasında eski bildiklerimizi okumaya devam ederiz. Bu konuda özeleştiriyi elden bırakmadan,çok dikkatli olmamız gerekiyor. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Görevli – Sayın Hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

RUH SAĞALTIMI ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER

Bu çalışma, çağımızda egemen olan bazı ruhsal 'terapi' anlayışlarına yöneltilmiş eleştiri ve yorumları içeriyor. Doğrudan doğruya klinik deneyimlere, bu deneyimlerin modellenerek kuramlaştırılmasına değil eleştiriler: 'Terapi' kavramının kendisine tutulmuş ışığın ardından görülen bir 'psiko-terapi' bakışı ortaya çıkarma çabası taşıyor.'Sağaltım (terapi) nasıl bir insan ilişkisidir? Amacı nedir? Sağalan, sağaltan, sağalım, sağaltım arasındaki bağlantı ağları nasıl kuruluyor?' sorularının odağında yürünerek, insanın kültür tarihindeki köklerine uzanan 'terapi' kavramını yeniden yapılandırmaya çalışıyor

RUH TÂMİR EDİLİR Mİ? ONARIMDAN SAĞALTIMA

İşlevini yerine getirmeyen bir makine, bir düzenek, artık amacına hizmet etmediği için kullanılmaz olur.Ya onu yeniler, yerine bir **sağlamını** koyar ya da onarıp işletmeye, çalıştırmaya çabalarız.

İnsan organlarında benzer bir aksaklığa karşı müdahalemizde de aynı kaygı var:Onları işler kılmak, işlevlerini görür hale getirmek.

Tâmir, düzeneğin eskisi gibi çalışmasıdır? Yoksa, nasıl çalışırsa çalışsın, yeter ki çalışsın anlayışıyla gerçekleştirilen bir iş midir? Eskisi gibi olmasa da, 'idare eden' bir değişiklik midir? Onarım öncesi ve sonrası farkı,onarımın temel anlamını oluşturuyor. Neydi? Bozuldu. Onardık. Ne oldu? Kimi tamirciler övünmek için 'eskisinden daha güzel oldu' diye ifade ederler, onardıklarını.

Bozulmanın yazgısında vardır belki. Bozulmaya görsün, bir daha iflah olmaz, eskisi gibi olmaz, **verimi düşer**. Belki öyle düzenekler (mekanizma!) vardır ki bozuldukça daha verimli çalı şırlar. (Elbette onarılmak koşuluyla!) Tamir ve onarım arasında, bu noktada bir ayırım gerekiyor:Tamir, tutucu bir değiştirimdir, eskiye ulaşmaya çabalar. **Eskisi gibiyi** hedefler. Eskisine ulaşır ya da eskisinden daha düşük ama 'tolere edilebilir','idare eden' bir verimle düzeneğin, düzenin, sistemin, organın... çalışmasını kabul eder.

Onarımsa, bir tür 'revizyon', 'daha iyileştirme' amacını taşır. Düzeneğin kimi parçaları 'eskileriyle' değil, daha geliştirilmiş yenileri ile değiştirilir.

Elbette insan bir 'düzenekler' toplamı, bir makine, bir organlar bütünü değil.Onlardan daha fazla bir varlık. İnsanın tamir edilip edilmeyeceği sorunu bu noktada daha belirginleşiyor. Kolu kırılmış, midesi kanayan, böbrekleri çalışmayan insana, tıbbi müdahale ile yapacağımız yardımın hedefi nedir? Tamir ise, hastanın da beklentisi çoğunlukla odur; bu organların işlevlerini yerine getirebilecek bir hale dönüştürülmesi yeterlidir. 'Sağ olun' diyebilir hasta, 'beni tamir ettiniz. Elinize sağlık. Kolumu kullanabiliyorum artık'.Ortopedist onarımı gerçekleştirmişse, ona yanıt: 'Elinize sağlık, eskisinden daha iyi oldu!' biçiminde olabilir. Bir estetik cerrah başarılıysa 'onarıcıdır', başarısı düştükçe, tamirci, giderek beceriksiz tamirci de olabilir. Teknolojinin ilerlemesiyle, insana genetik müdahaleler yapılabilecek, organları daha iyileriyle değiştirilebilecek. Farmakolojik yardımlarla, tamirden onarıma geçiş sağlanabilecek. Hasta kendini **daha sağlıklı**, daha güçlü duyabilecek, öyle olabilecek.

Sağaltım tamir ya da onarım mıdır? Değilse, ne açıdan farklı dır? 'İşte ilacını aldın, baş ağrın geçti, hadi güle güle' midir, sağaltanın sağaltılana söyleyeceği? Hasta ile hekim arasında, örtük ya da belirtik bir anlaşma varsa, tamir konusunda, sağaltım tamire indirgenir.Hasta 'baş ağrımı geçir, ne olursa olsun geçir' diyor, hekim de geçiriyor, sağaltım da bu noktada bitiyorsa, sağaltım bir

tamirdir. Hastane, bir insan tamir evidir artık. 'Sana bu protezi taktık, idare et, bacağının olmamasından yeğdir'. İnsan onarım evleri de açılacaktır.Oradaki sözleşme: Eskisinden daha iyi olacaktır. Baş ağrını geçirdik. Eskiden çok kor kaktın, şimdi korkunu da geçirdik. Ne ağrın var ne de korkun. Mutsuzdun. Mutlu oldun. Hem eskisi gibisin hem eskisinde ol mayan olumlu özelliklere sahip oldun.Bu da bizden **cabası**. **Caba,** onarımı tamirden ayıran özellik: **Bonus**, bir ek, bir ikramiye! Doktorum, onarıcım, canım!

Sağaltım, tamir ya da onarımdan **fazla** bir şey. Bu yazı tamirci ve onarımcılar tarafından elbette bir abartı olarak görülecektir, çünkü sağaltımı onların gözünde abartacağım. Benim gözümde, benim gibi düşünenlerin gözünde ise bu bir 'abartı' değildir. Sağaltılan bir insandır. Onun herhangi bir organının işlevsel bir bozukluğu, bütünlüğünün aksaması anlamındadır. İnsanın bütünlüğüne yönelmeyen, insanın, **bütünlük taşıyan biricikliğine** yönelmeyen bir yaklaşım sağaltım değildir. Hele aksayan insan 'psükhe' si ise sorun daha da önemli, daha da dik kat gerektiren bir özellik taşıyor.

Biraz önce verdiğim örneğe dönelim: Başım ağrıyor. İnceleni yorum. Teşhis. İlaç. Baş ağrım geçiyor. Geçti mi?'- 'Evet.'- 'Güle güle.' Neden bu kadarı sağaltım değil? Başı ağrıyanın sağaltım bilinci yok öncelikle. Başı ağrıtan 'nedenler' bulunuyor; belki bana lutfedilip söyleniyor bunlar: 'Başının ağrıması şundan şundan'. Boynum bükük. 'Sağolun, doktor hanım!' 'Günde üç öğün yarımşar'. 'Peki!' Sağaltan egemen bir sağaltım. Uzman, beni benden daha iyi biliyor, ona emanet ediyorum ağrıyan zavallı başımı: 'Tamir et de geçsin!' Kendi bütünsel varlığım hakkında hiçbir bilincim yok! **Baş ağrıma sahip çıkamıyorum**. Nedense sık sık ağrıyor bu lanet olası başım! Eskilerin çocuklarını okul öğretmenlerine emanet edişleri gibi uzatıyorum başı mı: 'Eti senin kemiği benim!' Baş ağrımla ilgilenen hekim, tet kiklerden geçiriyor onu, bulguları saptıyor: Başımla, içindekileri arasındaki ilişki ilgisini ne kadar çeker bilmiyorum. Benim duygularımı, düşüncelerimi, çevremle ilişkilerimi sorma zahmetine katlanıyor mu? (Elbette bu benim cüzdanımla da ilişkili dir!) Benim, **beden-duygu-düşünce-çevresel yapı** bütünlüğümü, bu bütünlüğüme bağlı olarak, **kendime özgü** yanım, biricikliğimi, diğer organizmalara benzeyip de onlardan ayrı olan yanlarımı anlama niyetine sahip mi? Ben kendi bütünlüğüme, biricikliğime ilgi gösteriyor, insan olarak kendime sahip çıkabiliyor muyum? Ben, cahil, edilgin, duyarsız, bilinçsiz; hekim, başımın ağrıyan bölgelerine odaklanmış, insan olarak bütünlüğüm ve biricikliğime kayıtsız, nedir aramızdaki hadise? Başım ve hekimim arasında olup biten nedir? Susun,hekimim beni iyileştiriyor. Susun şimdi tamir oluyorum. Hekimime güveniyorum, beni onaracak.

İş başındaki hekim, sağaltımı abartışıma tepki duyup, 'gel kliniğe gidelim de halimizi bir gör, ondan sonra konuş'. 'Hariç ten gazel okumak kolay', ya da çok çok kızmışsa (Bir sayın hocamı, bir toplantıda kızdırmış olmalıyım ki,benzer bir tepkiyi göstermişti: 'Şu felsefecileri almayalım aramıza!') 'Sen benim elime düşersin, seni bir güzel tamir edeyim de gör' diyebilir. Sağaltım, sağaltanla sağaltılanın **karşılaşmasını** öngörür. Benim yüzüme bile bakmaya n, ağrıyan başımı herhangi başlardan biri olarak gören, üstelik 'bilimsel olmak', hasta başının birey selliği ile ilgilenmemekten geçer diyen, elden geldiğince hasta ile hekim arasına 'nesnellik', 'bilimsellik' etiketi yapıştırılan uzaklığı koyup, beni sağlığıma kavuşturmaya gayret eden hekimimle karşılaşma şansım çok azdır. Elbette pratikte yaşanan zorluklar var: Hastaya ayrılan zaman kısıtlı. Hasta, karşılaşabilme bilincine sahip değil. Hekimin işi başından aşkın. Kişiliği, eğitimi uygun değil. Başımın önündeki yüzümü görmeli hekim. Ben de onun beni görüşünü görmeliyim. (Göremeyecek durumdaki hastalardan söz etmiyorum. Görme olanağına, bilin ce sahip, ama doktorun yüzüne

baktığı halde doktorunu göremeyen hastadan söz ediyorum. Hekimine karşı yürüdüğü halde, hekimiyle bir türlü karşılaşamayan, hekimini bulduğu halde hekimiyle buluşamayan hastadan.) Her sağaltım yalnızca **medikal** bir hadise değildir. Her sağaltım eylemi, eylemleşmesi, etkinliği bir **onto-ethik** durumdur. En azından iki insan varlığı karşı karşıyadır orada: sağaltılan ve sağaltan. Ben ve öteki. Sağaltan ve sağaltılan ilişkisi ben ve öteki arasında özel bir **karşılaşma** ilişkisidir. Bir **güven** ortamında gerçekleşir. Kendi mi hekime **emânet** ederim. Hekim beni emanet aldığı için **sorumluluk** altına girer. Hem ona, hem sağaltım ortamına, hem kendime güvenirim. Görünüşte bu güven görünmese bile, sağaltımın yürümesi için **güven gücüne** gereksinim vardır. Hekim, yüzü olan, bütünlüğü, biricikliği olan bir insanla karşı karşıya dır. **Karşılaşacağı** bir insanla. **Karşılayacağı** bir varlıkla. İki insanın karşılaşması ile başlıyor sağaltım. Sağalmak için gelenle, sağalmaya katkıda bulunacak olanın paylaştıkları ortamı iki temel boyutuyla görebiliriz:

Karşılaşma Pathos'u, sayrı ile hekimin birlikte soludukları ontolojik, ortaklaşa yaşanan bir **Pathos**'tur. Bir duygusal,düşünsel atmosferdir. Birlikte yaşandığı için, içinde bir **süm-pathos**'u, bir sempatiyi, 'com-passion'u taşır.Araya, teknolojik, sosyolojik, psikolojik engellerin girmediği bu karşılaşma pathosu, talep edenle –karşılayanı,emanet edenle-emanet alanı, ortak yolculuğa çıkaracak bir pathostur. Zorluklarla, sorunlarla dolu bir pathos. Bu iki insanı karşılaştırıp, buluşturan iklim, ortak bir ethosu da doğurur. Hekim ve hastanın birlikte yaşayacakları bir ahlaksal insanlık durumu. Sağaltım, bu ortak **pathos** ve **ethos**la var olur.Sağaltan kanayan yaralara dokunur, ortak pathos, o yaraları kendinin yaraları haline getirmiştir. Ethos, karşılaştığı insanın, kendine özgü varlığına yolculuk yapmasına yol açmıştır. Sağaltan ve sağaltılandaki sağaltım bilinci, duyarlılığı birbirlerini bulmalarına,buluşmalarına götürmüştür ikisini de.Öyle bir **pathos** ve **ethos** oluşmuştur ki aralarında, artık sağaltan ve sağaltılan ortadan kalkmış, bir **sağalışım**, karşılıklı sağaltım başlamıştır!

Çizdiğim resim, Platon'un idealar dünyasından kopya edilmiştir. Kim kimle karşılaşıyor ki, hekim hastayla karşılaşsın? Üstelik, ruh sağaltımıyla ilgiliysek, karşı tarafta, kendisini, gerçekliği göremeyecek, kör bir ruh dururken, hekim kimle karşılaşacaktır? Hangi pathos? Pathos, patolojik bir durumdadır. Hekim, kendisiyle bir biçimde karşılaşabiliyorsa hastasın daki karşılaşacak yüzü keşfetmesi kolaylaşmaz mı? Kendisiyle karşılaşmamış sağaltan erbabı, sağalışımı hiç yaşayamamış, bunu düşünmeyen, bunun hekimlikle ilgisi olmadığını ileri süren lerden olabilir. **Sağaltım bir karşılaşma ve emanet ahlakına dayanır, temelinde**.

SAĞALTIMIN ÇETİN YOLLARI

Sağaltım en azından üçlü bir varlık ilişkisi. Sayrı insan, sağalacak olan (sağılacak de ğil!), sağaltacak ve aralarındaki sağaltım ilişkisi. Elbette, bu ilişkiyi kuşatan, toplumsal, kül türel, siyasal güçler var.Sağaltım, biraz önce de söylediğim gibi, sağalma ya da sağaltım evre ni, yani, **ethos** ve **pathos**la olanaklı. Sağalan, sağaltılanla sağaltan arasındaki karşılaşmayı sağlıyor bu evren.

İdeal sağaltım evrenine, **sağalma**, doğrusu **sağalışım** evreni demek daha doğru. **Sağalı- şım** evreni, tamir ve onarımlar evreni değildir.

Kimse kimseyi zorla sağaltamaz. Sağaltım bir dayatma değildir. Bu evrenin, pathosun ve ethosun yapısından geliyor: Güven ve saygı, iki tarafın kendi özgü bütüncül varlıkları, bir birlerini ele geçirip yönetmeye izin vermez. Sağaltım evreni, doğrusu, sağalışım evreni, birlik te sağalmayı

doğuran evrendir. Orada, iki kişi, hekim ve hasta, aynı yolun, birlikte çıkılacak yolculuğun arkadaşlarıdır. İleride anlatacağım gibi, **birlikte göçen** insanlardır!

Bir sağaltım ortamı nasıl bir patoloji taşır? Nasıl gerçekleşmez sağalışım evreni? Nasıl oluşmaz karşılaşma? Birkaç örnek verilebilir:

Karşılaşmaya gönüllü, hazır, donanımlı hekim,uygun bir sağalışım ortamı vardır. Sayrı, sağalışım duyarlılığından, bilincinden yoksundur doğrusu, niyeti yoktur. Sayrı gafleti, sağalı şım evrenini bitirir. Durum bir.

İkinci durumda, iki taraf da buluşmak ister ama uygun sağalışım ortamını oluşturamaz lar. Durum iki.

Hekim, gönüllü, donanımlıdır ama uygun sağalışım ortamı da, sayrı bilinci de yoktur ortada. Hekim kalakalmış. Evren yok olmuş, doğrusu hiç var olmamıştır. Durum üç.

Hekim duyarsız, gafildir, ortam ve sayrının evreni oluşturabilecek uygunluğuna karşın. Bunu nereden mi biliyoruz? Bir başka hekim bunu başarabiliyor da ondan. Durum dört.

Hekimle sayrı uyuşmaz. Her hekim her sayrının hekimi olamıyor. Sağalışım evreni çıka mıyor ortaya. Durum beş.

Sayrı bütün varlığıyla, yaşayabileceği bir sağalışım evreni aramaktadır. Ona yanıt verebi lecek ne bir hekim ne de sağalışım ortamı vardır.Durum altı.

Ne mutlu sağalışım evreninde var olabilen hekim ve sayrılara!

BİR DÜNYA DEĞİŞTİRME OLARAK SAĞALIŞIM

Her insan bir dünyada yaşar. Ortaklaşa yaşadığımız dünyanın yanı sıra biz insanlar, her birimiz ayrı birer dünyayız.

Dünyada ,dünyamla bulunurum. Dünyaya dünyamla tutunurum. Dünyam, benim bütünlüğüm ve farklılığım demek. Ben dünyamım: Çevrem, toplumsal, tarihsel, kültürel, ekonomik, siyasal... çevrem, düşüncelerim, duygularım, bedenim dünyam oluşturur. Nereye gitsem, dünyamı oraya taşırım. Dünyam, dünyada, dünyalar arasındadır. Her insanın kendi dünyası var dır, diğerleriyle üleşebildiği, üleşemediği. Dünyam, deneyimlerimden, yaşantı birikimlerinden oluşur. Dilimden. Kendimi dile getirme biçimlerinden.

Özgünlüğü olan dünyalar, dışındaki dünyalara belli bir açıdan, kendi bütünlüğü ve kendine özgülüğü , **özgüllüğü** içinde bakabilen, kendi kendini, belirlenmelerin olanak verdiği ölçüde yapılandırabilen, kurabilen dünyalardır.

İğreti kurulan dünyalar vardır: Çağının egemen görüşleri, inançları, anlayışları doğrultusunda, belli bir düşünce, bilgi, görgü donanımın, emeğe, çalışmaya dayanmayan yalap şalap oluşturulmuş dünyalar.

Hiç kurulamamış, oluşturulamamış dünyalar da vardır. Boşluk taşırlar içlerinde; bedeni ve duyguları taşıyan, hiç işlenmemiş dünyalar.

Bireysel dünyalarla, dünya arasında, ‘ben’le gerçeklik arasında sürekli bir gerilim var dır.Dünyam, dünyada böyle varolur. Çatışmalarla süren bir uyum içinde. Uyumlarla süren bir

çatışma içinde. Bu varolma kavgası, bu bitmek tükenmek bilmeyen **agôn**, dünyamla dünya arasındaki etkileşimle sürer gider. Dünya devinir, dünyam devinir. Dünyadaki fırtınalar gibi, dünyamda da fırtınalar yaşarım. Bedenimden, duygularımdan, düşüncelerimden, yaşadığım çevre ve ortamdan gelen etkiler birbirine karışır; kimi zaman birbirlerini yok ederler, kimi zaman güçlendirirler. Dünyamın devinimdeki **sağlık**, bütünlüğümü ve özgüllüğümü (biricikliğimi) yaşamakla olanaklıdır.Dünyamın içindeki ve dışındaki güçlerin uyumu, harmonisi, zaman zaman dünyamın içinde ya da dışındaki büyük sarsıntılarla baş edebildiğimce sürer.Dünyam, zaman zaman ağır yaralar alabilir, bu yaralar dışımdaki dünyayı ve dünyaları görebilmemi, onlarla gerçekçi bir biçimde baş edebilmemi engeller.

Dünyam, büyük sarsıntılara, kayıplara, sarsıntılara içindeki güçle direnir. **İç direnç**, **iç enerji**, dünyamı felaketlere karşı savunma kaynağımdır. Dünya, direncini yitirmiş dünyaları ortadan kaldırmaya çalışır. Dünyam, dünyaya yenik düştüğünde, direnemediğinde, uyum için kendini yenileyemediğinde, yenilmemek için gerekli dönüşümleri sağlayamayıp, yenilenemediğinde, sağlığını yitirmeye başlar. Ruhum, dünyamla kendini gösteremez olur, ruhum açamaz, dünyama kendi rengini veremez olur.(Ruhum: Dünyamı oluşturan yaşam enerjisi,iç enerjim!)

Dünyamın ne denli **sahibi** isem o denli direnme gücüm artar. Ne denli sahip çıkabilirsem kendime, bedenime, duygularıma, düşüncelerime, çevreme, kısaca dünyama, o denli belalara karşı direncim artar. Kendi dünyama sahip çıkabilmem, kendimi, dünyamı tanıyabilmeme bağlıdır. Dünya bilincime. Dünya bilincim,dışımdaki dünyanın bilinciyle gelişir. Tanıma, bilinçlenme, sahip çıkma dünyasına ve dışındaki dünyaya duyarlı insanların başarısıdır.

Dünyanın yapılanmasındaki aksaklıklardan dolayı (örneğin somatik kaynaklı sorunlar dan) bireysel dünya, ortaklaşa dünyada var olma güçlüğü yaşayabilir. Dünyasal yapı bozukluğu, iç enerji zayıflığına, düzensizliğine yol açar. Buradaki sağlık sorunu, bu dünyanın ne paha sına olursa olsun ayakta, hayatta tutulması ise, bir tamir gerektiren sorundur. Dünya sahiplenilmediği için, dış destekle 'varlığı' sürdürülebilir ancak. Sağaltan, burada **sağaltman**dır. **Sağaltman**, sağalanın, sağaltıma katılamadığı sağaltımları gerçekleştiren biridir. Bu, tamircilikten ve onarıcılıktan farklıdır, çünkü **eskisi gibi** olana ulaşmak söz konusu değildir. Eskisi gibi olan, zaten aksayan, işlemeyendir. Sağaltman, işlemeyenin, doğrusu bozuk işleyenin sürdürücüsü dür yalnızca.

Dünyası felaketle karşılaşmış insana, sağaltan nasıl yardım edebilir? Bir **sağaltıcı** olarak, ondaki felaket sonucu ortaya çıkan **sayrılığı** saptayabilir. Belki tamir ve onarım işine kalkışır. (Tamir, onarım, saptama düzeyinde çalışan sağaltana sağaltıcı diyorum!). Sağaltan kişi, yaralı dünya sahibinin, dünyasının ayırdına varmasına katkıda bulunabilir. Onu bilinçlendirebilir. Onun, dünyasına sahip çıkmasına yardımcı olur. Dünyasını tanımasını sağlayabilir. Amaç, dünyanın bütünlüğünü, özgüllüğünü korumaktır. Eğer böyle bir bütünlük, özgüllük felaket öncesi var ise. Yoksa, tamir ve onarım düzeyinde bitebilir, sağalma.

Dünyam, dünya içindedir. Dünyamın yaşadığı felaket, dünyayı kavrayışımı, gerçeklik duygumu, dünyamın iç düzenini çarpıtabilir. Dünyamın içinde oluşan **kaos**,bilincimi ortadan kaldırabilir. Dolayısıyla, **sağalma talebim** yok olabilir. Bu durumda, kaosun ortadan kaldırıl ması sağaltıcılarla (ilaçlar da sağaltıcıdır!) olanaklıdır. Dünyamın dünyada **bulunmasını**, orta dan kalkmamasını sağlayacak yardıma gereksinimim vardır. Sağaltıcı, bilincimi bulmama, dünyaya sahip çıkmama yardım edecektir.

İşte bu noktadan sonra, onarım ya da tamir ötesi bir sağalışım, bir ıslah, bir **ruh açımı** aşaması

başlayabilir. Dünyam, dünya içinde, oturduğu yerde, durduğu yerde kalmayacaktır artık. Dünyam sahip çıkarak kendine,sağaltanıyla yolculuğa çıkacaktır. Sahip çıkılan dünya nın durduğu yere **bura** diyelim. Dünyam buradan, **araya** gidecek, göçecektir. **Aradan,buraya** bakabileyim diye. Bilinçlenme, onarım düzeyinde ise, belki dünyam olduğu yerde kalabilir. Değilse,yola çıkar. **Bura**dan **araya** gider, orada kendine bakar. Yolculuk arkadaşım bana yola çıkma gücü veren, iç enerjimi, iç direncimi kazanmama yol açan sağaltanımla birlikte aradan buraya bakarız. Nerede olduğumuzu görmek, anlamak için. Yolculuk arkadaşım benim burada kalma direncimi kırmış, beni araya ulaştırmıştır. Burada kalıp, sayrılığımı yenemediğim, iç gücümü kazanamadığımdan. Aradan öteye gitme, **oraya** varma arzumda olabilir. Bu yolculuğu kendim de yapmaya kalkabilirim. Tehlikesi şuradadır: Araya varır, geriye dönemeyebilir. Aradan, oraya sıçrar,geri dönemeyebilirim. Oysa, sağalmam için yeniden ortaklaşa yaşanan dünyaya dönmek zorundayım. Arkadaşım, sağaltanım, **sağaldaşım,** yolculuk arkadaşım, benimle göçen, ötelere gidip, geri dönen.

Öyle olabilir ki ben, belki yaşadığım yitiklerin, acıların şokuyla ötelere firlatabilirim kendimi. Bir başına oraya yerleşir kalırım. Burayla iletişimini kesmiş ora, dünyamın yitimi demektir. Dünyamın yurdu dünyadır. Dünyada yurt tutan biriyim. Gerçeklerden kaçmaya çabalayıp, gurbet ellere, dünyaya yakın olan araya ya da biraz daha uzak olan oraya gidersem, burada çevresini oluşturmuş dünyam zedelenir. Zedelenmemesi için bir bağlantı, bir irtibat gerekir. Örneğin sanat alanında yaratıcı olabiliyorsam,bilime, düşünceye, kültüre katkım varsa, bağlantı orada dağılmamı engelleyebilir. Dünyam, dünya bağlantılı olarak orada durabilir.Bu durumda dünyamın öğeleri arasında (bedenim, duygularım, düşüncelerim...) etkileşim ya da iletişim güçlükleri oluyorsa, orada bir tamirciye, onarıcıya ya da burayla **muhabere**yi sağlayacak bir teknisyene gereksinim duyabilirim.Belki de sağaltan, haber tanrısı **Hermes** gibi haberler ulaştırabilir buradan oraya. Benim orada kalıp, yaşamamı sağlayabilir. Beni buraya çekmek istemez. Orada dünya bütünlüğüm ve özgüllüğümle var olabiliyor, dünyayla haberleşmemi sürdürebiliyorsam, sağaldaşımın katkılarıyladır.

Buradan oraya, arayı geçerek yapılan yolculuklar gidiş-dönüş yolculuklarıysa, sağaldaşım, bozulmuş dünyamın öteye uzanan yolculuğu ile benim dünyamı yeniden keşfedip, sahiplenerek, yaşamamı sağlayan arkadaşımdır. Dünyalar arası yolculuğumda gidişime ve gelişime beni **karşılaşma pathosu**, **ethosu** içine sokarak, bu hâli yaşamama katkıda bulunarak, özgürlüğümü, özerkliğimi yaşamama olanak hazırlayan **hâldeşim**dır.

İçimdeki enerjinin gelişmesine, ruhumun sanki bir gül gibi açmasına yol açan biridir. Bir tamirci, bir onarıcı, bir sağaltman, bir sağaltıcıdan farkı, beni **kendi modeli**, bakışı, **anlayışı** doğrultusunda düzenlemek yerine, kendimi düzenlememi sağlayacak enerjiyi ve kılavuzluğu sağlamasıdır. Dünyamdaki bahçede ruhum bir yaban gülüyse,onu aşılayıp, bana bu aşılanmış gülü nasıl büyüteceğimi öğretendir. Beni dünya sahibi kılandır. Beni sağaltmaz. Ben kendim sağalırım. Sağaltımı değil,sağalımı yaşarım. Sağalmam için beni hazırlar. Özgür, özerk olmam için beni hazırlar.

Dünyamla dünya arasında bir çatışma varsa, değişmesi gereken ben miyim yoksa dünya mı? Tamirci, onarıcı, beni değiştirmeye çabalar, dünya aynı kalırken. Oysa hem ben hem dünya değişmeli, dünyayla olan ilişkim değişmelidir.

Sağalışım, dünya **ötelemesidir**. Yoldaşımla gider, geliriz, ya da be her nasılsa gitmiş sem, yoldaşım beni alır getirir dünyaya. Artık gitmiş ve gelmiş, hiç gitmemiş gibi değildir. Yaşadığım

dönüşüm, bir aydınlanma, bir bilinçlenme, ruhsal olarak zenginleştiğim dönüşüm dür. Bir tazelenme, canlanma, anlam yenilenmesi demektir. Yalnız benim dünyam değildir, iç bahçesinde ruhu açan, sağaldaşım, sağaltanım yolculuk arkadaşımın da iç bahçesi, gönül bahçesinde ruhu açar.

Ruhu açık insanların ruh açıklığı, yalnız kendi iç, bireysel dünyalarını değil, yaşadığımız şu dünyayı da değiştirmeye çabalamarıyla doruğa ulaşır.

Ruhu açık insanlar **bura**ya sıkışmazlar. **Ara**da, **ora**da dolaşırlar. Tamirci ve onarıcıların bu dünyasında iğreti oturan, biraz acılı, biraz hüzünlü, ama gülümseyen konuklardır.

SÖYLEME

Geceydi. Ayazda ay, beni senden imtihan etti. Kaldığımı kimseye söyleme.

Kitabını okuyacaktım. Sevişmekten vakit bulamadım. Kitabını anlamadığımı zaman öğretmene söyle. Ona söyle beni senlesin.

Işıktı. Geliyordu. İçimdeki ayna, bana sendeki benimi yansıttı. Beğendiğimi kimseye söyleme.

Dostluğunu kucaklayacak, içinde boynumu büküp oturacaktım. Kızdın ve attın beni. Kırıldığımı kendine söyleme.

Bedenin bitmiyordu. Ruhunun sürekli genişleyen evreninde. Bedenine girdim. Bedenin de ışık hızından hızlı, bir yavrucak kendine. Sonsuzluğunu emzirdiğimi kimseye söyleme.

Sıçradım geldim. Aştım uçurumunu. Göğsünün salıncağında, hakikatle salındım. Bilmezliğimi kimseye söyleme.

Yokmuşum. Yokmuşsun. İki yokluk arasında bir köprüymüş düşünce. Seni uydurduğumu kimseye söyleme.

Sözü sevmedim. Ama hep o vardı. Aramızda. Sözledim buldum seni. Teninin ateşinde sözleri çoktan yaktığımı kimseye söyleme.

Ascheffenburg, Ekim 1999

ŞİDDETİ ANLAMAK

"Şiddet"i neden anlamalıyız? Şiddetin yaşamımızdaki yerini, ortaya çıkışının ardında yatan etkenlerin neler olduğunu, şiddetle yaşanan yaşamın olumsuzluklarını, bu olumsuzlukla nasıl başedebileceğimizi öğrenmek, bilmek, tartışmak için şiddeti incelemeli, tartışmalı, yorumlamalıyız. Şiddetin önüne geçebilmek, şiddete karşı bir duyarlılık geliştirmek, bir şiddet bilincine sahip olmakla olanaklıdır.

Şiddetin olduğu bir yaşam, mutsuzluğun, acının, tutsaklığın, ezilmişliğin, kendini gerçekleştirememenin yaşandığı bir yaşamdır. Böyle bir yaşamda insanlar sağlıklı düşünemezler,

algılayamazlar, tartışamazlar, sorgulayamazlar, dolayısıyla da bilim yapamazlar, sanat etkinliğinde bulunamazlar, inançlarını yaşayamaz, gönüllerindeki dünyayı gerçekleştiremezler.
İşte ilk bakışta hemen gözleyivereceğimiz böylesi bir olumsuz güce sahip şiddetin kaynaklarını, etkilerini anlayabilmek amacıyla beş ayrı, ama zaman zaman da örtüşen anlamlarının dile getirilmesi gerekir.

ŞİDDET VE BOYUTLARI

Doğada, evrende gördüğümüz, varoluşun köklerinde bulunduğunu düşünebileceğimiz, adına da kozmik şiddet diyebileceğimiz, şiddeti tanımakla başlayalım.

Bakışımızı Dünya Gezegeninin dışına, ötesine çevirdiğimizde görüyoruz: Evrende sürüp giden bir devinim var, "yeni" gök cisimleri oluşuyor, "eskileri" ortadan kalkıyor, dönüşüyor, dağılıyor; patlamalar, saçılmalar oluyor. Bu uçsuz bucaksız evrende muazzam bir "kıpırtı", bir gerginlik, bir "çatışma" var sanki. Bir yorumla söylersek, evrenin varlığında, ortaya çıkışında "şiddet" var.

Dünyaya dönüp, doğayı gözlediğinizde bu kozmik şiddetin gezegenimizde de bir anlamda yaşandığını söyleyebiliriz.

Şiddetli depremler yaşıyoruz (Örneğin 7 şiddetinde !). Yağmur şiddetini artırıyor. Şiddetli seller önüne kattığı cisimleri sürüklüyor, ağaçları yerinden söküyor, canlıları yok ediyor; rüzgâr şiddetini artırıyor, deniz üstündeki gemilerin, insanların, kıyılardaki yerleşim bölgelerinin altını üstüne getiriyor; yangın şiddetle örneğin bir ormanı sardığında, ormandaki canlıların yaşamını etkiliyor. Yanardağ patlamalarının, salgın hastalıkların, büyük ve etkili iklim değişikliklerinin, dünyaya düşebilecek bir gök taşının yapacağı tahribatın, evrendeki şiddetin dünyadaki bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz. Doğadaki canlıların varolma, yaşama uğraşında, sürüp giden savaşın, kavganın (yaşama kavgası!) da işaret ettiği şiddet, bu kozmik şiddettir.

Demek ki şiddet evrenin bütünün de doğada hep vardı, hep var. Doğadaki bu şiddeti, ilk dile getiren düşünürlerden biri Herakleitos'tur. "Savaş, herşeyin babası, herşeyin kralıdır" diyor. Onun evren anlayışında evren, sürekli çatışmaların, sorunların yaşandığı bir yerdir. "Kavga herkes için ortak; adalet, bir çatışmadır". Adalet bile onun gözünde kavgayla sağlanabilir. Şiddet doğaldır. Doğada vardır şiddet, bir yanıyla parçası olan insanda da. Yalnız bu şiddet, belli ilkeler, ölçüler içinde olur. Şiddet ölçüyü bozmaya çalışır, şiddet ölçüsüzlükle birliktedir. Oysa, şiddetin ölçüsüzlüğünün de bir ölçüsü vardır. Bu ölçü evrene egemen olan temel yasalardan gelir. Herakleitos bu yasalardan oluşmuş temel ilkeye logos diyor. Batı dillerinde "mantık", "bilim", "söylem" gibi anlamlara gelen bu sözcüğü, örneğin, jeoloji, yerbilim teriminde, geo-logos (ge, yer anlamında), psikoloji, ruh bilim teriminde, psükhe-logos (psükhe, ruh anlamında) olarak görebiliriz. İşte bu ölçü içinde çatışmalar, gerginlikler, gerilimler taşıyan bir ölçüdür: Ölçüsüzlüğün, ölçüsüdür. Herakleitos'un bu yorumunda, şiddetle, yasa kavramlarının örtüştüğünü görüyoruz.

Oysa, on yedinci yüzyılın ünlü düşünürü Leibniz için evren bir uyumdan, "harmonia"dan oluşmuştur. Evrenin varlıkları arasında önceden kurulmuş bir uyum vardır. Uyum önceden

kurulduğu için tanrının evrenin işleyişine sık sık müdahalesine gerek kalmaz. Demek ki evrende, kozmik bir şiddet bulunduğu görüşü "uyumcu" düşünürlerin kabul edebileceği bir sav gibi görünmüyor.

Evrenin yapısında şiddet var mı? Bu sorunun yanıtı "şiddet"ten ne anladığımıza bağlıdır: İnsana bağlıdır. Bu anlayışa göre, evrende, doğada şiddet yoktur. Örneğin, doğadaki devinimlerin, dönüşümlerin, değişimlerin, canlılar arasındaki yaşama kavgasının "şiddetle" ilgisi yoktur: Birbirleriyle bir dişi için kıyasıya kavga eden erkeklerin aldığı yaralar, bir zulüm, bir şiddet değildir, doğanın olağan akışı içinde olup biten doğal olaylardır. Şiddet, insanın olup bitenleri algılaması, değerlendirmesi, yorumlamasıyla ortaya çıkar. Doğa, insanın onu değerlendirmesinden bağımsız olarak, kendi devinimini, dönüşüm süreçlerini sürdürmektedir. İnsana zarar verdiğinde, onda acı yarattığında, onu üzüp sıkıntıya soktuğunda şiddetten söz ediyoruz. Yanardağ patlamasının bir şiddet olarak algılanabilir oluşu, püsküren lavların, insan yaşamına, insanın değerli gördüğü varlıklara verdiği zarardan geliyor! Başına gelen doğal âfetleri, sevdiği insanların ölümünü, sahip olup, değerli gördüğü eşyanın yitimini kendisine yöneltilmiş bir şiddet olarak algılayabiliyor. Kozmik şiddet onun yazısını belirliyor sanki, uğradığı "haksızlıkları" da şiddet olarak yorumlayabiliyor.

Kozmik şiddetin adaleti var mıdır? Bu soru, insanın başına gelen zorlukların, uğradığı doğal felâketlerin, acısıyla yandığı kayıpların etkisiyle, mitolojilerde, dinsel tartışmalarda, felsefede yüzlerce yıldan beri, değişik biçimlerde kendine sorduğu bir sorudur. Neden fırtına evimi yıktı, hastalık çocuklarımı öldürdü, yıldırım hayvanlarımı kül etti, sel tarladaki ürünlerimi aldı götürdü? Adalet bu yaşamın neresinde?

Bu soruya verilen yanıtlar arasında, en dikkat çekici olanlardan biri de, şiddetin yol açtığı acıyı akıl yardımıyla azaltma çabasını en fazla gösteren düşünürlerden gelenleridir: Şiddetin bizim kavrayamadığımız bir mantığı vardır. Karşılaşıldığında, bize "haksızlık", "saçmalık", "anlamsızlık", "vahşet" gibi gelen şeyler, bizim bütünü, evrenin tümünü göremeyişimizden kaynaklanıyor. Şiddete uğrayan kişi olarak yalnız kendimizi gördüğümüz, şiddetin evrendeki diğer olaylarla ilgisini kavrayamadığımız için, başımıza gelenler haksızlık gibi görülüyor. Daha önce de tartıştığımız gibi evrende bir ölçü, bir düzen, bir "logos" vardır. Her şey bu ölçüye göre olur.

Doğanın, evrenin kendi içinde şiddet taşıdığı yorumlarının karşısında, "şiddet"in bir yaşantı olduğu, içimizde yaşadığı savı ileri sürülebilir. İşte şiddetin ikinci anlamı burada ortaya çıkıyor. Şiddetin bundan sonra kısaca dile getireceğimiz anlamlarının tümünde, insanın içinde olduğunu göreceğiz: Şiddetin insanın yaşadığı yaşam için, sahip olduğu inançlar ve deneyimler açısından bir anlam taşıdığı anlaşılacaktır.

Şiddetin bir davranış biçimi olduğu, içinde hoşgörüsüzlük, saldırganlık, öfke, hınç bulundurduğu görüşü, şiddetin ikinci anlamını oluşturuyor. Bu anlamdaki şiddet, bir amaç içeren, önceden düşünülerek planlanmış bir şiddet değildir. Apansız parlamaların, birdenbire çılgınca davranışların ardında bulunur, onları tetikler. Elbetteki bedenin fiziko-kimyası, sinir sisteminin işleyişi ile yakından ilgisi vardır. "Cinnet getirme", adıyla tanınan saldırganlıklarda kişi hem çevresindekileri, hem de kendini yok etmeye eğilim gösterebilir. "Kör şiddet"tir bu, düşünmeyen,

bilinçsiz şiddet. Bir anlamıyla içimizdeki kozmik şiddetin dizginlenemeyerek, denetlenemeden, ölçülerini aşarak patlayıvermesidir. Kozmik şiddeti, yeryüzündeki mağmaya benzetirsek, mağma yer kabuğunun "zayıf" bölgelerinden, kendi akış dinamiği içinde yeryüzüne çıkmaya çalışacaktır. Kimi insanlar, birey olarak böylesine şiddete açık zayıf bölgeler taşıyorlarsa içlerinde, şiddet enerjisi, oralardan, "dışarı" çıkacaktır. Benzer durumun tarih boyunca toplumlarda da görüldüğünü söyleyebiliriz. Kendi kültürel geçmişleri içinde, şiddet enerjisinin çıkış noktası bulabileceği zayıf noktalar; şiddet çatlakları taşıyan toplumlar fazla direnç göstermeksizin şiddetle sarsılabiliyorlar (örneğin, Hitler Almanyası gibi!).

Neden şiddet çatlakları var? Neden kimi kişilerde, kimi toplumlarda şiddet püskürmelerine (yanardağ püskürmeleri gibi) rastlıyoruz? İçimizdeki şiddet enerjisini, kozmik şiddeti doğuran enerjiyi düzenleyemiyorsak, bu enerjiyi, olumlu enerjilere dönüştüremiyorsak, "kabuk"larımızda çatlaklar oluşur ve kozmik şiddet bu çatlaklardan fışkırır!

İçimizdeki enerjiyi tanımak, kendimizi tanıyabilmekten geçiyor. Bedenimizi, bedenimizin gereksinmelerini, duygularımızı, sevinç ve üzüntülerimizi, bunların olası nedenlerini, düşüncelerimizi, düşüncelerimizin dayandığı inançları, çevremizi, ilişkilerimizi, toplumumuzu, geçmişimizi tanıyabilmeye çalışma, bunda istekli olmamız; bize acı veren, bizi rahatsız eden olgu ve olayların farkına varmaya çabalamamız, içimizdeki kozmik şiddetin hışmına uğramayı bir ölçüde azaltabilir. Şiddet püskürten biriysem, çevremi, çevremdekileri, duygusal, düşünsel açıdan yıprattığım gibi, onlara fiziksel olarak da zarar verebilirim. İçimdeki şiddete direnebilmek, onu görmezden gelmekle, körü körüne bastırmaya çalışmakla başarılamaz. Şiddeti, dostluğa, sevgiye, beden eğitimine, müziğe, sanata, edebiyata, bilime çevirebilirsek, şiddet enerjisinden yararlanmış olabiliriz. Böylesi bir enerji dönüşümünü sağlayabilme bilgi ve becerisine şiddet mühendisliği diyebiliriz. (Bir ölçüde, sosyal hizmet uzmanlarının, eğitimcilerin, ruh bilimcilerinin, ruh hekimlerinin, din adamlarının, insanın güzel bir dünyada yaşaması için şiddeti ortadan kaldırmaya yönelik etkinliklere kendini adamış herkesin bu mühendisliği başarabilmesi gerektiğini düşünüyorum.)

Şiddet mühendisliği ya da daha açık dile getirildiğinde, şiddeti önleme ve dönüştürme mühendisliği çeşitli disiplinlerden, insanların bir araya gelerek gerçekleştirmesi gereken bir çabadır.

Şiddetin üçüncü anlamı, kaba kuvvet kullanmayla ilgilidir. Şiddetin "belli bir amaçla" uygulanması söz konusudur. Sıklıkla insanları "eğitmek", "terbiye" etmek için başvurulan yoldur. Koca karısını ya da karı kocasını biraz önce sözünü ettiğim şiddet püskürmesi ile dövüyorsa, şiddetin ikinci anlamı iş başında demektir. Bu dövme işini bir taraf diğerine, "eğitim" amacıyla, onu "adam" etmek için gerçekleştiriyorsa, işte şiddetin yeni bir anlamı, üçüncü anlamı ortaya çıkar. Belli bir şiddet bilinciyle yola çıkılıyor, burada. Temel varsayım: İnsanlar şiddetle terbiye edilebilirler! Bu anlamdaki şiddeti, anne çocuğuna, öğretmen öğrencisine, kolluk güçleri suçlulara uygulayabiliyor. İyi niyetle uygulanan şiddet! Sanki "dört köşeli üçgen" sözünü anımsatıyor bizlere: "İyi niyet"le "şiddet" hiç bağdaşır mı? İyi niyetle şiddeti yan yana getirebilmenin, onları birarada düşünebilmenin bile üzerimizde yarattığı şiddetten söz edebiliriz.

Gizli şiddet burada işe karışıyor. Değişik anlamlarını göz önüne aldığımızda, her anlamın gizli bir bileşeni olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlar birbirine dokunmadan da, birbirlerine şiddet uygulayabilir. Sözle, yazıyla, jestlerle, hatta severek de şiddet uygulanabilir. Önemli olan, karşı tarafı ezmek, rahatsız etmek, onun iç dünyasını (düşünce ve duygularını) ele geçirmektir. Düşüncelerimize, yüreğimize, özümüze yapılan saldırı, uygulanan şiddet belki, salt bedene yöneltilen şiddetten daha tehlikeli, daha ele geçirici, daha şiddetlidir.

Dördüncü anlamıyla şiddet, tam bilinçli şiddettir. İlk anlamındaki şiddete kozmik şiddet, ikincisine püsküren şiddet, üçüncüsüne eğiten şiddet, dördüncüsüne sindiren şiddet diyebiliriz. Sindiren şiddete geçmeden önce, eğiten şiddetle olan ilişkimizle ilgili bir saptamamı belirtmek istiyorum. Sözde eğitmek amacıyla, şiddet uygulandığında, bizde "ters" tepkiler yaratabilir, eğitilmeyi kabul etmeyebiliriz. Oysa, gördüğümüz, yaşadığımız her şiddetin "kendiliğinden" bir öğreticiliği vardır: Dünyadaki olup bitenleri şiddet gözlüğünden görerek öğreneceğimiz çok şey vardır. Bu açıdan, şiddet kullanarak gerçekleştirilen eğitim yerine, yaşanan şiddetlerden, onların olumsuz etkilerinden öğrenilerek gerçekleştirilen eğitimi, bir şiddet karşıtı eğitimi, şiddeti önleme, şiddete direnebilme, şiddetin üstesinden gelebilip, yaşamı daha anlamlı, daha güzel kılma çabamızda onu olumlu yönlere dönüştürebilme eğitimini oluşturabilmeliyiz. (Şiddetin, taşıdığı kozmik enerjiden yaralanıp, zararlarından korunmak tıpkı bir bomba olabilecek nükleer enerjiyi, hastalıkların tedavisinde kullanmak gibidir.)

Şiddetin en tehlikeli, en acımasız biçimi, bu yazımdaki dördüncü anlamı, yıldırma, korkutma, sindirme, direncini kırma özellikleriyle kendini gösteren şiddettir. Tarihte örneğine sık rastladığımız dikta yönetimlerinde, baskı, zulüm, kıyım ve işkence ile, bilinçli "şiddetin en şiddetli biçimi"nin uygulandığını görüyoruz. Zaman zaman "terör" adını da verdiğimiz bu şiddet biçiminde, insanlar belli inançlar doğrultusunda korkutulup, yıldırılarak, bu inançlara direnmelerinin önü kesilmeye çalışılmaktadır. Üçüncü anlamdaki, sözde eğiten şiddetin yanında burada da bir inanç kalıbı içine sokma, belli bir yaşam biçimine zorlama söz konusudur. İlkin de sanki bir "iyi niyet (!)" varmış gibi görünse de (döverek adam etmeye çalışan bir baba, çocuğunu sindirdiğini, ona zulmettiğini aklına getirmiyordur pek) bu ikincisi, sindiren şiddet, bir yok etme, ortadan kaldırma kaygısı taşır. Din kavgalarında, ideoloji savaşlarında yok edilen, zulüm gören insanların çoğunun uğradığı şiddet, sindiren şiddettir.

Sindiren şiddet, güç peşinde, iktidar tutkunu şiddettir. Bu şiddet amacına erişmek için, iktidarına engel olduğunu düşündüğü bütün güçleri kendine düşman sayar ve ortadan kaldırmayı planlar. Bunu her zaman bilinçli, planlı yapmaz. Sindiren şiddet, savaşla, kavgayla, huzursuzlukla, terörle var olan şiddettir. Şiddeti açık olarak, fiziksel, toplumsal, siyasal, ruhsal şiddet olarak uygulayabildiği gibi, örtük olarak, "aba altından sopa göstererek", değişik kılıklarda da ortaya koyabilir. Bilimi, insan hakları, demokrasi, din kavramlarını kullanabilir. Yapmamızı istediği şeyleri yapmadığımızı, onun gibi düşünmemiz gerekenleri düşünmediğimizi anladığında, bunun bilime, insan haklarına, demokrasiye ya da dine aykırı olduğunu söyleyerek bize mânevi baskı uygulayabilir.

Sindiren şiddetle püsküren şiddet arasında kaldığını düşünebileceğimiz bir şiddet türü de, soygun yapma, çıkar ya da haz elde amacıyla uygulanan şiddettir. Bu şiddet bozuk toplumsal koşullarda

bireyin, bedeni, duyguları, düşünceleri ve çevresiyle bütünleşememesi sonucu ortaya çıkar. Gasp, şantaj, ırza geçme gibi suçların oluşmasında belirleyicidir. Bu şiddet bir amaç elde etmek için ortaya çıkan, belli bir düşünce ve yaşama biçimini savunmak için uygulanan bir şiddet değildir. Soygun yapma, haz elde etme de bir tür çıkar sayılabileceği için bu şiddet türüne çıkarcı şiddet diyebiliriz.

Böylece, şiddeti, sırasıyla kozmik, püsküren, eğiten, sindiren ve çıkarcı şiddet olarak beş ayrı anlamıyla gözden geçirdik.
Şimdi, dünyayı bize cehennem eden bu şiddetlerden nasıl kurtulabileceğimiz sorununu irdeleyebiliriz.

ŞİDDETE KARŞI DİRENME YOLLARI

Gerek bireysel gerekse toplum olarak, gerek açık gerekse örtük biçimlerde, şiddet yoğun bir yaşam sürüyoruz çağımızda. Şiddet yoğun yaşam, mutsuz insanların yaşadığı, bir yaşamdır. Şiddet, insandaki güven, emniyet duygusunu sarsıyor; kendisiyle, diğer insanlarla ilişkilerde çatlaklar yaratıyor. Şiddetin önlenmesi gerektiği düşüncesinin kaynağı burada: Mutlu, güzel, huzurlu bir yaşam içinde insan insan olur. Elbette, mutluluk sürekli olamaz, yaşam sorunlarından tümüyle arınamaz. Şiddetin en büyük kötülüğü, insanın kendi olanaklarını gerçekleştirmesini engellemesidir. Üzerindeki baskıyla, insan, kendisi olamıyor, özgüveni eksik, kendini geliştiremeyen, olabileceğini olamayan bir insan görünüşüyle çıkıyor ortaya: Yorgun, aldırmaz, boş vermiş, vurdumduymaz, yılgın.... Şiddet direncimizin artması, bizi yok etmeye çalışan şiddet güçlerini tanımamızla, kendimiz ve çevreyle daha yoğun biçimde ilgilenmemizle ilgili.

Şiddetin ortadan kalkmasının, ekonomik, toplumsal, kültürel, eğitsel koşulları var. Bunlara dış koşullar diyebiliriz. Şiddet bir çevre içinde ortaya çıkıyor. Bu çevre, içinde haksızlıklar, eşitsizlikler yaşanan bir çevre ise, kolayca şiddet üreten çevreye dönüşebilir. Orada, insanlar, kendilerini gerçekleştirebilecekleri, kendi olabilecekleri olanakları oluşturabilirlerse, toplumsal ilişkiler, şeffaf, dürüst, açık biçimde kurulabilirse, insanların gelir düzeyi en azından kendi karınlarını doyuracak durumda ise, eğitimde sorunları yoksa, o çevrede bulunan toplumun şiddet üretimini belli ölçüde engelleyecek dış koşullar oluşmuş demektir.

İç koşullara gelince, kendine, diğer insanlara şiddet uygulaması için, bir insanın (ya da bir toplumun) özüyle, kendisiyle etkileşimi olması gerekir. Kendi özüyle, kendi düşünce ve duygularıyla yüzleşemeyen insanlar, içlerindeki kozmik şiddetle başa çıkamazlar.

Eğer kişi (ya da toplum!) kendiyle barışık değilse, içtenlikle kendini ortaya koyamıyor da, kendisiyle hesaplaşamıyorsa; bir başka deyimle kişi kendini özgür biri olarak duymuyorsa, bu özgürlüğünü yaratıcı etkinliklere dönüştüremiyorsa, kendi kararlarını verecek, bilgisi, görgüsü ya da cesareti eksikse, sürekli birilerine bağlı, bağımlı yaşadığı için, özerkliğini yitirmişse, gelecekten umudunu kesmiş, sürekli yakınan, geçmişini, geleneğini, toplumun değerlerini değerli bulmayan, özellikle yaşamanın, canlı kalmanın, bir cân taşımanın önemini takdirden uzaksa, şiddet kapımızda demektir. İki anlamıyla kapımızda olacaktır; Ya o, şiddeti diğer insanlara uygulayacak ya da şiddet, diğer insanlar tarafından ona uygulanacaktır. Doğrusu, o, insanların birbirleriyle ilişkilerinde, etkileşimlerinde karşılıklı şiddet akışının sürüp gittiği bir dünyaya kapısını açmış

olacaktır.

ZAMANLA YAŞAMAK

Zamanı anlayıp, yorumlayamadıkça yaşamın anlamı eksik kalacaktır. Zaman karşısında duyarlılığımızı kazanamadıkça, eylemlerimizin ahlâk değerlerini kavramakta zorluk çekeceğiz. Zamanı anlayamadıkça insanı anlayışımız eksik olacaktır. İnsanın kendisiyle, diğer insanlarla, doğayla, bilgisiyle, değerleriyle ilişkisi, zamanla ilişkisiyle açığa çıkarılabilir.

Çağlar boyunca, değişik kültürlerde, zaman anlayışları farklı görünüşler göstermiş. Her kültürün bilgeliğinde zamana değgin düşünceler, ilkeler, anlam çerçeveleri geliştirilmiş. "Aktığı", "düz gittiği", "ilerlediği" söylenmiş. Doğum, ölüm, kayıplar karşısında zamana ilişkin görüşler geliştirilmiş. Zamanın ne olduğu üstüne, "evrensel" kavrayışların ardına düşülmüş, felsefe ve bilimde zaman kuramları oluşturulmuş.

İnsan **zamanla derdi olan** bir varlık. Derdinin ardında benim **zaman tutmak** dediğim bir kaygı da var. Dilimizdeki **yol tutmak** deyimine benzer bir anlam yüklüyorum: Yaşamımızdır, zaman tutan. "Şu sıralar, ömrüm zaman tutmuyor ya da öyle bir dönemimdeyim ki zaman tutmuyor hiçbir şey" diyebiliriz, örneğin. Ömrümüzün, yaşayışımızın, işlerimizin zaman tutmaması ne demektir? En azından iki anlamı var bu deyimin: İlki, zamanı kullanamıyorum demektir. Zaman elimden akıp gidiyor, olup biteni denetleyemiyorum, planlar yapamıyorum, düzenlemeler gerçekleştiremiyorum. Zamanı "tutamıyorum", yapıp ettiklerim zaman tutmuyor, "uygun" zamanda "uygun" şeyler yapamıyorum. Sürekli itildiğimi, sürüklendiğimi hissediyorum, örneğin. Sıkıldığımı ya da zamanın hiç "geçmediğini", büyük bir boğuntuyla anlıyorum. "Bugünlerde ben zaman tutmuyorum", diyebilirim. "Ne zaman tutmayan bir yaşamım var!" ya da, biraz anlam değişikliği ile "zaman beni hiç tutmuyor" diyebiliriz; zaman, benim yanımda değil, anlamında. İkinci anlam, zamanı **kullanmakla** değil de **anlamakla** ilgili. Acılarım zaman tutmuyor: İki anlamıyla, başedemiyorum ve anlayamıyorum. **Zaman ahlâkı** açısından, zaman tutmayan bir yaşam nasıl bir yaşamdır? Zaman, insan yaşamıyla, yaşam **süresiyle**, ömürle ilgili olduğuna göre, ömrün, ömürlerimizin ahlâk açısından değerlendirilmesi sorunu, **zaman ahlâkı** dediğim bir ahlâk alanını gündeme getiriyor..

İnsan **zamanla derdi olan** bir varlık. Derdinin ardında benim **zaman tutmak** dediğim bir kaygı da var. Dilimizdeki **yol tutmak** deyimine benzer bir anlam yüklüyorum: Yaşamımızdır, zaman tutan. "Şu sıralar, ömrüm zaman tutmuyor ya da öyle bir dönemimdeyim ki zaman tutmuyor hiçbir şey" diyebiliriz, örneğin. Ömrümüzün, yaşayışımızın, işlerimizin zaman tutmaması ne demektir? En azından iki anlamı var bu deyimin: İlki, zamanı kullanamıyorum demektir. Zaman elimden akıp gidiyor, olup biteni denetleyemiyorum, planlar yapamıyorum, düzenlemeler gerçekleştiremiyorum. Zamanı "tutamıyorum", yapıp ettiklerim zaman tutmuyor, "uygun" zamanda "uygun" şeyler yapamıyorum. Sürekli itildiğimi, sürüklendiğimi hissediyorum, örneğin. Sıkıldığımı ya da zamanın hiç "geçmediğini", büyük bir boğuntuyla anlıyorum. "Bugünlerde ben zaman tutmuyorum", diyebilirim. "Ne zaman tutmayan bir yaşamım var!" ya da, biraz anlam değişikliği ile "zaman beni hiç tutmuyor" diyebiliriz; zaman, benim yanımda değil, anlamında. İkinci anlam, zamanı **kullanmakla** değil de **anlamakla** ilgili. Acılarım zaman tutmuyor: İki anlamıyla, başedemiyorum ve anlayamıyorum. **Zaman ahlâkı** açısından, zaman tutmayan bir yaşam nasıl bir yaşamdır? Zaman, insan yaşamıyla, yaşam **süresiyle**, ömürle ilgili olduğuna göre, ömrün, ömürlerimizin

ahlâk açısından değerlendirilmesi sorunu, **zaman ahlâkı** dediğim bir ahlâk alanını gündeme getiriyor.

Zaman ahlâkına Batı dillerinde **Ethicus temporum** ya da **hê éthikê khronou** diyebiliriz. (Latince ve Eski Yunanca'yı biraz zorlayarak!) Eski Yunanca'da **êthikê hê en ofthalmois** diye bir deyim var: "Gözlerden okunan karakter" diye çevirebiliriz. Bunu zaman için söylersek **hê éthikê en khronôi olur;** zamandan okunan karakter, zamandan okunan yaşam, zamandan okunan ömür, zamandan okunan ahlâk diye anlayabiliriz bunu. Zamana bakarak, **ömrümüzün zamanla ilişkisine, zamanı değerlendirişine** bakarak, okuyabiliriz ahlâk değerini!

Zaman ahlakını yaşayabilmek, zaman bilinci taşıyabilmekle olanaklı. Önce **zaman tutmalı** insan, zamanla ilişkiye geçebilecek **dönüşümler** geçirebilmeli, böylece **zamankürede (kronosfer!)** yaşayabilmeli ki zamanından sorumlu tutulabilsin. Zamanı saatten, işgününden, vapur tarifelerinden ibaret sanan **kronosferin** dışındadır. Zaman bilincinden yoksun milyonlarca insanın zaman önünde verecekleri hesap yoktur! Hiç ölmeyeceğini sanan sağlıklı bir delikanlıya, yastık altında altınlarını saklayan ihtiyar cimriye, "sonra, sonra" diye yaşayabileceklerini erteleyen **yaşama korkağına kronosfer** kapalıdır. Gün gelir, zamanın değerini anlar, **zaman âlemine** girerse, zaman ahlâkı işlemeye başlar onun için.

Yitikler yaşamış, yaşayan, acılar çekmiş, çekmekte olan, bilgisiyle yaşamını bütünleştirerek, zaman zaman ya da çoğu zaman kaçırsa da **zaman tutabilen**, yaşadıklarının anlamını, değerini takdir edebilen, kısaca zamandan öğrenebilen, **zamandaki karakteri** okuyabilen insan, zaman ahlâkının insanıdır; zamanından sorumludur, hem kendi bireysel, öznel zamanından hem yaşadığı çağın zamanından, elbette geçmişinden.

Zaman ahlâkı, doğum, ölüm, ömür, süre an, gençlik, yaşlılık, yitik, hastalık, pişmanlık, suçluluk, anımsama, anma, umma, bekleme, direnme, vazgeçme... gibi kavramlar alanında etkindir.

ZAMANLARDAN ZAMAN BULMAK

Husserl'den kaynaklanan felsefe, fenomenoloji, zaman yaşantısını **bilinçle** sınırlı tutar. Zaman, bir anlamıyla, bilinç akışıdır. İnsan bilinçten oluşmaz yalnızca. Zamanı yalnızca bilinciyle ya da zihniyle yaşamaz. İnsan yalnızca zihnine ait değildir çünkü. İnsan; bedeni, duyguları, zihni (ya da bilinci) ve çevresiyle bir bütündür.

"Şu anı yaşıyorum"la dile getirdiğim bilinç durumunu ele alalım. (Ya da, daha somut bir örnek olarak "Penceremden, önündeki bulutu görüyorum") Şu anı yaşamam yalnızca bilincimin bir başarısı olamaz. **Beden destekli** bir yaşantı içindeyim. Bedenim kendi zamanı içinde, yaşadığıma arka çıkıyor. Örneğin, "ağrı" gibi bir yaşantıda, beden bilincime müdahale eder, kendi zamanıyla. Bedendeki olup-bitme bilince taşınır. Beden kendi işleyişini, kendi zamanını **bilincime dayatır.** Yaşantıma duygularım da karışabilir. Sevinçliyimdir örneğin, ya da üzüntülü. Duygularımın zamanı kendini bilinç zamanına gösterir. Bilincim kendi üstüne yönelmiş bile olsa, odaklandığım yaşantının çevresinde farklı bir zaman vardır. Örneğin, ne düşündüğümü düşünürken, önümden geçen vapuru farkedebilirim. Bilincimin zamanına, bedenimin, duygularımın, çevremin zamanı karışır.

"Biyolojik zaman" diye de adlandırılabilen, beden-çevre bütünlüğünün yaşadığı zaman, örneğin her sabah beni belli bir saatte uykudan uyandırabilir. Geçmişte yaşadıklarımın **izleri** bedenimde, duygularımda, düşünce ve çevremde bulunur. Bunların her zaman ayırdında olmayabilirim.

Yaşanmış olanların **dörtlü bütünlüğünde** izleri, şu anı yaşarken kendini gösterir. Yaşananlar bir anlamıyla hiç yitmez, izler bırakır, bilincin zamanına ulaşanlar anımsanır, bekli, belli dönüşümlerle, "bozulmalarla". Beden duygu ve çevre anımsar ve bilinç "uygunsa" bilince anımsatır. Hegel'den başlayarak, Schopenhauer ve Freud'dan ve ardıllarından bize ulaşan "bilinç dışı" kavramı, böyle bilinç ötesi işleyen zaman için ipuçları vermektedir.

Peki bilincin dışında zamandan söz edebiliyorsak, bunun anlamı nedir? Örneğin, uzayda, insansız bir yerde olup bitenlerin "kendi zamanı" var mıdır? Zaman, insanındır. Kant, bir açıdan haklıydı: İnsan, zamanıyla yaşar, zamanıyla kavrar. İnsandan bağımsız bir zamandan söz edemeyiz. Zaman, insana özgüdür. Bilincin dışında, bedensel, duygusal, çevresel zaman olabilir ama insandan **bağımsız** zaman olamaz.

İnsan, zaman ahlâkı gereği, kendi varlığında toplanmış değişik zamanları "toparlayabilen", "güdümleyebilen", çekip çevirebilen bir varlıktır. Zamanı yalnızca bilince hapsetmemek gerek. Bilinç merkezli bir zaman anlayışı güdüktür. Zamanı yaşayışımızda, bedenimizi, duygularımızı onlardan ayrılamayan çevremizin katkılarını da unutmamak gerek. Bilinç yaşantısı, beden, duygu, çevre desteklidir ya da bunlardan birinin ya da bir kısmının ya da tümünün engeliyle karşı karşıyadır.

İnsan, bilinciyle zamanı farkeder, anımsar, umar. Oysa, insan farkettiğinden daha fazladır. Bedeninde, düşüncesinde, duygularında, çevresindeki zaman, o farketsin ya da farketmesin "işleyecektir". İnsan **için** işleyecektir, insanla. İnsan zamanı bilinciyle, olup biteni "şimdi" ile yaşıyor. Geçmişi **şimdileştiriyor,** geleceğe şimdiden bakıyor. Zamanın şimdisinde durduğunu düşünüyor. Zamanı hep **şimdiden** görüyor, geleceğe, geçmişe, şimdinin penceresinden bakıyor. Ne zaman kendini, "içindeki zamanı", duymaya, "dinlemeye" çalışsa, **şimdiyi** yaşıyor. Zamanı şimdide yaşıyor. Yaşadıklarını, yaşamış olduklarını, yaşayacaklarını şimdide tutarak gözden geçiriyor. İnsan, zamanı şimdide farkediyor. Daha dikkatli deyişle: İnsan, kendindeki zamanı şimdide farkediyor. Oysa zaman, insanda geçmiş ve gelecek olarak, bir anlamda "duruyor", "bulunuyor". Yaşamış oldukları ve onların gelecekteki sonuçları, insanın farketmediği düzlemlerde, bedeninde, duygularında çevresinde duruyor. (Burada çevre, birey olarak insanın bedeninden, duygu ve düşüncelerinden ayrılmayan çevredir! Fiziksel bedenim Amerika'da olabilir ama ben düşünce ve duygularımla Türkiye'yi yaşıyor olabilirim. Çevrem, buradaki anlamıyla "ben"den ayrılamayan çevredir! Bendeki çevredir!)

Zaman ahlâkı açısından **insan zamanı nasıl kabul etmeli?** Çağımızın koşuşturan insanı, Batı Kültüründe şimdide kabul ediyor zamanı. Birbirini de şimdide yaşıyor. **"Carpa diem"**, "günü yakala", "şimdinin hakkını ver, tadını çıkar", ilkeleriyle yürüyor. Geçmişte kalan kültürler de var. Zamanı her zaman bir mazi olarak yaşamaya çalışanlar! Zamanı geçmişte kabul eden bireyler de yaşıyor aramızda.

Levinas, "Öteki"nin mâzide olduğunu söylüyor. Ötekinin zaman tutmadığını düşünüyorum. Zaman ahlâkının temel ilkelerinden biri: Öteki zaman tutmaz. Ne demek? Onu ne kullanabilir ne de anlayabilirsin! Tüketesiye kullanamayız Ötekini. Doğrusu kullanmamalıyız. Öteki insanı, bizden farklı olanı tüketesiye anlayamayız. Benim zaman ahlâkı anlayışım açısından Öteki bize gelecekten gelir! Kendimizi, farkettiğimiz zaman açısından şimdide yaşarız. Öteki, tüketilemez, belirlenemez, zaman tutmayan yanıyla gelecekte kalır hep! Onun gelecekte kalması demek, onun çerçevelenip, geçmişe gönderilememesi demektir. Açık uçludur Öteki. Ötekinin gizi, onun hep gelecekte

bulunmasında yatar.

DÜZ ZAMAN, YARATILAN ZAMAN

Zamanı hazır buluruz: Saatler, takvimler, günlük yaşamın koşuşturması, akışı, bu hazır zaman içinde oluşumuzu gösterir. Sorarız: "Saat kaç? Bugün ayın kaçı?" Hazır zaman **içinde** yaşarız. Hazır zaman, alışageldiğimiz dünyanın, ölçülebilir zamanıdır. Geçmişte, farklı kültürler, gökcisimlerinin hareketlerine, mevsimlere bakarak farklı zaman ölçüleri geliştirmişler. Hazır zaman ya da **düz zaman** diyebileceğimiz, ölçülebilir zaman, bu zamanın kabul gördüğü ortamlarda insanlar arasında **ortak zamanı** da oluşturur.

Yaşanan zaman, hazır zaman ya da düz zaman olarak, insanın içinde yaşadığı koşullarda, bu koşullara uygun olarak geliştirdiği zamandır. İnsan, zamanı dört ayrı ortamda yaşar:

1. Hâl'de
2. Durum'da
3. Ortalık'ta
4. Dünya'da

Hâl, içimizdeki zamanın yaşandığı ortamdır. Durumu, çevremizde yaşarız. Bedenimiz ve düşüncelerimizin uzantılarında, diğer insanlarla, varolan nesnelerle, eşyayla, doğayla oluştururuz durumları. Bu yazıyı yazarken hâli düşünce ve duygularımla yaşıyorum. Elim bu yazıyı yazarken, önümdeki kağıtla, masamla, dinlediğim müzikle, odamdaki eşyayla, çevremde insanlar varsa onlarla bir **durum** içindeyim. Durumumda **geçen** bir zaman var. Hâlimde geçen zamanla ortak yanları olabilir, durumun içinde ve devamlı ilişki içinde olduğum için; hâlim durumumdan kopuk da olabilir; elim bu yazıyı yazarken iç dünyam beni durumun dışında, ötesinde **bir yerlere**, değişik zamanlara götürmüş de olabilir. Hâlimle durumum örtüşebilir de örtüşmeyebilir de. Örtüştüğünde hâlimle durumum ortak bir zamanı paylaşır. Örtüşmediğinde iki ayrı **zaman alanı** içinde varolurum.

Ortalık, durumları kuşatan zaman alanıdır. Durum "ben" gözüyle yaşanır. Ortalık "beni" aşar, "biz"i, "onlar"ı içerir. Durumumu kuşatan ortalık içinde yaşadığım toplam, topluluk, kültür alanı olabilir. Ortalık, **kamusal** alandır. Paylaşılan, ortaklaşa yaşanan alandır.

Dünya, ortalığı kuşatır. Ortalıklar arasında bağı kurar. Odamda, yaşadığım durum, ev halkıyla, mahallemle karşılaşınca ortalık içine girer, ortalığa çıkar, ortalığa dökülür. Odamda dostumla konuştuklarım bir durum içinde "mahrem" zamanım iken, sokağa çıkınca, zaman, ortalık zamanına dönüşür. Dünya ile haberleşirken ya da radyoda haberleri dinlerken ortalık zamanı dünya zamanı ile örtüşür.

Dünya zamanı içinde bulunduğu gezegenler düzeni, güneş sistemi ile samanyolu gökadasına, giderek, **evrenin zamanına** bağlanır. Elbette bütün bunlar, insanın yaşadığı zamandır! Henüz dünya zamanı ile sınırlı insan, dünyanın dışındaki zaman ortamlarında, evrenin zamanına ulaşabilecek. Belki, büyük olasılıkla, farklı evren zamanlarında, farklı hâller, durumlar, ortalıklar, dünyalar yaşayacak!

Hazır zamanda düz olarak yaşayıp giden biri olarak zamanın içine **düşmüş** biri olabilirim. Hâlime düşmüşümdür, örneğin. Neden bu hâlde, bu durumdayımdır, bilemem. Anlayamam, bir şeyler yapamam. Düşülen zamanda **sürüklenirim** yalnızca. Ortalığa, dünyaya düşmüşümdür. Zamana karşı tavır takınamamam beni **düşkün** biri yapar. Zaman içinde, ama zamankürede değilimdir.

Zaman tutmuyorumdur. Düşmüşlüğümü anlayamıyor, uygun tavır geliştiremiyor, zamanı kullanacak eylemlerde bulunamıyorumdur. Geçmişimle, geleceğimle, şu anımla ilişkim kopuktur.

Düşen, sürüklendiğinde, yaşadığı hâl ile durumu, durum ile ortalığı, ortalık ile dünyayı ayırabilir. Sürüklenmek, farklı zaman alanlarına, anlam veremeyip, **kullanacak**,**yönetecek** eylemlerde bulunamamak demektir.(Bu yazımda,kullanma ile yönetmeyi,zamanla ilgili olarak birbirinin yerine kullanıyorum.) Düşen, yalnızca sürüklenmez, **tutsak** da olur zamana. Tutsaklık, zaman alanları ayırt edememe, hâli, durumu, ortalığı, dünyayı birbirine karıştırma demektir. Zaman alanlarını kullanamama, onların ayırdına varamama, örneğin onu hâlde ya da durumda yaşamaya zorlayabilir. Hâle mahkum olma, hâl tutsaklığı, onu dışındaki gerçekliği kavrayamamaya götürebilir. İçindeki zamandan başka zaman tanımama, onu **otizme** götürebilir. Zaman tutsaklığı, onu şimdiki zamana tıkabilir; gelecek ve geçmişi unutabilir. Ortalığa, dünyaya tıkabilir. Düşen tutsaksa, zaman alanlarından birine düşüp, orada kalabilir, diğer alanları yaşamakta zorlanır. Hâle düşüp, hâle tutsaksa, hâlde kalır, tüm zaman alanlarını hâldeymiş gibi yaşar. Ortalığa düşmüşse, ortalık tutsağı olarak, oraya çakılır kalır.

Düşenin zamandan doğrulabilmesi nasıl olanaklı? **Zaman tutabilmesiyle,** zamana karşı güç toplamasıyla. Zamana karşı toparlanabilmesiyle. Bu toparlanabilme, iki ayrı **zaman tavrının** gerçekleştirilebilmesine bağlıdır: 1. **Dinleme** 2. **Kullanma.**

Sürüklenişten çıkış, zamana **dinleyen** olarak durabilmeyle sağlanabilir. Zamanı dinlemek, dinlemelerin en zorudur. Nasıl dinlenir zaman? Sesi var mıdır? Sessizliği? Dinlemek, zamana kendimizi **bırakmakla** başarılabilir. Gergin, kollayan, denetleyen bir tavırla zamanı dinleyemezsiniz. Zamana kulak kesilemezsiniz. Zaman, bir düşmanı bekler gibi, uyarılmış, "eller tetikte" beklenilmez. Godot'yu bekler gibi de beklenilmez. Müjde bekler gibi. Bir felâket haberi bekler gibi. Zaman, yankının beklenişi gibi de beklenilmez. Siz, kendi sesinizi dinlemek için kulağınızı veremezsiniz zamana. Zamana gönlünüzdeki müziği çaldıramazsınız. Zamanı yönlendirmeye kalktığınızda, dinleme tavrını yitirirsiniz. Dinleme ve kullanma bağdaşmaz iki tutumdur. Zaman **yönetimi, kullanımı,** dinleme tavrıyla gerçekleştirilemez.

Zamanı dinleyemeyip, yönetemiyor, planlayamıyor, düzenleyemiyorsanız, zaman karşısındaki konumunuz ne olabilir? Ya **düz** yaşıyorsunuzdur, düz zamanda, düz zaman alanındasınız ya da düz alandan düşmüş, **düşük** alanda bulunuyorsunuz demektir. Düz zamanda sürüklenmez insan. Günlük yaşam tavrında, işini gücünü yürütür; yaşamını sürdürür. Düz zaman saat zamanıdır, orada insanlar zamanı saat ve takvimle bir de aynadan yaşlanan bedenlerine bakarak farkederler. Düşmüşler gibi sürüklenmezler, düşmüşlerin tutsakları gibi sıkışmazlar. Düz zaman içindeki insanın zamanla zoru yoktur. Arada bir yitiklerine üzülebilir, bulduklarına sevinebilirse de, zaman takıntısı yoktur. Düz yaşam, zaman tutmayı da gerektirmez. Zaman tutma bilinç işidir, çünkü. Düz yaşamdan çıkma olanağı var mıdır? Elbette. Düşülmüş zamandan nasıl çıkıyorsak, kökten bir tavır dönüşümüyle, düz zamandan da çıkış yapabiliriz.

Düz yaşamda, hâller, durumlar, ortalıklar, dünyalar yaşanır, düz olarak. Öğretildiği, anlatıldığı, miras alındığı gibi. İşte, zaman önünde güç toplama, toparlanabilme, ancak,dinleme ve kullanma tutumlarıyla, **zaman yaratabilmeyle** sağlanabilir.

Düz yaşadığım hâl ile yaratılmış, oluşturulmuş, yapılandırılmış, kurulmuş, inşa edilmiş hâl arasındaki uçurum; sürüklenerek, farkında olmayarak yaşayanla, yaşamına sahip çıkıp, onu şiirleyebilen, onun ustası olabilen arasındaki uçurumdur.

Bu parantezden sonra, yeniden dinleyen olarak **zamana durmak (Zamanı dinlemeye durmak, zamanı yaratmaya durmak!)** ile ilgili betimlemelere geçebiliriz. Nasıl dinlenebilir zaman? "Dinlemek" günlük kullanımda bir sesin, bir sözün dinlenilmesidir. Elbette, burada "dinleme" bir metafordur. Heidegger'in "varlığın sesini dinleme" deyimini anımsayabiliriz burada. Dinleme, düz zamanın, düşülmüş zamanın dışına çıkabilmekle gerçekleşir.

Duyma ile başlar, dinleme. Zaman kulağı olanlar için gerçekleşir duyma. Duymayla, farketme gerçekleşir. Duyar ve farkedersiniz. Zamanı duyuşunuz sonucunda farkındalık oluşur: Zaman farkındalığı. Yorumlarsınız ardından. Yorumlarınız sizi eleştiriye, anlamaya ya da eyleme, üretime götürür. Duyma, farketme, yorumlama ardından gelen üçlü, eleştiri, anlama, eylem ya da üretim, dinleme duruşunun son zincirlerini oluşturur, anlamanın ardı dönüşümdür. Yazının başında sözünü ettiğim dörtlü bütünlüğümüz, bedenimiz, duygularımız, düşünce ve çevremiz dönüşüme uğrar. Dönüşüm, yeniden sizi yeni "duyma"lara, "farketme"lere, "yorumlama"lara götürür. Buradaki sıra, zaman içinde olan bir sıra olmak zorunda değildir. Dinleyen, zaman olarak önce yorumlayıp, sonra duyabilir, farketme ardından gelebilir. Buradaki süreç, gerçekten olup biteni anlatmaktan çok, düşünsel bir sırayla gerçekleşenleri dile getiriyor.

Zamanı dinleyebilen, zamana kendini bırakabilip, zamanla dönüşebilendir. Dinleyebilme süreci içinde duyup, farketmeyi, yorumu, anlamayı taşır. Anlamayla birlikte eleştirel bir bakış, bir eylem, bir üretim gerçekleştirilebilir.

Dinleme hâli, durumu, ortalığı, dünyayı yaşayışımızı, bu zaman alanlarındaki yaşayışımızı dönüştürebilir. Dinleme bizi, **yaratılan zamana** götürür. Dinleyenin yolu, önüne çıkan **yeni** zaman alanlarından geçer.

Dinleme, zamana bırakma ile başlar, demiştik. Zamana kendimizi bırakabilme, düz ya da düşülmüş zamanların gerginliği, telâşı, kaygıları, beklentilerinin ötesinde olmayı gerektirir. Birçok insan, düşmekten korktuğu için zamana kendini bırakamaz. "Ya düşersem?" "Önce kendimi güvenceye almalı sonra kendimi zamana bırakmalıyım." Bu tavır, zamana güveni engelleyen bir duruştur. Zamana **emanet** edebilmeliyiz kendimizi, yoksa zamandan ses ulaşmaz bize. Örneğin, salt kendi öznelliğimizle yaşayabileceğimiz hâli, düz bir tavırla duyup, düz zaman niteliğiyle ömrümüzün bir yaşam dilimi olarak algılayabiliriz. Örneğin bir can sıkıntısı duyuyor olabiliriz. Düz yaşamda can sıkıntısı, bir sıkıntı olarak ele geçirir hâli. Düşmüş zamanda ise bocalar dururuz, sıkıntı içinde, çırpınarak, sürükleniriz. Üstelik tutsak yaşıyorsak zamanı, sıkışıp kalırız hâle. Tıkılmış hissederiz kendimizi. Duvarlarla örüldüğümüzü duyarız. Hâlimizi dinlemeyi başarabilirsek, hâlde olanı duyarız öncelikle. Örneğin sıkıntımdan ses gelir. Yalnız sıkıntımı yaşamam artık, sıkıntımdan **gelen sesi** duyarım. Sıkıntımı yaşarken, sıkıntımla **iletişime geçerim.** Sıkıntım bana hâlimden **haberler** verir. Bu haberleri **değerlendirebilirsem,** sıkıntımla geleni farkederim. Sıkıntım, salt sıkıntı değildir artık, bir haberdir, bir iletidir, bana beni anlatan, bana hâlimi anlatan bir sestir.

Sokrates'in **Daimon**'una benzer bir **zaman sesi** belirir sıkıntımda: Sıkıntı yalnızca bir **duygu** değildir, içinde düşüncelerim de yoğrulmuştur; farkındalığım beni yoruma götürür. Yorum, harekete geçirir, hâlimi eleştirir ya da dile getiririm düşünce ya da sanat yoluyla. Eylem ya da üretim, hâlimden gelen **zaman sesini** dinlemenin sonucu oluşur. Eylem, üretim ya da eleştiri yapmıyor olabilirim dinleyip, yorumlamalar sonucu. Anlarım, salt anlarım. "Anladım ki, ben bu hâldeymişim" derim. Kendimi zamana emanet edebildiğim için, zaman konuşmuş, duymuşumdur ben de. Elbette her dinleme tavrı bir başarıya götürmez beni. Dinleme amacıyla zamana kendimi

bırakışım, düş kırıklığıyla, başarısızlıkla bitebilir. Zamanın sesi, belli algoritmalarla, akış çizelgeleriyle, otomatik olarak dinlenemez. Siz kendinizi zamana emanet edersiniz, hâlden ses gelir ya da gelmez. Gelse de bunun anlamayla, dönüşümle bitip bitmeyeceğini bilemezsiniz.

Benzer örnekler, durum, ortalık, dünya zaman alanları için de verilebilir. Bir masada, arkadaşınızla konuştuğunuz bir durumu düşünün. Bu durum düz ya da sürüklenmiş zamanlarda yaşanabilir. Dinleme tutumu içinde olduğunuzda, durumu algılayışınız, yaşayışınız değişmeye başlar. Fiziksel olarak değişen bir şey yoktur belki ortada, ama masanın, konuşmanın, arkadaşınızın anlamı giderek dönüşmeye başlar. Durum, yaratılan bir durum olmuştur artık. O durumu duyuyor, düz zamanda farketmediğinizi farkediyorsunuzdur. (Arkadaşınızın aynı ya da benzer durumu yaşayıp yaşamadığı, sizin yaşayışınızdan bir anlamda bağımsızdır. O da **zamanı dinleyebilenlerden**se onun dinliyor oluşu, durumdaki sesi değiştirebilir!) İşte böyle bir durum, yaratılmış durumdur. Ancak yaşayanların farkedebileceği, ikisinin de **zaman kulakları açıksa**, birbirlerine farkettirebilecekleri, yaşayanlara özgü, bir daha eşi olmayacak, biricik durumdur. Farketme, anlamayla, anlama dönüşmeyle sonuçlanabilir. Durumdaki zamanın sesi, dinleyen kulakların gücü oranında duyulmuş, yaşanmış, yorumlanmış, anlamlandırılmış, anlaşılmıştır. Bu durum bir şiirin, filmin, müzik yapıtının konusu olabilir, ortalığı, dünyayı, yeniden görmeye yol açıp, yaşayanların kendilerine, durumlarına, durumu aşıp, ortalığa, dünyaya yönelttikleri eleştirilerle sonuçlanabilir. Hâli yaşayışımızı üleşemediğimiz hâlde, durum zamanını üleşebiliriz. Yaratılan zamanların durumlarını yaşayanların birlikte dönüşme olanakları vardır.

Dinleyen, zamanı düşünceleriyle, duygularıyla dinleyecektir. Zaman, dinleyenin bedeninde, çevresinde dinlenecektir. Kendini zamana bırakmaya **hazır** olabilen bu dinleme sürecini yaşayabilir. Dörtlü varlığında zamanın **izlerini** arayacaktır. Zamanın bıraktığı izleri duyacak, (görecek, dinleyecek!) farkedip yorumlayacaktır. Yorumu, onu **dinleme edimine** götürecek, **eleştirecek, eyleyecek ya da üretecektir**. Dinleme süreci, içinde eylem, üretim, eleştiri taşıyan bir süreç. Süreç, duyma, farketme, yorumlamayı zorunlu olarak taşıyor. Dinleme **edimi,** sürecin olmazsa olmaz bir ögesi değil. Dinleme edimi, eylem ya da üretim ve eleştiriden oluşuyor. Sürecin sonlarında yer alan anlama da zorunlu bir ögesi dinlemenin. Demek ki, duyma, farketme, yorumlama ardından anlama da dinlemenin olmazsa olmaz koşulu. Anlamanın ardından gelen **dönüşüm** ögesi zorunlu değil. Öyleyse, dinlemenin altı ögesinden dördü, duyma, farketme, yorumlama, anlama zorunlu; ikisi, dinleme edimi ve dönüşüm zorunlu değil. Dinleme anlamayla bitebilir. Dilemenin bir edime, eylem, üretim ya da eleştiriye yol açması, anlamanın dönüşmeye götürmesi onlarsız edilemeyecek ögeler değil.

Ortalığı nasıl dinlersiniz? Ortalıktaki zamandan izleri nasıl bulur, duyar, farkedersiniz? Unutmayalım, dinleme **kendimizle, kendimiz aracılığıyla** dinlemedir. Ortalıktaki zaman, ortalıktaki kendimde duyulur. Ortalıktaki kendimi dinleyemiyorsam, ortalıktaki zamanı yaratamam. Ortalıktaki kendim, kendimdeki ortalıkla dinlenebilir. Örneğin, ortalık, içinde yaşadığım sokaksa, sokağı dinleyebildiğimce, zamanı dinleyebilirim. Sokaktaki kendimi, kendimdeki sokakta dinlerim: İçimdeki düşüncelerde, duygularda. Kendimdeki sokak, dörtlü varlığımda, çevremdir. Kendimdeki sokağı, içimdeki sokağı dinleyebildiğimde, sokaktaki zamanın izlerini yakalamaya, sokaktaki zamanı duymaya, duyduğumun anlamını farketmeye, farkettiklerimi yorumlamaya başlayabileceğim. Sokak, düz zaman yaşamının, yaşantısının sokağı değildir, artık. Sokak, içindeki yapıları, insanlarıyla, yorumunun gözlüğüyle yepyeni bir sokak olarak ortaya çıkacak; kendindeki zamanı bu farklılığıyla, daha önce olmadığı biçimde, ortaya koyacaktır. Sokağı, bir kez **daha,**

dinleme başarımın ardından **anlamış** olacağım. Bu anlamanın edime ya da dönüşüme gidip gitmeyeceği dinleme sürecinin ya da deyim yerindeyse, **dinleme dinamiğinin** nasıl yaşandığına bağlıdır.

Ortalık, bir toplum, bir ulus da olabilir. Herhalde, toplumları, ulusları dönüştürmeye çabalayan insanlar, kendilerinde değiştirecekleri toplum ya da ulus zamanını duymuşlardır. Anlamını farkedip, eyleme geçebildikleri için söz konusu toplumu dönüştürebilmişlerdir.

Dünyayı dinlemeyle karşılaştırıldığında, ortalığı dinleyebilmek, daha kolaydır. Hâlini, hâldeki zamanı dinleyebilen, durum zamanını dinleyemeyebilir. Zaman alanlarının her birinin dinlenilmesi, farklı hazırlıklar, farklı yatkınlıklar gerektirir. Hâli dinleyebilen, iç zamanını duyup, onunla yaşayabilen, dönüşebilen biri, ortalıktan hiçbir "ses" duymayabilir. Ortalığı duyanın, ortalıkla kurduğu ilişki, ortalıktaki kendini, kendindeki ortalıkta arayabilecek dinleyebilme ilişkisidir. Ortalıkla kurulabilecek zamansal ilişkinin ayırıcı özelliği buradadır: Ortalıktaki kendimizi, görebilmek, duyabilmeyi gerektirir. Durum daha sıcak, daha yakın, daha biz, ben ve "sen"le ilgilidir. Ortalık durum dışı zamansal bir alandır. Orada kendimizi görerek, duyarak zamansal ilişkiyi kurabiliriz. Dinlenilen ortalık, örneğin sokak ya da ülke, içinde kendimi şu ya da bu biçimde görebildiğim ortalıktır. Dünyayı dinlemek, dünyayla ilişkimizi benzer bir açıdan kurabilmeyi gerektirir. Dünyadaki kendimi görerek, duyarak, kendimdeki dünya ile "ilişkilendirerek", bu ilişkiden gelebilecek sesi duyabilmek. Giderek evrene açıldığımızda, bu sesi işitmek, düz ya da düşmüş-tutsak zaman ilişkilerini yaşayanlar açısından daha da zorlaşır.

Ötekiyle yaşanan zaman alanlarında, öteki zamanın hep gelecek olmasından dolayı dinleme sürecinin, anlama ve edimle (eylem, üretim, eleştiri) süren devingenliğinin işleyişinde zorluklar olabilir. Örneğin, öteki insanla üleştiğim bir durumu **dinleyen olduğumu** düşünelim. Durumu duyup, farkedişimden, yoruma geçişimde, ötekinin **zedelenmemesi** için yorumumun, edimimin, anlamamın ötekine bir **ihtirâm** içinde gerçekleşmesi gerekir. Bu, öteki saygısı, durumdaki ötekinin, benimle ilişkisi açısından "durumda" olduğunu, bendeki ötekiyle sınırlandırılamayacağını söyler bana. Öteki, ne duruma, ne bana "sığmaz". Oradadır, onu duyarım, kaçınılmaz olarak yorumlarım, yorumum eksiktir, eksik kalmaya mahkûmdur. Anlamam da öyle. Duyduğum ses, uçsuz bucaksız bir "gelecek zamanın" bendeki işaretleridir. Zamanın bende, bedenimde, duygularımda, düşüncelerimde, çevremde bıraktığı izlerdir. Dünyayı dinlemenin güçlüğü, hem dünyadaki kendimi, öteki insanlar, dünyadaki varlıklar **karşısında, arasında,** konumlandırmamın çetinliğinden hem de kendimdeki dünyayı, düz, düşmüş-tutsak zaman tutumlarının etkisinden kurtularak çarpıtmamaya, bozmamaya, ona **içten, açık** yaklaşabilmekteki sıkıntılardan gelir.

Öteki, bir "durum" değildir. Hâl de. Kısaca, zaman alanı değildir. Öteki, durumdadır, ortalıkta ve dünyadadır. Benimle ilişkisi açısından. Ötekini bu nedenle dinleyemem. Ötekindeki benle, bendeki ötekini ilişkiye sokamam. Ne ötekideki beni, ne de bendeki ötekini duyabilirim. Dinleyebilirim. Düz ya da düşmüş-tutsak zaman tavırlarında öteki, bir biçimde çerçevelenir. Öteki, zamanı dinleyişimde önemli bir "gürültü", "parazit" olabilir. Bir "uyarı"dır, belki: Dinlediklerim, dinlediğimi sandıklarından farklı olabilir! Öteki, zamanı dinlememde müthiş bir olanaktır: "Kendindeki zaman (zaman alanı) ile zamandaki kendin farklıdır, farkı gör; dinlemeni bu farka, uyumlu olarak, farkı farkettikçe dönüştür" uyarısında bulunan. Anlayıp, eyleyerek ya da üreterek, dönüşebildikçe zamanla aramdaki kapatılamaz uçurumu (farkı) daha derinlemesine yaşarım.

Durumu dinlerim, ortalığı, dünyayı; dinleyebildiğim zaman alanları, düz dünyada olmayan,

yaratılmış zamanlar sunar bana.

ZAMAN YÖNETİMİ

Düz ya da düşük zaman alanından çıkışın iki yolu vardı: 1. Dinleme 2. Kullanma ya da yönetim. Dinleme ve yönetim tutumları, birbirlerini tamamlayan ama bir arada gerçekleştirilmeleri olanaksız iki ayrı süreç içinde gerçekleşirler. Zamanı yönetmek demek, zaman içinde yaşayan insanın yaşamını **düzenlemek** demektir. Önceden getirdiği belirlenmişlikleri tümüyle denetim altına alarak zamanı yönetme olanağı yoktur. Yaşamın bize sunduğu **belirlenmişlikler** içinde, onlarla sınırlı olarak zamanı düzenlemeye çalışabiliriz. Zamanı gerisin geri işletemeyiz. Nedensellik ilişkileri, doğanın kendi iç işleyişi, kültürün ve toplumun belirlemeleri zaman düzenlemelerimizi etkiler. Zamanı belli kısıtlamalar, sınırlar içinde düzenleyebiliriz. Ölümlü, yetenekleri sınırlı, belli ortamlarda yaşayan insan için, yaşamının düzenlenmesi çoğu zaman gönlünce olmayabilir.

Zamanı düzenleme çağımızda bir mühendislik dalıdır. **Zaman mühendisliği** kısıtlı olan zamanı en verimli, en yararlı, en "başarılı" biçimde kullanmanın yollarını araştırır. Teknoloji, zamanı da, deyim yerindeyse, denetim altına almayı amaçlıyor. Üretim, dağıtım, pazar, satış; bütün bu süreç zamanla ilgilidir. Teknoloji bu açıdan, zamanı da bir anlamda "üretmek" durumundadır.

"Yarışma", zamanı kullanmanın başarısını yakalama çabası. Yarışıyor insanlar. Üretim, pazarlama süreci yarışma ile işliyor. Zamanın önünde olmak, zamanı çıkarlar doğrultusunda "akıllı" kullanabilmek, kazancı artırmaya yol açıyor. Yarışmada önde olan zamanı "yakalıyor", kazanıyor, gelişiyor, büyüyor.

Zaman, geleceğe ilişkin olarak planlanıyor. Gelecek, tüm belirsizliği içinde ele geçirilmeye çalışılıyor. Plan, geleceğin düzenlenmesi, şimdinin geçmişten gelerek gelecek için hazırlanması demek. Zaman yönetimi yalnızca plan yapmakla yetinmiyor, planın gerçekleşmesi de, yönetimin bir parçası.

Yaşam, olanaklar sunuyor bize. Seçimler yapmamızı istiyor. Bir diğer deyişle seçenekler sunuyor, **fırsatlar** çıkarıyor önümüze. Zaman yönetimi, salt planla, planın gerçekleşmesiyle değil; yaşarken karşılaştığımız olanakların **değerlendirilmesini** de içeriyor. İnsan, karşısına çıkan fırsatları değerlendirebildiğinde, fırsatların sağladığı olanakları gerçekleştirme şansına ulaşabilir. Fırsat **kaçırmak,** olanakları **ıskalamak** pişmanlıklara yol açabilir. Zamanın sunduklarını **takdir** edip, hakkını verebilmek: Fırsatları yakalayıp, değerlendirerek, olanakları gerçekleştirebilmek. İşte zaman mühendisliğinin, plan yapımı yanında önemli bir başarısı.

Fırsat değerlendirme ve bu değerlendirmeye uygun olanakları gerçekleştirme, seçenekler arasında seçim yapma, karar verme süreciyle yakından ilişkili. Karar verme ve kararı gerçekleştirme gücü gösterebilmeyle. Öyleyse, zaman yönetiminin üç temel ögesi 1. Planlama 2. Değerlendirme 3. Karar verebilme ve kararı uygulayıp, gerçekleştirebilme, yaşam düzenlemesinin de ögeleri oluyor. Zaman düzenlemesi, yaşam düzenlemesi demek, bir anlamıyla. Geleceği planlayacağız, şimdide karşımıza çıkanları değerlendirip, karar verebileceğiz. İşte bütün bu tasarımlarımızın gerçekleşmesi, bizden **denetim, örgütleme, yürütme, işletme** gücü istiyor. Tasarı ve beklentilerimizin uygulama alanına sokulabilmesi, **düşünce** ile **eylem** arasındaki bağın kurulabilmesini sağlayacak olan **kontrol etme**, denetleme çabasını gerektiriyor. Plan, değerlendirme ve kararlarımız, kendimizi, araçlarımızı, amaçlarımızı, yeteneklerimizi gözden geçirip denetlemekle, amaca ulaşmak için gereğinde **örgütlenmeyi** sağlayarak bu örgütün

çalışmasını, işlerinin **yürütülmesini**, hedefe varmak için örgütün gücünün işletilmesini başarmakla, zaman yönetiminin ögelerini oluşturuyorlar.

Peki, nasıl bir zaman yaşantısı ya da zamansal yaşam için böyle bir zaman yönetimi uygulamaya sokulacak? Zaman yönetimi nasıl bir yaşam biçimine yöneliyor? Zamanı yönetebilen nasıl bir yaşamı başarır?

Zamanı yönetebilen zaman kazanır, zamanı kazanır! Zamanda sürüklenene göre kısa sürede "çok" yaşar, **yoğun** yaşar! Yoğun yaşam, her anına düşen duygu, düşünce, olayların düz yaşama göre fazla olduğu bir yaşamdır. Yoğun yaşam sıkış tepiş yaşam değildir. Savrulan bir yaşam da. Yoğun yaşam bir ölçüde elimizde olan, elimizde olmayan durumlar karşısında, çözüm aradığımız **dolu dolu** bir yaşamdır. Belki **dinleme** tutumundan edindiklerimizle birleştiğinde, denetleyebildiklerimizin ötesinde, anlam yoğun bir zamana kendimizi bırakmışlığımızın kattıklarıyla, bu dolu doluluğu yoğun bir güzellik olarak yaşayabiliriz. Yoğunluk, zamanı dinlemenin katkısı olmadığında, renksiz bir koşuşturmaca ya da ardında sık sık düş kırıklıkları bırakan bir haz avcılığına dönüşebilir. Zamanı haz açısından avlamak isteyen **zaman avcıları,** zaman yönetiminin kurnazlarıdır. Yoğun yaşam yine, zamanı dinleyemeyenler için, **hesabî** bir yaşama dönüşebilir. Zaman denetimini, anlam boyutu zayıf çıkar hesaplarıyla gerçekleştirmeye kalkışanlar için, denetim baskısıyla, takıntılarla dolu, giderek saplantılı bir yaşam söz konusu olabilir. Hesabîlik, denetimin olumsuz bir görünüşüdür, zamanı ne denli, nasıl denetleyebileceğimizi bilememekten kaynaklanır. Gerek sıkışık gerek avlamaya yönelik gerekse hesabî tutumun, yoğun yaşamın sağlıklı olmayan görüntüleri olduğunu unutmamak gerek.

Kazanılan zaman yoğun yaşama yol açar. **Yoğun** yaşam, **açık** yaşamla bütünleştirilmelidir. Açık yaşam, zamanı genişletebildiğimiz, esnetebildiğimiz, zenginleştirebildiğimiz yaşamdır. Açık yaşamda, zaman bulabiliriz!"Zamanım yok, çok meşgulüm" bir özür olmaz artık. "Meşgulüm ama seninle bu müziği dinleyebilirim" diyebilirim açık yaşamda. Yoğun açık yaşamlar bu açıdan, altında ezilip kalmadığımız, bizi sürüklemeyen, farklı etkinliklere her an zaman ayırabileceğim bir yaşamdır. Yoğundur: Doludur. Can sıkıntısı, ne yapacağını bilememe söz konusu değildir. Açıktır:Planlı bile olsa, sürprizlere yer vardır. Değişikliklere. Yoğunluk içinde, "açık" alanlar, özgürlük bölgeleri vardır. Yakındaki bir dağa sabah erkenden dört-beş saat tırmanma yürüyüşü yapıp, işime dönebilirim, yoğunluk, özgürlüğümü ezmez. Onca yoğunluk içinde, hareket alanım, "nefes alabileceğim" açık **zaman yöreleri** vardır.

Yoğun, açık yaşamın devingenliğini sağlayansa **arayan** bir yaşam içinde oluşumdur. Yaşamım arayandır, araştıran, değerlendiren. Açılabilirim, açık yaşamım izin verir buna; ama açılmayı arayan, araştıran yanım sağlar. Yoğun yaşam kendi başına kaldığında, kendi kendini tüketebilir. Açık yanım, bu kapalılığı aşmamı sağlar. Açık yaşamın sağladığı olanakları dolduransa, arayan, araştıran, uman, bekleyen yanımdır. Yoğun bir etkinliği, yaşam ufkumu açarak genişletebilir, zenginleştirebilirim; arayan yanım bu açık ufku doldurur, daha da genişletir.

Yoğun, açık, arayan yaşam nasıl bir yaşamdır? Zaman denetiminin hedefi olarak yoğunluk, açıklık, arayış, **nitelikli** bir yaşam içindir. İşte zaman denetiminin, yönetiminin, kullanımının hedefi yoğunluk, açıklık, arayış içinde nitelikli bir yaşamdır. Çalışkanlığım, hamaratlığımla **yoğunluğu** , değişime, yeniliğe, zenginliğe, farklılığa kendimi kapatmayışımla **açıklığı**, yeni bilgilerin, deneyimlerin, değerlerin ardında olduğum, yaşamımın sürekli bakımını yapmaya çalıştığım için **arayışı**, yaşamıma, bedenim, duygularım, düşüncelerim, ilişkilerimle yaşamanın inceliklerini

katabildiğim için **niteliği** yaşarım.

Zamanı dinleyebilmek, anlam katkısıyla zamanı "yaratmak" demekti. Zamanı yönetebilmek, denetleyebilmek, kullanabilmek zaman "kazanmak"tır. Kazanılmış zamanla yoğun, açık, arayan, nitelikli bir yaşama doğru yönelmektir. Böyle bir yaşam sürekli **hazır** olmayla can bulur: Hazırlanmayla. Hazır olmak için sürekli öğrenmek, öğrenmeye açık olmak gerekir. Öğrendiklerimizle devşirdiğimiz **donanımımız**, düzenleyip, yönetmeye çabaladığımız zamanın, gönlümüzce yaşamayı umduğumuz yaşamların oluşumuna destek verir.

ÇIKARKEN ÇAKILAN

Düz, düşük zamandan, kullanan, dinleyen olarak çıkış çabamızda başarısızlıklarımız olabilir. **Çıkılan, çıkılacak** zamana ulaşmaya çabalarken **çakılan** zamanın içine düşebiliriz. Kullananın çakıldığı kimi örneklerden söz etmiştik: Sıkışma, avcılık, hesabîlik. Örnekleri çoğaltabiliriz. Çıkmaya çalışırken çakılan, çakılanı kullanmanın ya da yönetimin başarısız kişisi olarak **tırtıklayan** örneğinde de görebiliriz. Zaman fareliği yapan, zamandan "tırtıklamaya" çalışandır. Kendi açık düzenleme gücü olmayan, yoğunluktan, açıklıktan, nitelikten yoksun bir zaman yaşantısını taşır tırtıklayan, zaman faresi. Fırsatçıdır, fırsatları kapalı, "gizli" değerlendirir. Yine, bu fırsatçı zaman yönetiminin bir başarısızı daha kendini zaman **çalıcısında** gösterir. Zamandan ne kadar çalarsak o kadar kazançlı çıkarız, ona göre. Oysa, zaman düzenlemesinin hedeflediği yaşam bütünlüğü göz önüne alınmadığı için, "felekten bir gün çalalım" deyişinde olduğu gibi, girişilen zaman eylemi başarısız olacaktır. Zaman "tırtıklanarak", "çalınarak" yaşanmaya kalkıldığında, zaman yönetiminin hedeflediği yaşam biçimlerine ulaşılamaz. Çalmak, tırtıklamak, bir hırsız ya da fare gibi zamana sokulmak, bizi nitelikli, yoğun, açık, arayan yaşamlardan uzaklaştırır. Çalmak, tırtıklamak, günü gün etmeyi hedefleyen, şimdiki zamana takılmış haz avcılarının denedikleri yollardandır.

Geleceğe bağlanıp, gelecekte yaşamın sorunlarının giderek azalacağını sanan kişilere **umucu** diyorum. Umucular, ummanın ardında zaman yönetimini geleceğin belirsizliğine bırakmışlardır. Umuculuk, geçmişten, şimdinin sorunlarından geleceğin bilinmezliğine kaçıştır. Geleceğe sığınmadır. Zaman yönetimi, geçmiş, şimdi, gelecek arasındaki bağları kurup, olup bitenle yüzleşmeyi gerektirir. Umuculuk, yüzü geleceğe dönük bir tavırdır. Gelecek, geçmiş ve şimdiden ayrılamaz oysa. Zamanın bütünlüğüne bakılmadıkça, geleceğe yönelik gözlerimiz hayaller görebilir ancak.

Yalapşap arayanlar, arayan bir yaşama ulaşamazlar. Arayan yaşam, zaman yönetiminin hedefi olarak, yoğun, açık, nitelikli yaşamlarla bir arada anlamlıdır. Sürekli olarak "bulduğunu", "bulmak istediğini" ileri süren arayıcılar, "hazine arayıcıları" gibi **zaman arayıcıları** vardır. Zamana açık olmayı başaramadan, **zorla** bulmaya çalışan bu kişilerin sorunu, büyük ölçüde, zamanı dinleyememekten kaynaklanmaktadır.

Zamanın dinlenebilmesi, insanın zaman tutuyor olmasıyla olanaklıdır. Hiç değilse zaman tutmanın eşiğinde insanların başarısıdır, zamanın dinlenebilmesi. Zamanı dinleyip, zenginleştiğini **sanan** çakılanlar vardır. Bunlar, inanılmaz zenginlikte, derin anlamlarla dola "ânlar" yaşadıklarını sanırlar! Yaşadıklarının "olağanüstü" olduğunu, kendilerine "yüksek" makamlardan mesajlar geldiğini düşünürler. Zaman hüsnü kuruntusuna sahip bu kişilere **bulmuşlar, bulucular** diyorum. Yönetimin arayıcıları, dinlemenin bulucularıdır. Bol bol bulurlar, diğer insanların neden bulamadıklarını da anlayamazlar. Bulucu, sürekli bulandır. Bulmuş ise, "aradığını" bulduğu için

artık yeni "bulmalara" kalkışmayandır. Bulmuş, ne bulmuştur? Ne bulduysa, onun için olağanın dışında, mucize bir şeyi bulmuştur. Bulucu ise bitmez tükenmez bulmaların ardında koşar durur. Elbette bu tavır ne yönetme ne de dinleme tavrına uygundur. Çünkü bütünlükten, duygusal, düşünsel, tavırsal dönüşümden yoksun, zorlanmış bir bulma isteği ile "bulma" olanaklı değildir.

Dinlemeyi gerçekleştiremeyip, çakılan insanların **zaman ufukları** kapalıdır. Zaman yaşantıları **yoksul**, kendileri **gergindir.**

OLANAK, ANLAM, EYLEM

Zaman yaşantısı, zamanküre içinde, zaman tutup yaşanabiliyorsa, insana neler sunar? Zaman yaşantısının **gizilgücü** nedir? Zamanın gücü, **gönlümüzün** gücüdür. Bizi **özgürleştiren,** yaşamımızı **özenli** kılan güç. Zamanın gücüyle beslendiğimizde **özerk** bir insan oluruz, **özlemli**, özlem dolu bir insan. **Özgün**lüğümüz çıkar ortaya, yaratıcılığımız, bize özgü olan **özgül** yanımız. Özümüzü kattığımız, özümüzden olan **özden** yanımız, özümüzden vermeye hazır **özverili** yanımız. Gönlümüzün gücü **özge** bir insan oluşumuzdan gelir, farklılığımdan, değişikliğimin, ötede, öteki oluşundan. Kendine özge, kendine öteki, kendine "dışarıda bir insan" olamayan, gönül gücünü zayıflatır. Özgeliğim, kendime dışta kalışım, kendime yabancılaşma anlamına gelmez, gönül sahibi **özümseyici**dir. Kendinin hem içinde, hem dışındadır. Özümser kendini, kendini özge biri olarak karşısına alır.

Zamanı dinleyebilen ve yönetebilen insan, ölümlülüğünü bilerek, zamana kendini bırakır, dinler; planlar, değerlendirir, karar verir, yönetir. Gidici, geçici oluşunu zaman yaşantısının "ardında", sanki bir fon olarak yaşar. Zaman tutmak, ölümlü olduğunu anlamakla birlikte gerçekleşir. Ölümlülük, sınırlı, kısıtlı olduğunu söyler insana. Zaman tutan, bu **kısıtlılıktaki olanağı** duyar. Zaman tutan, ne denli sınırlı olursa olsun **zaman diliminin genişliğini** görebilendir. Bu genişlik, dinleyende, duyma, farketme, yorumlama, anlama süreçlerinin oluşumunda, açılımlar sağlar. Genişlik, başarılan, **çıkılan** (belki de çakılan) yaşantılarla görülebilir. Darlık, zaman ufkunu dinleyememek, duyamamak demektir. Genişlik, zaman yönetiminde **açık** yaşama götürür. Zaman dilimlerindeki genişliği görmek, duymak, yaşamak, **olanak** görmektir bu sınırlılık içinde. Zamanı geniş yaşayan "daha var", "bitmedi", "şimdilik böyle, ama daha var", "sonrası var", "yaşadıklarım bu kadar değil" diyendir. "Daha yaşanacak dünya var". Geniş yaşayabilen, zamanın sınırlı verilişini **açmak,** aşmak ister. Açar, genişletir de. Olanaklarını sezer, olanakları, sezdiği, başarabildiğince gerçekleştirir. Zamanın olanağı, bizim sandığımızdan hep fazladır. Geniş yaşayan, bu olanağı keşfedip, gerçekleştirebilendir.

Zaman tutanın, geniş yaşantısı, **derin** yaşantıyla bütünlenmelidir. Nedir "derin zaman" yaşantısı? Derinliği sağlayan nedir? Derinlik, o yaşantıdaki "anlam"ın yoğunluğuna, şiddetine bağlıdır. Yaşantının, yorumlanıp, anlamlandırılmasında dayanılan düşünce ve değerler yapısının derinliği ile ilgilidir. Zaman yaşantısına yönelişimizde ardımızda duran, dayandığımız, yaslandığımız anlamlar ve değerler bütünlüğünün nasıl dokunduğu, bu bütünlüğün ögeleri arasındaki ilişkiler ağının düzeni, derinliği etkiler.

Zaman tutabildiğimizde, önümüze açılan olanak ve anlamlar alanı, zamanı geniş ve derin yaşama başarımız, bizi dönüşüme, dönüşümler oluşturmaya götürür. İşte zamanın, gönül gücümüze sunduğu olanak ve anlamlar alanı, kendini **eylemle** dönüşmeye, dönüştürmeye, bütünlemeye hazırlar.

Olanak, anlam ve eylem: Zamanın önünde durabilen, önünde olabilen, zamanı dinleyebilenin

ulaştığı yaşamın üç temel ögesi. Olanaklarını keşfedememiş yaşam dar, anlamdan yoksun olanı sığ, eylemden **etkin**likten nasibini alamamış olanı boştur. Dar, sığ, boş yaşamların **geniş, derin, etkin** yaşantılarla, zamanküredе işlenerek, dinleme, yönetme başarısıyla bakım görme olanağı vardır.

Bireylerin zaman tutmasının yanında, toplumların, kültürlerin de zamanla ilişkili olarak başarılarından söz edilebilir. Bireyler, toplum içinde, belli kültürel dokuyla oluşurlar. Dar, sığ, boş yaşamlara gömülmüş insanların oluşturduğu toplumun zamanküreninin dışında olması doğaldır. Böyle bir toplum, geleceğin insanlarının zaman yaşantılarını olumsuz etkileyecek, zaman tutmalarında engeller oluşturacaktır. Derin, geniş, etkin zaman yaşantıları, giderek bu yaşantıların yaşam biçimine dönüşümünü sağlayacak dinleyen ve kullananların oluşmasıyla, örnek yaşantılar olarak bir kültürün geleneğinde "yüksek" değerler olarak yer tutabilir.

YARATILAN, KAZANILAN

Zaman, kavram olarak, yüzlerce yıldan beri insanı düşündürüyor. Zaman, her neyse, onunla yaşıyoruz. Peki zamanla ilişkisi açısından insan nasıl yaşamalıdır? İşte bu soru bizi zaman ahlâkına götürüyor. Bu çalışmada, zaman ahlâkı üzerine bazı düşünceler geliştirildi. Ana savım, zamanküre içinde yaşandığında oluşan zaman ahlâkı içinde, zamana karşı geliştireceğimiz iki temel tutumla, dinleme ve kullanmayla (yönetmeyle) zamanın verilmiş sınırları içinde **yaratmalar** ve **kazanmalar** sağlayabileceğimizdir. Zaman ahlâkı, bir **krono-poêsis**le yürütülür. **Krono-poêsis,** bir yorumla, **zaman yapımı** olarak çevrilebilir Türkçe'ye. Zaman yapımı, zaman yaratma ve zaman kazanmadan oluşur. Bu kavramları yeni geliştirdiğim için, henüz **sınanan** kavramlar bunlar, yeterince netleştirme olanağım yok. Zaman üzerine yaptığım bu çalışmada hep, sınanan kavramlarla düşüncelerimi dile getirdim. Sınanan kavramlar zaman içinde yerine oturacak ya da yitip gidecek kavramlardır. Kavram taslaklarıdır. Üzerlerinde çalışılıp, geliştirilebilirlerse **kavram yapımı** giderek, yerine oturmuş kavramların üretimiyle son bulur. Yerine oturma, elbette kabul görme anlamında değildir. Düşünen kişinin düşünce dizgesinde yerini bulma anlamındadır.

Zaman yaratma ne demektir? Elbette hiçten var etme değildir. Hiçbir insanın böyle bir gücü yoktur. Burada "yaratma"sözü, bir metafordur. Yorumlama, anlam verme, görüş kazanma, yeniden anlama... da diyebilirdim.

Yaratılan nedir?

Hâl, durum, ortalık, dünya... Verilen, içine düştüğümüz, kendimizi içinde bulduğumuz hâl, durum, ortalık ve dünyanın yeniden ele alınması, yeni bakış açılarından farklı anlam giysileri içinde görülmesi, yaşanmasıdır.

Nasıl yaratılacaktır?

En azından üç yolla. Zamanı dinleyerek. Bu konu üzerinde duruldu. Üreterek. Dinlemeden söz ederken, eylem ile üretimi bir arada ele aldım. Üretim, sanatta, bilimde, felsefede, kültürün her alanında zaman tutma bilinciyle gerçekleştirildiğinde, yaşanan hâllerin, durumların, farklı yorum ve yaklaşımlarla önümüze **başka türlü olarak,** yeniden çıktığını söyleyebiliriz. Edebiyatla, sanatın değişik alanlarında ortaya çıkan ürünlerle, bilimde, düşüncede farklı görüş ve savlarla hâller ve durumların yanında, durumları kuşatan ortalığın, ortalıkları saran dünyanın da daha önce farkına varamadığımız, dikkatimizi çekmeyen özelliklerinin, yeni baştan kendilerini gösterdiklerini farkederiz. Üretimle dünyanın anlamı dönüşür, değişir.

Üreten insanla, üretimi üleşen, üretimin anlam yükünü kavrayabilen insanların zaman alanlarıyla,

hâlleri, durumları, ortalıkları, dünyalarıyla, ilişkileri **başkalaşır.**

Üçüncü yol, **katılma**dır. **Katılma** eyleminden daha önce söz etmedik. Katılma, eskilerin "ânı yaşama" dedikleri yaşantıdır. Elbette "mistik" bir boyutu vardır. Düz zamanın, bir benzetmeyle, geçmişten geleceğe doğru akan yatay bir düzlem üzerinde "olduğunu" düşünürsek, katılma **dikey** bir deneyimdir.

Zamanın dikey olarak yaşanabilmesinin olanağı nedir? Çok kapalı, mistik, kimseye aktarılamayacak bir deneyim midir? Anlatım dışı mıdır? Dile getirilemez, bilinemez mi? Sadece yaşanır, ancak benzetmelerle yüklü bir dille mi aktarılabilir? Dille zaman arasında nasıl bir ilişki vardır?

Yaşadığımız "şimdi", yarılabilen "şimdi"dir. (Buna **nunc schistos** diyebiliriz, Latin ve Eski Yunan dillerinden bir seçme ile!) Düz zaman ya da düşmüş zaman yaşantısında "şimdi" geçmişe geçer, "gelecek"le örtülür, yok olur! Bir açıdan sürekli "şimdi" olur, "şimdi"ler kendilerini örten, açmayan şimdilerdir. Akan şimdilerdir. Oysa "yarık" ya da yarılabilen şimdi, **nunc schistos**, aynı zamanda **nunc stans**dır, "duran" şimdidir. Şimdi durabilirse, yarılır. Şimdinin durabilmesi, dikey zaman yaşantının olanağıdır. "Şimdi" nasıl durur? Biz zaten "şimdi"de değil miyiz hep? Şimdi zaten bir anlamda "durmuyor" mu? "Şimdi" yaşananın bir "adı". Şimdi,içerik olarak, yaşantı olarak değişiyor: Bir önceki şimdi, geçmiş oluyor; gelecek şimdiye dönüşüyor. Olağan şimdi, bir açıdan, "bilinç durumu" olarak sürekli değişiyor. Peki **duran** ve **yarılan** şimdi nedir? Yarılan şimdide, "dikey" işleyen zaman görüyoruz. An, **dikey şimdiler**den oluşuyor. Bu yarılan şimdi, **abussos** şimdidir: Dipsiz şimdi. Dipsizlik, onda **sonsuz dikey şimdilerin** olduğu anlamına gelir.

Şimdinin durup, yarılması, yazının başında sözünü ettiğim dörtlü bütünlükle (beden, duygu, akıl, çevre bütünlüğü!) yaşanan bir **hâl**dir. Bir **iç zaman** yaşantısıdır, bir diğer insanla paylaşılamaz. Dile getirilemez, çünkü dil, yatay olarak işler. Yatay zamanda yaşanır.

Zamana katılarak ânı "dikine" yaşarız: Düz zaman tavrı içinde hiç yaşayamayacağımız olağanüstü "hâl"i katarız yaşantımıza. "Hâl" yaratırız.

Zaman yapımını başardığımızda ne kazanacağız?

Zaman yönetimini anlatırken üzerinde durmuştuk: **Yoğun, açık, arayan, nitelikli** bir yaşam kazanacağız. **Derin, geniş, etkin** biçimde yaşayabileceğiz böyle bir yaşamı.

Nasıl kazanacağız? **Başlatarak, yöneterek, kurarak!**

Başlatabilme, kurarak sürdüreceğim yaşam dönüşmesinin önemli bir ögesi. O güne dek orada olmayanı başlatabilmek! Gerçekten, çoğu durumda, büyük bir yaşam gücü, zaman gücü isteyen bir çaba. Başlattığımızı sürdürerek, **kurmak.** Kurmak, sosyolojik anlamda "kurum, dernek, dostluk" kurulabilir örneğin; bir bilimsel kurum kurulabilir: Sanatın her dalındaki üretim de bir kurmaktır.

İnsan zaman yapımına ne zaman başladı? Ya da ne zaman başlayacak? Tarihte zaman yapımını başaran insanlar, kültürler var. Çağımız teknolojisi zaman yapımını ortadan kaldırıyor mu? Tümüyle öyle değil. Teknoloji ancak zaman yönetimi ile oluşturulabilirdi. Zaman yapımının önemini gençlerimize anlatmak gerek. Bedensel-ruhsal sağlığın gerekli koşulu, zaman yapımına katkıda bulunmakla sağlanabilir. Zamanla, insanın zamanla ilişkisi, zaman yapımı ilişkisine dönüşebilir.

Şubat-Temmuz 2003-Ankara

Yayın Listemiz

Aşağıdaki e-Kitap ve programlar sizin için hazırlanmıştır.

www.yorumsuz.netteyim.net ve http://**ferid_hakki.sitemynet.com** **'dan** ***ücretsiz indirebilirsiniz !.***

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Uzaylılar**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Düşünen Beyinlere Hiç Okunmamış Yazılar II**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Sonsuzluğu kucaklamış aşkın sembolü Hallac-ı Mansur**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Din, Maneviyat, Psikoloji, Psikiatri**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **İbn Arabi ile ilgili araştırma Serüvenim**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Evrenin Sırları**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Etkili Sözler III**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Beynimizi Kim Kullanıyor ?**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Yorumsuz Katalog** (Güncellendi)

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Zamansızlık** (timelessness)

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Hangi Evreni Algılamaktayız?**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Gönül Uyandırma**

Yeni ⇨ [e-Kitap] **Kıyametin Deşifresi**

[e-Kitap] **Yorumsuz Katalog**

[e-Kitap] **Çağdaş Bakışla Allah**

[e-Kitap] **Taş'taki Güç... Mutluluğunuz için...**

[e-Kitap] **Etkili Sözler II**

[e-Kitap] **Çağdaş Bakışla Cennet, Cehennem**

[e-Kitap] **Rüya Yorumu**

[e-Kitap] **Kader Gerçeği**

[e-Kitap] **Evrensel Sırlar**

[e-Kitap] **Rüyanın Dışındaki Rüya**

[Astroloji-**Program**] **Canopus**

[e-Kitap] **Düşünen Beyinlere Hiç Okunmamış Yazılar**

[e-Kitap] **Holografik Beyin ve Evren**

[e-Kitap] **Mesajlar I**

[e-Kitap] **Uzaylıların İçyüzü**

[e-Kitap] **Tanrı yok Allah var**

[e-Kitap] **Reenkarnasyon Aldatmacası**

[e-Kitap] **Astroloji-Yeni Millennium'un Popüler Bilimi**

[Astroloji-**Program**] **Planetium**

[e-Kitap] **Modern Bilim ZİKİR'i Keşfetti**

[e-Kitap] **Etkili Sözler I**

[e-Kitap] **Yıldızların Altında**

[e-Kitap] **Çağdaş Bakışla Din**

[Astroloji-**Program**] **PopHR**

[Kullanım kılavuzu] **PopHR Rehber v.2**

İçindekiler

Sunu	2
Prof. Dr. AHMET İNAM'IN ÖZGEÇMİŞİ	3
AGANA BELEA İLE DOĞUM OLAN ÖLÜM ÜSTÜNE	5
BİÇİMSEL VARLIK ALANLARININ YAŞANTISI ÜSTÜNE	7
GEZEGENİMİZDEKİ HAYAT	11
BİLİNÇ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	18
ÇİÇEK TOZLARI	27
ÇOCUKÇA FELSEFENİN ARDINDA	28
DÜRTÜLERİN DANSI	30
HANGİ SEVGİLİYİ SEVMEME HAKKIMIZ YOK?	32
HERŞEYİN BAŞI GÜVEN	34
İNANÇLAR, ÖZGÜRLÜK ÇİÇEKLERİ AÇABİLECEK Mİ ?	42
İNSAN SİMULE EDİLEBİLİR Mİ?	45
KHAOS DENEN SAĞLIK	47
HYMNES À LA VIE ET À L'AMOUR (Maniler)	48
MESELA SEN	49
MÜZİK VE FELSEFE	50
NEYİMİZİ KORUMALIYIZ?	51
ÖĞRENMEYİ ÖĞRENME	52
RUH SAĞALTIMI ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER	57
SÖYLEME	63
ŞİDDETİ ANLAMAK	63
ZAMANLA YAŞAMAK	69
Yayın Listemiz	83